

III 24812

BIBLIOTECA C.C. P.M.R.

ISTORIA PARTIDULUI NAȚIONAL-LIBERAL

— De la origină până în zilele noastre —

DE

N. N. HÊRJEU

VOLUMUL I

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „SPERANȚA”
STRADA PĂTRAȘCU-VODĂ, 3.—Telefon 739
1915

DE ACELAȘ AUTOR

Christophe Colomb, drame en cinq actes, edit Fred. Boissonnas & C-ie.—Genève.

Seară de Anul Nou, piesă într-un act.

Prietenii, dramă în cinci acte.

Spanachide, comedie în trei acte din viața vânătorilor.

Farmecul vânătoarei, (epuizată)

Mâna, nuvele.

Cea din urmă noapte, nuvele.

Sărutarea,

Moise, poem dramatic în patru acte (în colaborare cu Oreste).

IN LUCRU :

Agricultura modernă, zece volume.

J. H. Fabre, viața și operile lui.

III 24812

BIBLIOTECA C.C. P.M.R.

152845/61

ISTORIA
PARTIDULUI NAȚIONAL-LIBERAL

34668/67.

11) 24812

M 108439

S 128391

BIBLIOTECA C.C. P.M.R.

ISTORIA PARTIDULUI NAȚIONAL-LIBERAL

— De la origină până în zilele noastre —

DE

N. N. HÊRJEU

VOLUMUL I

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „SPERANȚA”

STRADA PĂTRAȘCU-VODĂ, 3.—Telefon 7/39

1915

Zerbanchelescu
619

1960

BUCURESTI
m 412 495

~~2005~~ / 05
1327

AIROFI

LIBRARY - NATIONAL LIBRARY

on deposit in the library

BUCHAREST

B.C.U. Bucuresti

C200510806

Omagiu

D.-lui I. I. C. Brătianu

Autorul

PREFAȚĂ

Asupra partidelor politice în România s'au publicat mai multe cărți de seamă, de care m'am folosit cu prisosință în lucrarea de față. Mai cu seamă în ce privește întâia perioadă, dela origină până la 1866, n'am putut să mă călăuzesc mai bine decât de excelenta lucrare a eminentului academician A. D. Xenopol, Istoria partidelor politice în România. Pentru anii cari urmează, până în zilele noastre, am consultat mai cu seamă, pe lângă Memoriile M. S. Regelui Carol I, publicațiunile Academiei Române asupra domniei Sale, alcătuite sub îngrijirea lui Dimitrie Sturza, Discursurile d-lor T. Maiorescu, P. P. Carp, N. Filipescu, Take Ionescu, Vasile Lascăr și altora, între cari și studiile speciale ale d-lor N. Iorga, P. Misir, G. Manoil Lahovary, Fred. Damé, etc., a căror nume se vor găsi în notele din josul paginilor și în lista bibliografică de la sfârșitul lucrării.

În această prefață n'am vrut să numesc decât pe aceia cărora le sânt cu deosebire îndatorat pentru că mi-au înlesnit alegerea faptelor, indicându-mi înlănțuirea evenimentelor și îndreptându-mă în unele aprecieri despre oameni și lucruri, aprecieri asupra cărora îmi iau personal răspunderea.

N. N. HÉRJEU

INTRODUCERE

Ținta ce o urmăresc este de a descrie istoria partidului național-liberal de la origină până în zilele noastre.

Voi căuta a pune în evidență, fără părtinire, meritele ce i se cuvin la crearea României moderne. Nu numai că voi urmări evoluția ideilor liberale și reformele cari le-au inspirat, dar voi scoate în relief și evocă — și cred că-mi îndeplinesc o sfântă datorie, — și pe oamenii cei mai de seamă, cari în modul cel mai demn le-au reprezentat.

Paginile ce urmează vor conține deci, pentru diferitele perioade pe care mi-am propus să le stabilesc, istoria ideilor politice, istoria faptelor și mișcărilor liberale, împreună cu note biografice asupra oamenilor celor mai de seamă ai partidului.

Acest partid își are fără îndoială rădăcinile într'o epocă cu mult anterioară renașterii române și chiar a formării grupărilor politice și economice actuale.

Pe când poporul român, această insulă latină, născută din legiunile Traiane în Dacia, Panonia și Moesia, a trebuit să lupte pentru existența sa amenințată de năvălirile barbare sau pentru independența sa expusă timp de atâtea secole revendicărilor Turciei, Rusiei și Austriei, el n'a avut decât o singură grijă: de-a trăi; de cât o singură datorie: să-și apere drep-

tul la viață. Și a făcut-o vitejește cu prețul sângelui care a curs pe câmpiile atâtor bătălii.

În cursul acestor secole de aspre încercări și poate datorită acestor lupte, poporul român a ajuns să-și dea seamă de el însuși și de menirea lui între popoare.

În această dureroasă și lungă perioadă românii din vechea Dacie, ca și cei de peste Carpați, au fost urșiți să nu poată avea altă preocupare, altă lozincă de cât să se opună dușmanului și să subsiste ca popor.

În timpul acesta de rezistență înverșunată începe să se precizeze și să crească în sufletele conducătorilor poporului român ideea unei patrii comune care să strângă pe toți fiii ei într'o singură familie. Mihai Viteazu realizează această idee, dar numai pentru scurt timp; de atunci însă ea rămâne în adâncul inimilor ca cel mai sfânt ideal ce trebuie împlinit, chiar după constituirea regatului actual, care a cimentat pentru totdeauna unirea vechilor principate ale Moldovei și Munteniei într'un singur stat liber și independent.

De altfel formarea partidelor politice, în înțelesul modern al cuvântului, nu s'ar fi produs dacă cele două principate — cu toată atârănarea lor mai mult sau mai puțin strânsă de turci, austriaci sau ruși — n'ar fi știut să conserve, dacă nu o independență completă, cel puțin o oarecare autonomie interioară, vatra neamului subț a cărei cenușă ardeă focul sacru al patriotismului și al naționalității.

De aceea vedem, de la prima jumătate a secolului al XIX-lea, ivindu-se probleme naționale în politica internă și externă cu soluțiuni diverse, după vederile cutărui om de stat sau cutărui grup conducător, fiecare privind în felul lor administrarea intereselor superioare ale patriei.

Dar înainte de a ajunge aci, trebuie să aruncăm o privire retrospectivă asupra trecutului ca să studiem cauzele formării celor două partide politice, zise istorice, liberalii și conservatorii, „roșii“ și „albi“, după cum se numeau odinioară.

Rădăcinile lor fiind adânc înfipte în vechiul pământ al țării, amândouă pot fi numite, cu drept cuvânt, *partide naționale*.

I

PARTIDUL NAȚIONAL. — BOERII ȘI ȚĂRANII. — REGIMUL PRINCEPELUI ELECTIV. — REGIMUL FANARIOT.

Este un fapt universal recunoscut că grupările etnice au precedat formarea naționalităților și națiunilor. Au existat germani—cimbri, teutoni, normanzi, ostrogoți, vizigoți — înainte de-a fi o Germanie sau Austrie, galo-romani și galo-franci, înainte de-a exista o Franță, huni înainte de-a fi o Ungarie și de-așemenea români înainte de-a fi o Românie. Dar acești latini ai Orientului aveau cea mai perfectă conștiință de etnicitatea lor, dacă pot să întrebuițez acest neologism, aci cât și dincolo de Carpați.

După istoricii noștri Muntenia s'ar fi constituit în anul 1290, la descălecarea lui Radu-Negru, și Moldova la 1340, la descălecarea lui Bogdan-Dragoș, amândoi veniți de peste Carpați ca să scape de sub jugul ungarilor și să-și întărească neamul dincoace de munți. Atunci s'au format două state cari prin unitatea limbii și a religiei luară treptat-treptat conștiință de ele însăși. Trebuind să lupte pentru existență n'au putut face altceva decât să-și unească forțele respective ca să se pună la adăpost de năvăliri și cuceriri. Boerii și țărani nu formară a-

tunci decât un singur grup pentru a se apăra contra dușmanului comun. Totuși existau, chiar de pe atunci, două clase în populațiunea principatelor: *majores terrae* sau boerii, cum îi numește un document al lui Bela dela anul 1247, și țărani, adică plugarii și păstorii.

Dar formarea principatelor fiind datorită emigrării boerilor veniți din Transilvania și Ungaria spre a se stabili în regiunile de dincoace de Carpați, s'au produs două fenomene istorice, cari nu sânt fără importanță în ce privește origina partidelor de la estul și vestul Carpaților. ¹⁾

În Transilvania și în Maramureș nobilii, cari nu însoțiră pe principi în Muntenia și Moldova, rămaseră în număr mic în țara muma și, vrând ne vrând, se uniră și contopiră cu magnații unguri în așa fel, că partidul boerilor, adevărații conducători ai națiunii române, fù mult slăbit. Elementul românesc nu mai eră reprezentat decât prin clasa rurală, a țărănilor apăsați de nobili, — magnați sau boerii maghiarizați — ; dar această clasă inferioară muncitoare rămase totuși în majoritate și, prin numeroase revolte și revoluțiuni, știu să-și revendice drepturile la viață continuând și astăzi să lupte mereu, în așteptarea zilei sfinte a liberării.

Dincoace de Carpați se produse un fenomen invers. Numărul boerilor se ridică prin venirea nobililor din Transilvania și Făgăraș și nu întârziară de-a profita de autoritatea lor pentru a exploata și asupra pe țărani.

Acestea sânt cauzele cari dădură chiar de atunci naștere la două clase sociale, ale căror interese contrarii s'au întrupat în două partide opuse: boerimea

1. Vezi Xenopol: *Istoria partidelor politice în România*, p. 1 și cele următoare.

și țărănimea. Intre aceste două clase se mai găsea și o a treia, un fel de nobilime militară, care cuprindea pe răzeșii sau moșnenii coborâți din vechii soldați ce fuseseră răsplătiți pentru vitejia lor pe câmpul de luptă de către principii cari le-au dăruit pământ. Proprietari ca și boerii, dar pe o scară mai mică, acești răzeși sau moșneni înmulțindu-se ar fi putut să formeze o clasă mijlocie; cum ei însă erau mai cu seamă datori înainte de toate să fie ostași, cu vremea se întâmplă că familiile se stinseră. Pământurile lor fură atunci confiscate de către boerii vecini, în așa fel că, cu timpul, nu mai existară decât nobilii, marii proprietari, și țăraniii reduși la robie, aproape ca și Țiganii cari aveau, o parte din ei — nomazii — facultatea de-a se duce de pe un loc pe altul, pe când țăraniii erau într'adevăr iobagi. Se înțelege că rivalitatea care s'a produs între boeri și țărani a fost înainte de toate o luptă de interese sociale și economice. Dar din punctul de vedere național și unii și alții s'au unit pentru aceeași cauză: apărarea existenței lor.

Cât despre viața politică propriu zisă, ea eră cu totul în mâinile nobililor, cari formau ei singuri clasa conducătoare ce se sbătea mai cu seamă în intrigi și comploturi pentru tronul electiv pe care cei mari se certau. De aici grupări în jurul unei persoane ce trebuia să fie aleasă, pentru a-și asigura favorurile principelui. Fără ca coroana să fi fost ereditară, totuși eră obiceiul să se aleagă domnitorii, în Moldova cât și în Muntenia, dintre fiii sau descendenții gospodarilor sau voevozilor. În Muntenia de pildă se dă o luptă, în felul aceleia dintre Montechi și Capuletti, între *Drăculești*, descendenți ai lui Vlad Dracu, fiul lui Mircea cel Mare, și *Dănești*, descendenții lui Dan Basarab, fra-

tele lui Mircea. N'am putea totuși să comparăm aceste rivalități cu acelea ale diferitelor ligi din Franța, înaintea lui Enric IV; căci acolo era vorba de-a realiza un program pe care un principe sau altul îl reprezenta mai bine sau mai rău, după cum ne arată discursul lui Dobrei din satira Menipea, proclamând pe Enric IV ca singurul moștenitor demn al tronului.

La noi nu e vorba decât de interese pur materiale, foarte rar de valoare personală, și când Turcia e chemată să intervină, ea profită de aceste revendicări numai pentru ca să acorde coroana aceluia care-i oferă mai mult. Ea a ajuns până acolo încât să-și impune domnia după placul ei spre nemulțumirea celor două partide ale boerilor. Acest amestec al Constantinopolului în alegerea principilor șterse treptat-treptat caracterul național din luptele interne pentru tron, singurele lupte politice de pe atunci, căci numirea gospodarilor și voevozilor nu mai era decât rezultatul intrigilor țesute la curtea sultanului.

În timpul acesta țărani sânt cu totul la bunul plac al claselor conducătoare și aceasta durează până la aurora secolului al XIX-lea. Artele și meseriile, negoțul și industria, puțin dezvoltate de altfel, sânt aproape toate practicate de străini — germani, evrei, italieni, francezi — și n'au dat naștere ca în Occident unei clase burgheze, unei a treia clase (*Tiers état*) întrepusă între nobilime și țărănime. Intreaga clasă de meseriași și de negustori, robi nu ai pământului ci ai meseriei, disprețuiți ca în Roma antică, era totuși organizată, ca în evul mediu, în bresle și corporații. Ea nu căuta decât să-și apere interesele economice, neavând drepturi politice, ca și simplii țărani despre care consulul Franței, Parant, spune în raportul său dela 1805: „Această clasă a poporului este cu desăvârșire pasivă“.

Dar ceea ce uită să adauge este faptul că țărani, după cum observă cu drept cuvânt D. Xenopol, au păstrat în liniște și resemnare energia neamului în nedesfundatele comori ale sufletului lor.¹⁾

După mulți și îndelungați ani de luptă pentru existență, Principatele Române crezură de cuviință să se pună sub protecția celui mai puternic vecin, Turcia. Ele acceptară suzeranitatea Porții specificând că în schimbul unui tribut, plătit sultanului, vor avea dreptul de a-și alege domnii, de a se guvernă prin propriile lor legi, de a face războiu, când interesele lor vor cere, și de a încheia tratate cu statele vecine.²⁾ Aceste capitulări se trag din secolul al XV-lea și al XVI-lea; primele fură semnate între Mircea Vodă al Munteniei și Mahomet I la anul 1411, iar celelalte la 1511 între Bogdan al Moldovei și Sultanul Selim. Din nefericire ele nu puseră sfârșit rivalităților interioare pentru tron. Se întâmplă foarte rar ca un principe, numit pe șapte ani, să poată stă la putere până la expirarea mandatului. Rivalii nu întârziău de a face intrigi contra lui, recurgând chiar la străinătate, la Ungaria sau Polonia și chiar la Turcia, pentru ca să-l răstoarne.

Poarta, plictisită de a interveni la orice moment în aceste neînțelegeri intestine, hotărî în fine să pue capăt acestui sistem de prinți electivi și, în vederea aceasta, se înlocuiră principii indigeni de către grecii din Fanar, pe cari Poarta îi impunea și-i destituia după bunul plac al ei, înlesnindu-le exploatarea acestor nenorocite provincii în profitul lor și al tezaurului turc.

Aceasta fû trista perioadă a domnilor fanarioți cari, prin exploatările ce le exercitau asupra boerilor cât și asupra întregului popor, determinară redeșteptarea sentimentului național.

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 4.

2) Vezi Damé, *La Roumanie*, pag. I, în notă.

C200510806

În aceste dureroase împrejurări s'a format în fine un partid, pe care l-am putea numi deadreptul partidul apărării naționale. În aceste două secole de apăsare se produc primele revolte politice contra regimului mârșav al fanarioților, impus principatelor de către Poartă. Din această luptă, ale cărei amănunte le trecem cu vederea, eși în fine un partid național, *partidul anti-grec* ¹⁾ care coprinde și nobilimea și țărănimea : pe nobili pentru că pierdeau de fapt, din cauza dominațiunii fanariote, toate locurile de onoare gras plătite pe cari boerii și le distribuiau altădată între ei și cari acuma, cu toate avantajele lor, erau în mâinile străinilor ; poporul, pentru că el erà acela care suportă, ca rob al pământului, toată greutatea marilor impozite și tributuri și tot aurul pe care-l înghițea visteria sultanului și buzunarele fără fund ale jefuito-rilor din Fanar. Tot în această perioadă se produse un fenomen întocmai la fel și dincolo de Carpați, unde magnații unguri exploatau pe românii din Transilvania ca și turcii și grecii pe cei din provinciile dunărene.

Dar, după cum am spus mai sus, viața politică fiind concentrată în clasa boerilor, primele începuturi ale partidului național, apărătorul libertății și independenței, trebuie căutate în pătura boerilor români, în care s'a redeșteptat conștiința intereselor lor sub apăsarea fără margini a fanarioților. ²⁾ Odată redeșteptată, ea rămâne în picioare. Clasa conducătoare, din care se nascură cele două partide viitoare ca două ramuri ale aceluiaș trunchiu, stârși prin a recunoaște, cu prețul atâtor încercări, că nu trebuie să se bazeze decât pe ea însăși și că, precum luptase timp de aproape două secole contra grecilor din Fanar, va fi adusă să lupte împotriva Austriei, Rusiei și a Turciei.

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 7 și următoarele.

2) Xenopol, *Ibidem*, p. 11.

II

PRIMA OCUPAȚIUNE AUSTRIACĂ. PIERDEREA BUCOVINEI. — PRIMA OCUPAȚIUNE RUSEASCĂ. PIERDEREA BASARABIEI. — PROTESTAREA PARTIDULUI NAȚIONAL. — REINTOARCEREA LA SUZERANITATEA TURCIEI. — STAREA POLITICĂ ȘI SOCIALĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA.

Subt jugul teribil al semilunii provinciile dunărenerecurseră adesea la alianțe cu creștinii în vederea liberării.

Mihai Viteazu fù printre cei dintâi care-și îndreptă privirile spre Austria, cu toată opunerea unor boeri, cari se temeau să nu se introducă astfel propaganda catolică în Principatele Române. Și nu mai încape îndoială că Roma, invitând pe Mihai Viteazu să trimeată delegați în consiliul dela Florența, unde nu s'a dus nimeni, ¹⁾ n'a neglijat nimic ca să atragă pe români în sânul bisericii catolice.

Aceasta nu împiedecă de loc ca politica sprijinită pe concursul Austriei să nu fie continuată de către urmași încă în timpul lui Mavrocordat, la începutul secolului al XVIII-lea. Nu se auzeă decât un strigăt : „De ar veni odată nemții să ne mântue de Turci“. ²⁾ Ce se întâmplă însă ? Războiul între Turcia și Monarchia Habsburgilor se termină prin victoria austria-

1) Vezi Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, Vol. I., p. 398.

2) Xenopol, *Ibidem*, p. 12.

rilor, cari, prin tratatul dela Pasaroviț dela 1718, stipulară concesiunea Serbiei și Olteniei imperiului austriac. Austria căută atunci să-și asimileze aceste provincii introducând mai multă ordine în administrațiune și reforme bine-voitoare poate, dar desigur premature, așa că nu reuși decât să indisună țara : nobilimea, clerul, călugării și țărani. Înlocuirea numeroaselor impozite de altădată cu patru impozite unice, mult mai considerabile într'adevăr și mult mai riguros percepute, nemulțumî populațiunea în gradul cel mai înalt, căci în haosul care domnea mai înainte un mare număr de boeri, de mănăstiri și de țărani, găseau mijlocul de a se sustrage impozitelor.

Trebue să menționăm printre altele că două din aceste impozite, acela asupra tutunului și acela asupra oieritului care trebuiau să fie percepute și asupra boerilor, indispușeră mai cu seamă întreagă această clasă fără a vorbi de deprecierea aurului turc care nu circulă decât pe prețul redus de 25⁰/₁₀. Aceste măsuri vexatoare grăbiră sfârșitul dominațiunii austriace. Poporul care-o dorise nu o găsi mai bună, după experiența făcută, decât aceea a turcilor, la care reveni la anul 1739.¹⁾

La nemulțumirile cari se produsură în Oltenia, se adăugă indignarea și durerea mult mai mare care cuprinse pe boerii moldoveni, când chiar Austria făcù marea greșală și nedreptate anexându-și Bucovina. Subt cuvânt că vine în ajutor românilor contra turcilor, Monarhia Habsburgică nu tindea decât să pescuiască în apă tulbure și anexând provinciile pe cari pretindea să le protejeze, dădù la iveală intențiunile sale secrete.

Această amputare criminală contribuì în mare parte la consolidarea unui partid național. Acelaș lucru

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 13.

se întâmplă și cu Rusia, pravoslavnică Rusie, care trecea drept protectoarea creștinilor subjugăți de semilună — a bulgarilor, sârbilor, grecilor, bosniacilor și românilor.

Ea promise sprijinul ei tuturor și mai cu seamă celor din urmă. Prin graiul lui Mihalovici Romanof, Rusia făgăduise în 1674 lui Petriceicu al Moldovei și lui Grigore Ghica al Munteniei că „după săvârșirea jurământului de supunere, îi va apăra cu oștirile sale de dușmanii sfintei cruci și le va da și ajutor bănesc“. ¹⁾

Când Petru cel Mare, după victoria dela Pultava, întreprinse o campanie contra Turcilor, boerii și țăraniilor celor două provincii trecură de partea rușilor, fericți că aveau contra Sultanului un așa puternic protector, ca țarul tuturor rușilor. În acest timp se văd deja ivindu-se păreri deosebite în ce privește chestiunea protectoratului moscovit. Cantacuzinii iau parte Rusiei în așa fel, că Domnitorul Toma Spătarul este nevoit, pentru a stă pe tron, să se arunce în brațele Sultanului. În Moldova, Iordache Ruset și Niculae Costin, cronicarul, fiul lui Miron, combat ingerința Rusiei. Costin fû, din cauza aceasta, nu numai arestat, ci și deportat în Rusia. Acest *partid anti-rus*, din vremea aceea, se mărește cu atât mai mult în cele două țări, cu cât dominațiunea rusă, deși creștină cum se pretindea, devine tot așa de împovărătoare ca și aceea a Poartei.

Petru cel Mare, pentru a năvăli în Turcia, trecu prin provinciile dunărene, ca liberator, în numele sfintei cruci, și luă într'adevăr toate măsurile necesare ca populațiunea să nu sufere de trecerea armatelor.

Dar nu se întâmplă la fel cu războiul al doilea contra turcilor. Generalul Münnich, un german în serviciul

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 15.

Rusiei, fù trimis ca să ocupe provinciile române. In-grijindu-se numai de nevoile soldaților săi și nici de cum de scopurile politice ale imperiului moscovit pe care-l reprezintă, el forță pe boeri și pe țărani să se supună ordinelor sale, făcù abuz de rechizițiuni și corvoade, amenințând orașele cele mari, ca și pe cele mici, cu focul, în caz de nesupunere.

Primele conflicte, unde interesele naționale și economice ale principatelor se opun acelora a apăsătorilor ruși, se precisează mai mult subț regimul Caterinei II, în timpul celor șase ani când principatele fură ocupate și guvernate de moscoviți. Boerii, obligați de a-și pleca capul subț puterea absolută a Rusiei, dar dorind în acelaș timp să salveze o parte din privilegiile clasei conducătoare, se căzniră să obțină dela protector creierea unui guvernământ din care să facă parte și ei. Acest guvernământ fù constituit subț forma unui fel de consiliu unde funcționă fiecare la rândul său și cu însărcinările cu cari îl angajă administrația. Dar generalul rus trimis ca guvernator aveà puterea supremă și porunceà marilor boeri în așa fel, încât demnitățile și puterile acordate erau cu totul zadarnice deși erau bănoase în unele ocaziuni. Ceeace cauză cea mai mare nemulțumire fù chestiunea aprovizionării armatei de ocupațiune. Locuitorii se așteptau, după cum promisese Petru cel Mare în tratatul său cu principele Cantemir, să fie scutiți de toate impozitele. Crudă amăgire! Nu numai că Rusia menține impozitele, dar ea prelevă altele, subț formă de rechiziție, tot așa de inegale ca și vexatoare.

Aceste abuzuri de putere, la care se adăogau prestații de tot felul, se reînnoiră în timpul războiului dela 1786—1792, și mai mult încă în timpul celui dela 1806—1812 care se termină, ca să pue capăt deziluziilor, prin anexarea Basarabiei de către

Rusia întocmai cum ocupațiunea austriacă se sfârși prin alipirea Bucovinei la Austria.

Dacă în timpul acesta nobilimea nu este supusă la corvoadă, ea suferă totuși din cauza numărului de brațe cari sânt luate de la cultura pământurilor lor. Ea fù direct lovită când generalul Kutusoff îi impuse să plătească, împreună cu clerul, un impozit de un milion două sute de mii lei, impozit care s'a ridicat mai târziu la două milioane, fără a socoti predarea producțiunii fânului, plătită jumătate în bani și jumătate în natură, măsură care fù luată de către generalul Tschitschakoff la 1812, dar redusă, e adevărat, la două sute mii lei, grație stăruințelor divanului.

Nu trebuie să se uite însă că vechile procedări abuzive, pentru perceperea impozitelor, pentru dobândirea sarcinilor câștigate, subsistau ca în timpul Fanarioșilor. Fiecare căută să câștige cât mai mult. Cine suferea din cauza acestor jafuri și nelegiuri? Sărmanul popor! De aceea găsim până și în documentele timpului acest strigăt de disperare al românilor: „să vadă cât de curând oștirile rusești departe de nenorocita lor țară.“

Se înțelege că tratamentul rău din partea grecilor, austriacilor, rușilor nu s'a uitat cu ușurință și că a lăsat în sufletele românilor un germen de ură contra acestor apăsători; a avut însă pe de altă parte un efect îmbucurător strângând mai mult legăturile naționalității române.

Să aruncăm o privire asupra stării sociale a principatelor pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. ¹⁾ Voevozii continuă să fie numiți și destituiți de către Poartă, ca și simplii funcționari. Ei nu sânt decât greci hrăpitori cari au

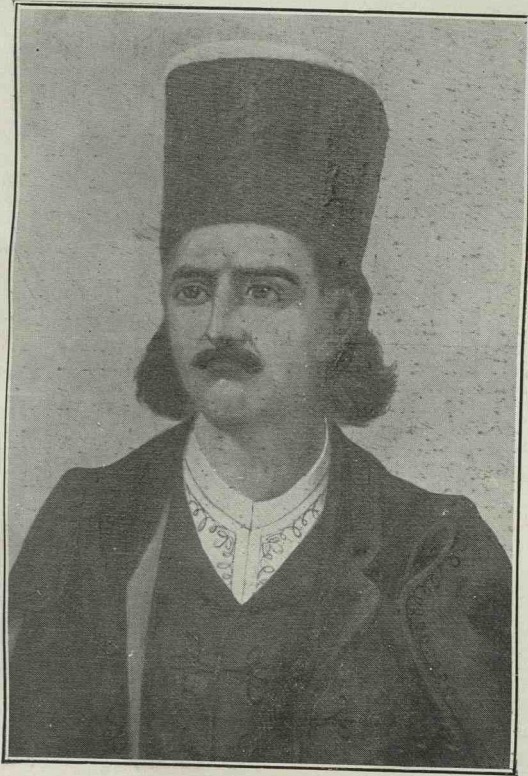
¹⁾ Pasagiul acesta este luat după Fred. Damé : *Histoire de la Roumanie contemporaine*, p. 10 și următoarea.

plătit destul de scump la Constantinopol demnitatea ce li s'a concedat, și cari jefuesc principatele spre a-și achita datoriile și a se îmbogăți. Nici unul nu ajunge la sfârșitul celor șapte ani de domnie stipulați. Al. Ghica e masacrat la conacul turc din Iași de către ieniceri, subț ordinul unui trimis dela Constantinopol la 1777 ; Mavrogheni este decapitat în lagărul turc la 1789 ; Hangherli strangulat chiar în propriul său palat dela București la 1799 ; Al. Ipsilante și Al. Moruzi sânt destituiți de către heterie, dar reintegrați din ordinul Rusiei la 1806 ; Caragia e forțat să fugă pentru a-și scăpa viața la 1815 ; Al. Șutzo fù otrăvit de către eteriști.

În jurul voevozilor erau boerii cei mari care-i invidiau și-i denunțau când Porții, când Rusiei, unii dintre ei fiind români, alții românizați, cei mai mulți greci, veniți în urma domnilor fanarioți. Scutiți de orice sarcini către stat, având singuri dreptul la înalte funcțiuni, fiind în număr de 75 în Muntenia și de 300 aproape în Moldova, ei formau o oligarhie lacomă și îndrăcită, după cum se exprimă guvernatorul rus Kiseleff. A intrigă pentru a obține tronul la care fiecare credeă că are dreptul, apoi a intrigă pentru a răsturnă pe cel ales : aceasta eră ocupațiunea lor de căpetenie.

Subț aceștia eră boierimea mică, invidioasă pe cea mare, compusă din oameni incuți, ajunși la funcțiuni înjosindu-se, slugarnici față de cei mai tari și obraznici față de cei mici pe cari îi exploatau fără rușine.

Mai jos eră pătura socială a țaranilor, robi ai pământului, adevărate vite de corvoadă. Exploatați de către proprietari sau arendași, copleșiți de impozite, decimați de friguri, de holeră și de ciumă, nutrin-

TUDOR VLADIMIRESCU

du-se mizerabil cu mămăligă de meu, ¹⁾ locuind în bordeie sau în colibe primitive, ei trăiau într'o neliniște continuă, totdeauna gata de-a se retrage cu vitele lor în păduri sau în munți spre a scăpa de hrăpirile perceptorilor și de jafurile năvălitorilor.

Inaltul cler, recrutat numai din călugări greci cari administrau întinsele domenii ale mănăstirilor închinate, storceau pe lucrătorii pământului întocmai ca boerii și ceilalți proprietari.

Clerul de jos, recrutat dintre țărani, incult tot ca și ei, superstițios și ticălos, n'avea nici-o autoritate, nefiind capabil de-a dà credincioșilor nici pilde nici mângâeri, abia fiind în stare să împartă grijaniile și să-i împărțesească cu cele sfinte.

Cât despre instrucțiunea publică, este aproape nulă. Nici o școală rurală, ca să zicem așa. În orașe, câteva școli private, grecești sau franceze, și câteva instituții de educație aparținând eforiilor bisericești. Singurile adăposturi de o cultură mai superioară, mai mult religioasă, erau mănăstirile, dintre care unele aveau și tipografii.

În orașe meseriașii mici — tăbăcarii, boiangii, tinichigii, căruțașii, tâmplarii, dulgherii, măcelarii, blânarii, brutarii — erau cea mai mare parte străini, evrei, nemți, unguri, sârbi și bulgari, organizați în bresle. În ce privește negoțul, eră mai cu seamă în mâinile grecilor, armenilor și jidovilor.

Insfârșit, în marginea acestei societăți fără coeziune sânt țigani, robii boerilor, pe cari îi vindeau împreună cu pământurile lor. Până la jumătatea secolului al XIX-lea, s'au putut vedea încă, pe piețele publice ale orașelor românești, familii întregi de țigani, puși la

1) Mămăliga de mei a fost înlocuită ca hrană națională cu cea de porumb după introducerea acestei plante în România de către Șerban Cantacuzino care a adus-o, după d-nul Tocilescu, din Turcia la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

licitație, tatăl cumpărat de un proprietar, mama de altul și copilul de al treilea, în mijlocul râsetelor și strigătelor mulțimii care se înveselea la vederea acestor scene întristătoare.

Nici o armată ; un fel de jandarmerie, tot așa de temută ca și hoții cari ciupeau pe locuitori. De drumuri nu mai încape vorbă, iar acelea cari existau erau prea puțin sigure și fără poduri. Nici o dreptate, dar bătaia și tortura pentru toată lumea, chiar și pentru boeri. O administrație mitarnică și coruptă, ce nu făcea altceva decât să smulgă cât mai mult dela săraci, luând nouă piei de pe o oae, după cum zice încă țăranul nostru.

Și toate aceste ticăloșii omenești într'una din cele mai frumoase țări din lume, așa de bogată încât n'a putut fi sărăcită de toate neajunsurile vremurilor. Păduri întinse, cu fel de fel de copaci, pășuni grase, în stare să hrănească cele mai frumoase turme, pământuri de o fertilitate minunată, podgorii vestite, mine de sare nesecate : atâta bogăție care explică avântul vertiginos, care l-a luat România dela jumătatea secolului al XIX-lea încoace, când renăscu și se organizează ca stat modern.

După cele spuse mai sus, cititorii au putut vedea cât de mult românii și-au dat seama de menirea lor, cum au știut să lupte pentru existență și independență contra năvălirilor barbare, apoi contra otomanilor. Timp de mai multe secole, ei s'au luptat ca credincioși creștini împotriva semilunei și grație, vitejiei lor, singuri dintre toate popoarele, odinioară supuse Porții — bulgarii, grecii, sârbii, macedonenii și albanezii—au putut să obțină dela turci ca religia, limba și autonomia interioară a principatelor să fie respectate. ¹⁾ Pe urmă au trebuit să se apere contra

1) Vezi Xenopol, *Les Roumains*, (histoire, état materiel et intellectuel) p. 59.

regimului de corupțiune, de înșelăciune și de jefuire al fanarioțior, de care Turcia nu eră decât pe jumătate răspunzătoare, în fine în contra regimului nu mai puțin periculos și spoliator al ocupațiunilor austriace și rusești. Aliați, protectori, suzerani, toți acești vecini erau mai mult sau mai puțin interesați să exploateze, dacă nu să asuprească aceste sărmame provincii ; dar după atâtea experiențe dure-roase, românii au ajuns la convingerea că nu vor putea să-și atingă ținta decât prin propriile lor puteri, liberându-se de orice protecții străine, oricari ar fi.

Iată cum, în mijlecul atâtor sbuciume istorice, ideile de independență și naționalitate au înflăcărat neîntreput câțiva oameni ai claselor conducătoare și au aprins prima scântee a unui partid național, menit, după cum o spune cu mândrie d-nul Xenopol, „să înalțe mai repede încă de cum se putea așteptă, soarta poporului român din umilință către vrednicie, din robie către viața de sine.“¹⁾

Capitolele următoare vor arătă cum din această tulpină se vor desvoltă mai târziu, ca două crăci puternice, cele două partide istorice, liberalii și conservatorii, crăci din cari vor eși mai târziu alte ramuri.

În fine, ne propunem să alcătuim arborele genealogic al partidelor politice, dând totuși o atențiune mai deosebită evoluțiunei și istoriei Partidului Național-Liberal.

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 26.

III

REDEȘTEPTAREA CONȘTIINȚEI NAȚIONALE. — PRIMA RĂSCOALĂ AGRARĂ. — TUDOR VLADIMIRESCU. — REINTOARCEREA LA REGIMUL PRINCIPILOR INDIGENI.

Am expus împrejurările istorice, cari au determinat crearea unui partid național. La această formare au împins nu numai mizeriile îndurate, opresiunile umilitoare, amorul propriu jignit — dar și ideile mereu progresive ale menirii poporului român. Ceeace instinctul rasei și spiritul de conservare au făcut încă într'un mod vag, n'a întârziat să fie formulat într'un mod mai clar de către câțiva patrioți și scriitori.

Prima redeșteptare semnificativă a românismului se anunță prin introducerea limbii românești în biserică, mai întâi în Transilvania, pe urmă în Moldova și în Muntenia, în timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Cele trei provincii latine luară astfel conștiință de origina lor romană, de unitatea lor etnică și de statornicia lor istorică în Dacia-Traiană și în Ungaria. Chiar pe vremea când fanarioții erau atotputernici, n'au putut să introducă limba greacă în toate bisericile și documentele oficiale au continuat să fie redactate în limba românească. Ea a rămas organul general al gândirii poporului și scriitorilor timp de 150 de ani cât a predominat cultura greacă.

Cronicarii moldoveni Conta, Mustea, Kogălniceanu

și mai cu seamă Neculcea, ca și cei din Muntenia, Dionisie Ecleziarul și Zilot Românul, întreținură iubirea neamului și limbei românești. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, scriitorii de valoare ca Gheorghe Samuil Miron, Petru Maior, Gheorghe Șincai provoacă, prin învățământul lor patriotic și scrierile lor entuziaste, o puternică mișcare de renaștere națională în Transilvania. Ei reamintesc compatrioților lor asuprași, că ei sânt urmașii marelui Romi și că trebuie să fie mândri și demni de această origină.

Această readeptare a sufletului românesc se reînfrânse și asupra principatelor. La 1804, la Mănăstirea Socola din apropierea Iașului, s'a înființat o *Școală de catehezie*, un fel de seminar, menit nu numai să formeze preoți, dar să formeze și oameni cu o cultură generală, adevărați apostoli ai unui românism luminat. Se hotărî ca întregul învățământ — istoria, filozofia, matematica și gramatica — să fie predate în limba română, cu scopul de-a arăta că această limbă, considerată ca prea sărăcăcioasă, poate să servească și ca instrument studiilor înalte și că e în stare de-a exprima orice și de a trăi și ea din propria ei viață.

Câțiva ani mai târziu, Gheorghe Asache, fiu al unui arhimandrit, după ce fusese trimis să studieze la Lemberg, la Viena și la Roma, improvază, la piciorul columnei lui Traian, aceste versuri frumoase, reproduse de către d-nul Xenopol :

„Un român al Daehiei vine la strămoși, ca să sărute
Țărna după a lor morminte și să 'nvețe a lor virtute“.

Asache, reîntors la Iași, deschide, cu voia principelui Scarlat Kalimake, de origină român, deși grecizat, o școală de ingineri, spre a forma mai cu seamă ingineri hotarnici, de care se simțea nevoie din cauza nenumăratelor procese privitoare la delimitarea moșiilor.

Se înțelege dela sine că pe lângă învățământul tehnic, propriu zis, elevii acestei instituțiuni, trebuiau de asemenea să se obișnuiască cu descifrarea vechilor documente de proprietate, redactate în limba română. De aceea și aici limba națională fû favorizată și cultivată.

Pilda lui Asache îndemnă pe un învățat din Transilvania, Gheorghe Lazăr, nemulțumit cu soarta lui de acolo, să plece la București și să înființeze și el o școală asemănătoare cu aceea dela Iași. El sosi în Capitală pe vremea când lupta contra fanarioților se pronunță mai puternic și știu să se folosească cu dibăcie de această împrejurare ca să strângă împrejurul lui tinerimea anti-greacă pe care o entusiasmă prin patriotismul arzător al învățământului său. Printre cei dintâi elevi cari au alergat la Liceul Sfântu Sava, ca să-l asculte, trebuie citat Petre Poenaru, Eufrosiniu Poteca, Simion Marcovici, Ioan Pandele, Const. Moroiu și alții, fericiți de a părăsi celelalte școli grecești și românești. Diferența dintre cele două școli din Iași și din București eră că discipolii lui Lazăr nu erau fii de boeri ca aceia ai lui Asache, ci fii de negustori și de mici boeri. De altă parte pe când la Iași elevii erau mai mult îndrumați spre inginerie, în București se cultivă mai cu seamă naționalismul. Iată de ce mulți din elevii lui Lazăr îmbrățișează cauza revoluțiunii lui Tudor Vladimirescu, după cum vom vedea mai târziu.

După ce am arătat pe inițiatorii acestei mișcări de renaștere română, să notăm deasemenea câteva din scrierile cari au contribuit la propagarea ideilor lor. Iată mai întâi *Intâmplările războiului Franțozilor*, de Alexe Lazăr, apărut la Buda, la 1814, în care autorul se întitulează *iubitor al neamului* și apelează la senti-

mentul național. Ei publică pe urmă o geografie, tot în românește, unde procedează la fel.

O carte anonimă, la aceeași epocă, cheamă pe romani să vie în ajutorul școalelor românești din Banat. Se găsește în această carte, ca o primă versiune a cântecului național român, „Deșteaptăte române“, următoarele versuri :

Din somn sculați-vă
Odată deșteptați-vă !

Dintr'o carte mică a lui Asache, *Jucăria norocului sau Istorisire pentru principul Meșnicoff, tâlmăcită pe limba românească* de Lazăr Asaki (1816), extragem aceste rânduri caracteristice : „Mă rog să bine-voiți a nu dà cutezare către mai multe osteneli a tâlmăcirii eticeștilor (morarelor) cărți, cu care îndeletnicindu-se iubitorii de citire, patrioții limbei românești, să se îndemne a fi următorii strămoșilor săi romani, a căror mărețe fapte până astăzi de toată lumea în dreptate sânt lăudate.“¹⁾

Un anume Petrovici, dorind să tipărească o carte de pedagogie, găsește în fine la 1816 în Nicula Popovici, directorul școalelor din Banat, un om care se interesează de cultura iubitei nații românești și care este gata de-a susține un „naționalist“. Pentru prima oară probabil găsim în citațiunea aceasta termenul de „naționalist“ în literatura noastră istorică.

Văcărescu, ca să amintim de un poet din vremea aceea, este mai afirmativ încă în testamentul său literar când spune :

Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbei românești,
Și-a patriei cinstire.

Printre poeți notăm încă pe Naum Râmnicianu care tună contra fanarioților ce „prin faptele lor

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 33.

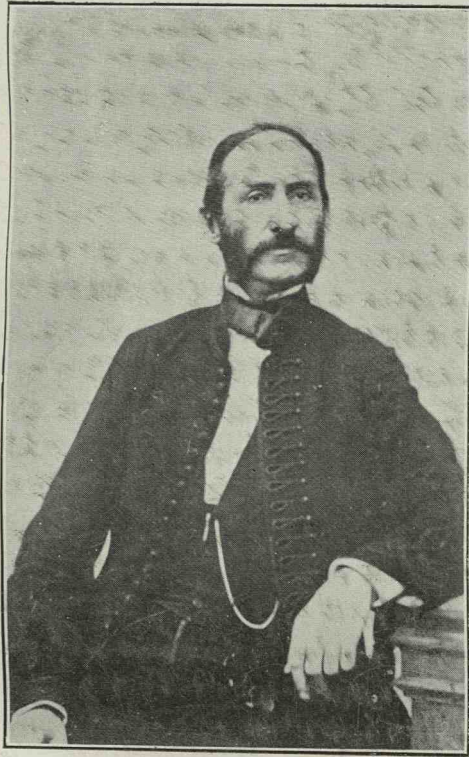
cele diavolești, încetul cu încetul ne-au supus cu totul cererilor lor, ne-au împopulat necazului, ne-au slăbit brațul armelor, ne-au răciit dragostea patriei și, cu un cuvânt, cu totul ne-au adus mai rău decât pe noroadele din Africa și din America." Înainte de Mușeanu el strigă : „Români ticăloși, nevrednici, până când așa nemernici să trăiți, să chinuiți ? Nu vă deșteptați odată ?“

Un an înainte, la 1815, cronicari de seamă zugrăvesc apăsătoarea perioadă a fanarioților, ca Dionisie Ecleziarcul și Zilot Românu din Muntenia, cari prin povestirile lor documentate, au provocat firește indignarea contra acestui regim păcătos și au contribuit să i se pună capăt. În 1822 apare la București o culegere de poezii patriotice inspirate fără îndoială de evenimentele dela 1821 și de revoluția greacă împotriva turcilor. Dintr'un poem al lui Ioan Văcărescu, d-nul Xenopol extrage o apostrofă dela Milcov care exprimă poate pentru prima oară dorința unirii principatelor :

*De unde-ți vine numele, pârâu fără putere,
Ce despărțirea neamului ai îndrăznit a cere ?*

Tot lui Asache îi datorim una din piesele de teatru scrisă în românește. Este, în adevăr, o adaptare după Florian, dar ceea ce ne interesează este că ea a fost jucată de către aristocrațiunea din Iași în saloanele lui Consi. Ghica, ceea ce probează că elita, care până atunci vorbea franțuzește sau grecește, începuse să prinză dragoste de limba țării.

Toate aceste protestări împotriva grecilor, toate aceste chemări la iubirea limbii românești, la iubirea țării și a neamului, făcură să tresară din amorțeala lor pe boieri și pe țărani, cei dintâi, împinși de pofta de-a răsturna pe domnitorii străini, ceilalți pentru a scăpa de jefuirile la cari erau expuși. Astfel se pro-

GHEORGHE LAZĂR

duse o primă mișcare agrară care precedează pe aceea a lui Tudor Vladimirescu, dar îndreptată împotriva tuturor boerilor în genere.

Eră în 1805 cu ocazia celor 12 zile de corvezi, fără a vorbi de dijmele pe cari țaranii le datorau proprietarilor și la cari refuzau să se supună.

N'a fost decât o răscoală locală, dar destul de semnificativă. Mitropolitul Veniamin ceru în privința acestei răzvrățiri părerea unui boier, Vasile Malinescu.

Acesta propuse Sfinției Sale să se ia mai multe măsuri în favoarea țăranilor, „căci toată revoluția se cuibărește în inimile oamenilor cari nu au drum legiuit de a-și arăta ahturile și necazurile sale, ca o scântee ce se tănuiește în cenușă.“¹⁾ Inșă Mitropolitul Veniamin, în loc să urmeze sfaturile înțelepte ale acestui boer patriot și prevăzător, se asocia la hotărârile Divanului, care îngreună corvezile în loc să le ușureze, impunând țăranilor să facă în 12 zile lucrări urbane (probabil de edilitate) pe care n'ar fi putut să le facă chiar în 40 de zile.

Câțiva ani mai târziu, în 1819, se semnaleză o răscoală de acelaș fel în districtul Gorjului și la 1820 o alta în districtul Romanați, pe moșiile banului Brâncoveanu. Dacă aceste revoluțiuni n'au avut nici un rezultat, ele totuși ne arată că chiar de pe atunci există o chestiune agrară care a preocupat din timpul acela toate partidele și care nu este încă rezolvată, cu toate că astăzi se prezintă sub o formă mai modernă.

În ce privește boerii, știm îndeajuns că ținta lor eră ca în cele două Principate să pună capăt întornării Fanarioților, spre a reveni la sistemul electiv al principilor indigeni, care le eră mult mai favorabil din punctul de vedere material ca și onorific. Chiar în 1774 au prilejul de a-și manifesta această dorință,

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 40.

referindu-se la articolul 8 al tratatului dela Kuciuk-Kainargi, articol care prevede că provinciile române se vor bucura de aceeași situație politică pe care o avuseră în timpul lui Mahomed IV. Inchipuindu-și că, prin această clauză, ei recăpătară dreptul de-a desemna principii lor, boerii din Muntenia aleseră pe Ștefan Prescoveanu din Craiova și cerură generalului rus Romanțof să confirme această alegere. Acesta știind că Poarta nu înțelege astfel, răspunse într'un mod evaziv, trimițându-i dela Ana la Caiafa. Nedumeriți, boerii se gândesc să trimeată o deputațiune la Constantinopol pentru a obține confirmarea alegerii făcute. Inșă niciunul dintre ei nu îndrăznește să se însarcineze cu această delicată misiune, și Poarta supărată impune drept răspuns un nou prinț tot fanariot, pe Alexandru Ipsilante.

Câțiva ani după aceasta, când Napoleon deveni prim-consul, partidul național din Muntenia — format din Scarlat Câmpineanu, Știrbey, Grigore și Dumitru Ghica, Niculae Dudescu și Văcărescu, cu care se uniră câțiva boeri din Moldova, — Catargi, Sturza, Beldiman — hotărî să recurgă la autoritatea marelui dictator, viitor împărat al francezilor.

Ei trimiseră pe Niculae Dudescu la Paris, care se ruină cu daruri și cheltuieli nebune de reprezentații în așa fel că se întoarse în țară sărăcit, iar familia sa trebui să-i servească o pensie ca să trăiască.

Cu toate aceste sacrificii, el nu ajunsese la nici un rezultat, din cauză că Napoleon se gândea atunci să cedeze, la prima ocazie, Principatele dunărene, Austriei, spre a face din Monarhia Habsburgică un stat tampon mai rezistent împotriva Turciei și Rusiei.

Nemulțumirea boerilor ajunsese până la urechile sultanului, care, când remise lui Const. Ipsilante firmanul de domn, introduse mai multe dispozițiuni

speciale ca, pentru înaltele demnități și funcțiuni, boerii cei de baștină să fie preferați boerilor greci, că acești din urmă să nu fie numiți în aceste posturi decât prin excepție și'n fine că domnitorii vor avea obligațiunea de-a pedepsi pe boerii greci de care țara s'ar plânge.

Ca și boerii din Principate, cei dela Brașov și din Transilvania au încercat să facă, prin mijlocirea lui Champigny, atunci ambasador al Franței la Viena, nouă demersuri pe lângă Napoleon I. Acesta răspunde, cam supărat, că nu pricepe ce vor acești *indiviți*; totuș el ordonă ministrului său să-l informeze cam ce ar putea să facă pentru ei.

În 1810, o nouă delegațiune : Iordache Catargiu este trimis la Napoleon să-i ceară protecțiune în contra Rusiei, demers care avu ca consecință arestarea de către ruși a acestui boer.

Moartea lui Alex. Șuțu dete un nou prilej unui număr de boeri din Muntenia să intervină pentru restabilirea principilor indigeni, pe când ceilalți boeri, uniți cu grecii, susțineau pe fanarioți.

În timpul răscoalei grecești, când grecii începură să fie rău văzuți de către Poartă, cu atât mai mult că mișcarea eteristă era puternic susținută de către grecii din România, partidul național, atât cel din Moldova ca și cel din Muntenia, se folosi de aceste împrejurări spre a reclama cu mai multă stăruință restaurarea principilor indigeni și desființarea regimului de nesuterit al jefuitorilor greci.

Lupta de căpetenie a partidului național, odată constituit după cum am văzut, a fost deci de a scutura cu desăvârșire jugul atât politic cât și administrativ al fanarioților.

Revoluțiunea aceasta s'a produs într'un mod diferit în fiecare principat.

În Moldova, ea a fost instigată de către boierii cari se folosiră de țărani, ca de un instrument, ca să ajungă la propriul lor scop. Doi boieri mai cu seamă se distinseseră în această mișcare : Theodor Balș și Spătarul Petre Sturza, care într'o proclamare către popor grăește astfel : „Inarmați brațul vostru dela cel mai mic începând cu orice fel de arme aveți : pușcă, coasă, lance, topor, și să mergem unde ne vom întâlni cu alți simpatrioți și să izgonim numai decât pe tâlharii aceștia din pământul nostru ¹⁾.”

Răsculații se strânseseră în sfârșit, în număr de aproape 3000, pe malurile Siretului. Dar această mișcare amorți, pentrucă țărani o părăsiră, îndată ce văzură că nu făceau decât jocul boierilor, fără folos pentru ei înșiși.

În Muntenia s'a întâmplat altfel. Aci revoluțiunea porni de jos, și nu de sus ; ea avu ca șef pe un fiu de țaran, din districtul Gorj, din comuna Vladimir, care este cunoscut sub numele de Tudor Vladimirescu. Eră un om extraordinar în genul său, comparabil cu Miloș al Serbiei, dacă ar fi reușit ca și acesta să înființeze o dinastie. Cu toate că eră țaran, el s'a bucurat de o educațiune destul de îngrijită, căci a fost crescut într'o familie mare, a Glogovenilor, în care fu admis ca tovarăș și prieten al fiului casei, Niculae Glogoveanu, și încredințat, împreună cu acesta, aceluiaș dascăl. ²⁾ El învăță elena, germana și câteva noțiuni de drept și legislație.

Tot atât de inteligent dar mai învățat ca Miloș, el rămase multă vreme în serviciul Glogovenilor ca om de încredere, cari îl trimiseră chiar în misiuni familiare la Viena și-l însărcinară cu vânzarea porcilor de pe moșii, pe cari îi transportă la Orșova. Mai târziu

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 46.

2) Vezi N. Iorga, „*Neamul Românesc*”, Iunie 1945.

ajunse la rangul de mic boer și deveni vătaful plaiului Cloșanilor. Voinic, de o statură impunătoare, stimat de cei mari și iubit de cei mici, așa eră omul care într'o zi, în primăvara anului 1821, se ridică ca răsbunătorul suferințelor poporului, pe care el eră în stare mai mult ca oricine să le înțeleagă și să le simtă. Și el făcù o proclamație, în felul aceleia a Spătarului Sturza, dar protestează contra tuturor boerilor hrăpăreți atât greci cât și indigeni : „Până când vor suferi ei pe balaurii cari i-au înghițit de vii, adică pe căpeteniile lor atât cele politicești, cât și cele bisericesti? Să alegem din căpeteniile noastre pe aceia cari pot să fie buni, și aceia să fie ai noștri. Să vină deci în grabă toți acei cari au arme, cu arme, cari nu, cu furci de fier sau cu lănci.“

Cu toate acestea mai adaogă : «Să știți că nimeni dintre noi nu e slobod să se atingă măcar de un grăunte, de binele sau de casa vreunui negustor, orășan sau țaran, sau de al vreunui locuitor, decât numai binele și averile *cele rău agonisite* ale tiranilor boieri să se jefuiască, însă ale acelorora ce nu vor urmă nouă, precum suntem făgăduiți, numai ale celora să se iee pentru folosul de obște»¹⁾.

În această proclamațiune sânt mai multe puncte de semnalat, după cum ne arată d-nul Xenopol :

1. Că Tudor Vladimirescu sfătuește pe popor să respecte averea celor mici și să nu atenteze decât la proprietatea boerilor, fie greci sau români ;
2. Că el se înțelese cu o parte dintre boeri, adică cu acei ai partidului național, pe care îi ferește de jefuirea bandelor sale ;
3. Că a trebuit să se înțeleagă chiar prealabil cu acești boeri ai Partidului Național și că numai după îndrumarea lor, fără îndoială, a răsculat pe țărani.

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 48.

Cu toate acestea el ține să fie absolut independent în acțiunea sa și nu admite ca boerii să-i poruncească, dar ei să-i dea concursul lor, dacă vor să fie cruțați de excesele maselor.

Printre boerii, cari se uniră cu el, putem cita pe Grigore Băleanu, Episcopul Ilarion, Filipescu Vulpe, Scarlat Grădișteanu, Niculae Văcărescu, Scarlat Câmpineanu, Mihăiță și Grigore Filipescu, Ștefan Bălăceanu, Mitropolitul Dionisie Lupu și alți boeri mari și mici din cele trei clase.

Cu toate măsurile restrictive luate, proclamația lui Tudor Vladimirescu deveni un pericol pentru toți boerii, fără deosebire, căci se grupară în jurul lui tot felul de elemente primejdioase societății — condamnații și pușcărișii scăpați, chiar și hoții și haiducii — cari priveau orice avere ca *rău agonisită*, și deci se apucară de jefuit fără milă, fără a se întrebă dacă este vorba de bunuri aparținând, da sau nu, boerilor legați de șef. Iată cum această revoluție, cu toate că a fost sugerată de Partidul Național, are mai mult un caracter social și agrar decât politic.

Aceasta se explică într'un mod foarte natural prin faptul că șeful mișcării, un țăran parvenit, întrupă durerile și revendicările seculare ale unei mase poporane îndelungat asuprită.

Intr'o jalbă adresată lui Dervis Pașa dela Vidin, Tudor Vladimirescu deslușește lucrurile astfel :

«Domnii țării, dimpreună cu boerii greci și români, unindu-se cu toții, ne-au prădat și ne-au despoiat, încât am rămas numai cu sufletele, rugămu-ne ca să se trimeată un om credincios care să vază nevoile ce le tragem de către acești lupi nemilostivi, și să fie știut că ridicarea noastră nu este pentru altceva nici într'un chip, decât numai asupra boierilor cari ne-au mâncat dreptățile noastre.»¹⁾

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 50.

Ar fi ușor a îngrămădi citațiuni, dar faptele vorbesc destul de tare. Tudor Vladimirescu însuși se vede nevoit să înfrâneze devastările și jefuirile pandurilor săi.

Când sosi la București (Capitala era tocmai atunci amenințată de un atac al bandelor grecești, sub conducerea principelui Ipsilante), cea mai mare parte din locuitori fugiră, mai cu seamă acei boeri cari nu erau legați prin jurământ secret de Tudor Vladimirescu, și aceștia erau : Spătarul Brâncoveanu, Banul Văcărescu, logofătul Ștefan Belu, vistiernicul Ion Manu, și alții. Cei cari nu fugiră, împreună cu câțiva greci cari se uniseră cu boerii indigeni, rămaseră în capitală în număr de 56 pentru a primi pe Tudor Vladimirescu. Ei au tratat cu el cu scopul de-a transforma revoluțiunea în favoarea lor.

Este neîndoelnic că Tudor Vladimirescu nu mai știa bine încotro s'apuce. Mișcarea nu o mai conducea el, ci masa poporului. Primit de către boerii naționaliști, cari îl convinseseră ușor, se hotărî să constituiască un fel de ligă, cu boerii și poporul, împotriva numai a boerilor fanarioți. Printr'o proclamație, el pofti pe tovarășii lui să se unească în contra uzurpătorilor comuni din Fanar. Subt această condițiune, boerii consimt să recunoască legitimitatea revoluțiunii lui Tudor Vladimirescu și bunele sale gânduri de a-și servi patria. El însuși dându-și seama de ce-ar putea face, sfătui pe pandurii săi să spună turcilor cari veniseră, să facă o anchetă, că s'au răsculat ca să gonească grecii din țară și să descarce poporul de feluritele și grelele impozite, ceeace intră în vederea unora și altora.

Reese deci, din ceeace am expus—așa închee d-nul Xenopol — „că mișcarea lui Tudor Vladimirescu, începută întâiu pe tărâmul social și cu caracter anarhic, se întoarse pe acel politic și național prin amestecul boerilor în ea.“

Nu e mai puțin adevărat că această schimbare de front și de direcție a pricinuit moartea lui Tudor Vladimirescu. Tovarășii săi, văzându-se părăsiți și crezându-se trădați, se întoarseră împotriva lui și o mână de greci reușiră să-l ridice din propriul său lagăr și să-l omoare.

Concluzie : revoluțiunea contra grecilor a plecat de la partidul național al boerilor ; țărani din Moldova sub îndemnul Spătarului Sturza, ca acei din Muntenia de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, au servit, unii mai puțin, ceilalți mai mult, interesele și vederile boerilor cari vroiau să restabilească regimul principilor indigeni. Faptul că au ajuns la această țintă politică și patriotică, dovedește puterea partidului național. Născut din nevoi politice, reprezentate de o singură clasă într'un mod conștient, acest partid s'ar fi ocupat încă mai departe numai și numai de chestiunile politice de cari eră legat, fără însă să se îngrijească de evoluțiunea socială și economică care privea și poporul.

A trebuit să se producă alte curente, venite de departe, ca să despartă acest partid național în două tabere : vechiul partid naționalist, legat de tradiții, și partidul cel nou, îndrumat spre progrese și reforme. Tudor Vladimirescu a arătat nevoiau nei revoluții, dar fără s'o realizeze.

Consecința imediată a acestor tulburări dela 1821—1822 fù, că principatele căpătară din nou posibilitatea de a alege principii indigeni.

Boerii însă continuară cu intrigile lor. Cei doi domnitori noi, Grigore Ghica în Muntenia și Ion Sturza în Moldova, fură confirmați de către Turcia, fără concursul Rusiei. Ei aveau deci în contra lor pe toți boerii cari emigraseră și cari erau partizanii Rusiei.

Consecințele acestor neînțelegeri sânt de prevăzut. Când armatele țarului ocupară principatele, la 1828, Grigore Ghica și Ion Sturza căzură în disgrație și influența rusească deveni atotputernică.

G. H. ASACHE

IV

INFLUENȚA REVOLUȚIEI FRANCEZE.—ORIGINA IDEILOR LIBERALE.¹⁾

Am văzut înjghebându-se un partid național între boeri, cari s'au unit spre a restabili regimul principilor indigeni, spre a cumpăni amestecările suzeranității turcești și protecțiunii rusești, în virtutea unui naționalism de clasă, strâmt și egoist, ca să zicem așa, dar care supus altor înrâuriri, venite din străinătate, va produce o epurație și o cisiune în partidul național al boerilor, care sa va ramifica în două grupe: *conservatorii*, legați de tradițiile vechi boerești, și *liberalii*, propagatorii ideilor noi primite din Occident.

Lucru ciudat, tocmai turcilor li se datorește influența franceză infiltrată puțin câte puțin în spiritul și sufletul românilor. Și iată cum: Turcii, prin lenevia intelectuală și disprețul fanatic de tot ce vine de la gheauri, neglija-seră cu totul cultura și învățătura limbilor europene. Câtă vreme stindardele profetului Mahomet înspăimântau Europa, fâlfâind până subt zidurile Vienei, turcii nu avuseseră nevoie de aceste limbi ca să fie înțeleși; ei se impuneau și porunceau prin sabie. Însă după ce, ajunși la culmea puterii lor, începură să se coboare, fură siliți a adăoga și negocieri diplomatice la armele lor slăbite.

1) Acest capitol este luat aproape textual după cartea d-lui Xenopol: *Les Roumains (Histoire, état matériel et intellectuel)* cap. IV, și o parte după Fréd. Damé: *Histoire de la Roumanie Contemporaine*, cap. VII.

Limbile diplomatice erau la început italiana și mai târziu, după Ludovic XIV, franceza. Turcii, necunoscând aceste limbi,recurseră, îndată ce avură nevoie de ele, la supușii lor greci, îmbuibăți de cultura franceză, și pe cari îi angajară în posturile însemnate de interpreți. Cel dintâi dintre ei, numit marele dragoman, ajunsese în curând să fie ministrul cel mai autorizat al guvernului otoman. Marile familii grecești din Constantinopol, locuind mai cu seamă în Fanar, concurară toate spre a obține acest post atât de însemnat și de bănos.

Ca să ajungă acolo se luau la întrecere, în studiul și exercițiul limbei franceze. Astfel orice familie fanariotă, care se respectă, aducea cu cheltueli mari secretari și perceptorii francezi cari învățau pe copii să întrebuinteze cu ușurință limba diplomatică a timpului. Așadar aproape toți dragomanii mari erau răsplătiți de serviciile lor diplomatice (făceau și altele, mai puțin onorabile, prin intrigile lor), dându-li-se un tron în Principatele Române. Gospodarii greci, numiți la Iași sau la București, aduceau cu ei obiceiurile și personalul lor francez, dând astfel un exemplu pe care boerii români se grăbeau să-l imiteze ca să fie la acelaș nivel cu stăpânii țării. În felul acesta influența franceză fù introdusă și înfiptă în țările române, în care a progresat până în zilele noastre. Faptul acesta, pe lângă atâtea rele, este poate singurul serviciu serios și durabil pe care l-au făcut fanarioții Principatelor dunărene.

Grație înrudirii de rasă, limba franceză deveni în scurt timp limbajul saloanelor și înaltei societăți, atât la Iași cât și la București. Transilvănenii au fost fără îndoială cei dintâi cari s'au mândrit de origina latină a românilor, însă nu s'au adăpat la civilizația franceză, astfel că chiar astăzi nu găsim decât foarte rar transilvăneni cari știu franțuzește, pe când în România

nu există un om cult care să n'o cunoască. Și această datează de un veac și jumătate. Astfel în 1761 Grigore Calimache are ca secretar un anumit Nagny, Grigore Ghica un anume De la Roche, pe care îl găsim mai târziu în serviciul principeului Caragia, pe lângă Tissandier, ca al doilea secretar. Ca să cităm și alții, menționăm pe Martinot, adus de către Calimache ca profesor de matematică și mai târziu întrebuintat ca secretar de către Al. Ipsilante. Subt Constantin Ipsilante, un aventurier francez ¹⁾ care-și dădea numele de Gaspari, conte de Belleval, fù la început secretarul particular al Domnitorului și deveni mai târziu ministrul afacerilor străine. Afară de aceste personaje mai mult sau mai puțin oficiale găsim un mare număr de preceptori și de profesori: Clémaron, Beaupoil-de-Sainte-Aulaire, Jacques Ledaulx, frații Trécourt, Laurançon, F. Colson, Recordan, Mandeville și alții.

Societatea nu se mulțumește de a vorbi franțuzește numai, dar citește și autori francezi. Operele lui Voltaire sânt în toate mâinile. Patriarhul de la Constantinopol se alarmează de această pasiune nesănătoasă pentru patriarhul de la Ferney. Un consul austriac, Raicevitch, constată la sfârșitul secolului al XVIII-lea că chiar nevestele boerilor se silesc să vorbească franțuzește.

Un jurnal din Paris, *Le Spectateur du Nord*, din luna Decembrie 1801, ne povestește că curtea dela București se distrahă cu jocuri de spirit în franțuzește. Și gospodarul însuși, Mihail Șuțu, crescut de un francez, amic al francezilor, vorbind limba lor tot așa de bine ca ei, înconjurat de demnitarii compuși pe jumătate din emigrați francezi, din cari își făcuse societatea intimă, dă pildă de reflecții și morală chiar în petrecerile cele mai copilărești. Tot pentru acest prinz Cons-

1) După Damé; după d. Xenopol, ar fi fost italian.

tantin Stamati, agent al republicei franceze în București, cere lui Le Brun, ministrul afacerilor străine din Franța, un exemplar al marei enciclopedii. Principele Ipsilante aduse un alt exemplar în țară.

În 1804 Wilkinson, consulul Angliei la București, spune că jurnalele franceze pătrunseră în țările românești și că jurnalul clerical și anti-revoluționar, *Le Courrier de Londres*, redactat de abatele Calonne, eră foarte răspândit în București.

Dar boerii nu se mulțumeau să dea o cultură franceză copiilor lor prin preceptorii și profesorii veniți din Franța; din primii ani ai secolului al XIX-lea, ei obișnuiră să trimeată pe fii lor în Franța, pentru studii. În 1803 găsim un tânăr boer moldovean, Gheorghe Bogdan, făcându-și studiile de drept la Paris; tot la aceeași epocă aflăm acolo pe Barbu Catargi din Muntenia și pe frații Rosnovanu din Moldova. Între 1817 și 1829 putem cită încă pe G. D. Bibescu, Barbu Știrbey, C. Cantacuzino, C. Filipescu, Al. Lenș, M. Margeala, Băleanu, Vlădoianu, Brăiloiu și Dimitrie Golescu.

Astfel, relațiunile cu Franța devenind din ce în ce mai frecvente, se produse în scurt timp o infiltrare a ideilor franceze, care nu rămase în marginile sferei intelectuale, dar găsi repercuțiune și în viața politică și socială. Această atmosferă, cu totul îmbuibată de principii revoluționare, determină prima mișcare spre libertate și egalitate, sfioasă la început dar ce merse crescînd.

V

IDEILE REVOLUȚIONARE. — MIȘCAREA ETERISTĂ ȘI INRÂURIREA SA.—NAȚIONALISMUL INDIGEN.

• In studiul acesta despre înrâurirea ideilor franceze sânt de luat în considerație două curente : unul pornind dela greci, iar altul dela francezii imigrați și dela românii franțuziți.

Să arătăm întâi ceiace grecii, pe cari i-am cunoscut ca apăsătorii principatelor, au făcut fără să vrea pentru răspândirea în România a principiilor zise nemuritoare dela 1789.

S'au găsit, în toate epocile și la toate popoarele, oameni generoși, cari împinși de sentimentul dreptății s'au ridicat împotriva nelegiuirilor sociale, dar ale căror protestări și chiar revolte izolate au rămas fără rezultate durabile.

Nu se întâmplă așa când rațiunea dictează și când o mișcare are ca resort principii și idei clar concepute. Acest fenomen s'a ivit în România pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și s'a accentuat în cursul secolului al XIX-lea.

• De mult ideile filozofilor francezi din secolul al XVIII lea și principiile revoluțiunii franceze au căpătat adepți numeroși, cari vedeau în ele salvarea naționalității și independenței lor. Un ideal politic și patriotic, dar cu totul altul decât acela de-a se îmbogăți la curtea

gospodarilor români, însufletește chiar pe grecii stabiliți sau trimiși în Principate.

Bucureștii și Iașii devin două focare ale renașterii elenice. Sufletul acestei mișcări fù un cuțovlah grecizat, Riga Veleștinliul, originar dela Pind, din satul Veleștin din Tesalia, lângă Volo, din acea provincie care se numește chiar a doua Valahie.

Riga alese, ca centru de acțiune și de propagandă, Muntenia, fiindcă acolo erà țara cea mai apropiată unde grecii puteau să respire mai liber.

El ar fi venit în țară la 1787, după ce fusese secretarul lui Ipsilante la Constantinopol, fù angajat în aceeași calitate de către boerul Brâncoveanu și pe urmă de către principele Mavrogheni. Se spune, fără probe suficiente, zice d-nul Xenopol, că ar fi avut la Veneția o întrevedere cu Napoleon I. Cum o fi, un lucru e sigur, adică că Riga a fost inițiatorul revoluțiunii elenice dela 1821. În 1797 el publică, la tipografia lui Frantz Müller dela Viena, marea hartă a Greciei prin care vreà să arate compatrioților săi și străinătății ce erà și ce trebuià să fie întinderea poporului elenic. Afară de asta el dă la tipar, la Iași, la 1814, o culegere de cântece patriotice printre cari se găsește un fel de Marsilieză grecească, care începe astfel :

Sculați fi ai elenilor
Timpul gloriei a sosit.

Se găsește de asemenea în această culegere un apel către poporul grec, un fel de «Deșteaptă-te Române» :

Iubiții mei compatrioți
Până când vom fi noi toți
Sclavii crunților osmani
Ai Eladei cruzi tirani? 1)

Intreaga carte nu se compune decât din strigăte de alarmă de acest fel.

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 62.

Autorul întreține relațiuni personale cu mai mulți francezi cunoscuți ca jacobini înfocați, de ex. : Emile Gaudin, secretar al legațiunii franceze la Constantino-pol, Marie Descorches, primul ambasador pe lângă Poartă sub teroare, Hortolan, comerciant francez în București, alt jacobin convins.

Tot Riga înființase prima asociațiune de propagandă revoluționară în favoarea Greciei, sub denumirea de *Eteria Amicilor*, din care făceau parte nu numai greci dar și bulgari, albanezi, români și chiar vestitul pașă revoluționar Pasvantoglu.

Sfârșitul acestui patriot fù acela al unui martir al libertății. Trecând prin Triest cu niște proclamațiuni destinate creștinilor din Imperiul Otoman, el fù prins de către guvernatorul austriac și predat turcilor cari îl condamnară, împreună cu trei sau patru tovarăși de-ai săi, la spânzurătoare. Când îi veni rândul, voinic cum eră, el trânti pe călău la pământ și se apăra cu atâta energie încât trebui să-l împuște. Înainte de a-și da sufletul, ar fi pronunțat aceste cuvinte profetice: «Așa mor giganții ; ce-am semănat eu alții vor culege».

La Atena i s'a ridicat o statuie în fața universității, unde se găsește de asemenea statuia unui alt erou al revoluțiunii grecești, patriarhul Grigore. Tot un aromân, d-nul Averof din Cairo, un patriot tot atât de bogat ca și generos, a luat pe seama lui cheltuielile pentru ridicarea acestor două monumente. Să reamintim, cu acest prilej, darul de treizeci de milioane, ce l-a făcut flotei grecești în ultimul războiu balcanic contra turcilor.

Uneltirile lui Riga avură mai întâi ca efect să provoace, în 1795, sub conducerea secretă a domnitorului Mavrocordat, o revoltă a grecilor din Principate împotriva turcilor.

Tot în vremea aceea, Hangherliu descoperă la București că un anume Turnavitul, grec devenit supus francez, eră în corespondență cu niște redactori de manifeste revoluționare dela Viena și că apăra interesele Republicei Franceze într'un timp când aceea nu avea încă reprezentanți în Principate.

În tot timpul acestei perioade grecii, cari își făcuseră studiile la Paris și se întorseseră în Principate, se dădeau mai mult sau mai puțin drept agenți oficiali ai guvernului francez și împrăștiau ideile franceze în jurul lor, astfel că Kreuchely a putut să zică cu drept cuvânt: „Grecii, și prin ei valahii, începură să vorbească politică în epoca revoluțiunii franceze“. ¹⁾

Să urmărim acum curentul ideilor revoluționare printre românii de baștină și să examinăm ce rezultate politice a adus acest curent. Dacă n'a avut efecte tot așa de imediate ca în Grecia, unde a condus deodată la independență, el va ajunge totuși mai încet la aceeași țintă.

Să dovedim înainte de toate că sântem în fața unor fermente aruncate în depărtare de vulcanul revoluției franceze. Probă despre aceasta ni se dă chiar de către boerii înșiși cari o afirmă și o recunosc. Și iată în ce împrejurare: în 1804 apărură un pamflet anonim care plecă de sigur dela clasa micilor boeri. Cei mari, îngrijorați de aceasta, cerură o întrunire a Divanului care emise o deciziune amănunțit motivată prin care cereau principelui să ia măsurile cele mai severe pentru a descoperi și a pedepsi pe autorul și complicele acestei satire și de-a aduce măsurile luate la cunoștința Înaltei Porți. Marii boeri își dădură instinctiv seama că acest pamflet eră primul asalt contra cetății privilegiilor lor și veștejiră această scriere „din cauza lipsei sale

1) Citat de d. Xenopol, *Ibidem*, p. 65, în notă.

bestiale de sentiment care îndrăznește să amenințe patria cu spiritul revoluționar francez.¹⁾

Tocmai acelaș spirit novator apare 18 ani mai târziu mai clar și mai deslușit, într'un proiect de constituție dela 1822, la care trebuie să ne oprim spre a notă punctele principale.

Această schiță de constituție însemnează o dată importantă în istoria politicei interne a poporului român. Atunci apare pentru prima oară în spiritul public tendința liberală temută și batjocorită de către cadrele vechi. Partizanii libertății și egalității, după ideile franceze, erau porecliți *novatori*, *carbonari* și *bonjuriști* sau parveniți, pe cari românii îi zeflemiseau sub denumirea de *ciocoi*, pe când boerii reacționari, cari respingeau proiectul de constituție, se mândreau cu titlul de *conservatori*, titlu care li s'a dat pentru prima oară într'o scrisoare dela 1 Februarie 1823. Această scrisoare, a boerului Mihail Sturza, viitorul gospodar al Moldovei, adresată de către consilierul rus Minciaky, constituie, ca să zicem așa, și actul de naștere al partidului conservator în România.²⁾

Treptat, treptat ideile liberale, pătrunzând de sus în jos prin toate clasele societății, atrag spre ele adepți noi, din ce în ce mai numeroși, cari în sfârșit vor răsturnă edificiul de privilegii și de nedreptăți pe cari veacurile le clădiseră pe pământul țărilor românești.

Intr'adevăr, găsim pentru prima oară în zisul proiect de constituție pentru Moldova, propus la 1822 principelui Ion Alex. Sturza de către boerii din clasa inferioară, o aplicare a principiilor proclamate de către revoluțiunea franceză.

Iată ce scrie Mihail Sturza, în ziua de 16 Noemvrie a anului 1823 consilierului de stat rus Minciaky, în

1) Vezi Xenopol *Les Roumains*, etc p. 72.

2) " " " " etc. p. 72.

ce privește pe Ion Sturza, atunci principe al Moldovei : „A dat, în ultimul timp, o ordonanță prin care autorizează pe răsvrătitori să se adune și să voteze asupra constituției pe care au redactat-o anul trecut în șaptezeci și șase de articole. Copia acestui act atentator este consemnată în arhivele consulatului general din Iași“. ¹⁾ Este vorba de consulatul general rus unde de fapt d-nul Xenopol a avut norocul de a descoperi zisa constituție, a cărei publicație o datorim d-sale.

Iată în rezumat ce găsim în această constituție. Ea stabilește, înainte de toate, supunerea tuturor în fața legilor, chiar a principelui, care până atunci eră *rex legibus solutus*. Ea consacră un fel de reprezentațiune națională sub forma unui consiliu general, jucând rolul însemnat și necunoscut până atunci de a-și impune voințele sale domnitorului. Vechiul Divan n'avea decât voce consultativă și principele domneà după placul său. Consiliul cel nou însă dictează și impune legea și domnitorului. Afară de aceste două principii fundamentale ale constituționalismului, adică supunerea principelui în fața legilor și reprezentațiunea națională, singura competentă în materie de legislație, constituțiunea moldavă dela 1822 consacră încă alte principii, până atunci necunoscute în provinciile române :

1) Respectarea proprietății, limitată totuși prin dreptul de expropriere din cauza utilității publice ; 2) Respectarea personalității și libertății individuale, prevăzând pedepse pentru orice fel de violare de femei sau de domiciliu, oricine ar fi vinovatul ; 3) Libertatea muncii și comerțului ; 4) Garanția onoarei, mai cu seamă față de brutalitățile organelor administrative ; 5) Egalitatea în fața legii, la care se adaugă accesibilitatea funcțiilor, acordate fără deosebire de rang celui mai me-

1) Xenopol, *Ibidem*, p. 81, în notă.

ritos ; 6. Promulgarea legilor înainte de a fi puse în vigoare.

Afară de acestea zisul proiect de constituție conține și dispozițiuni diverse cu un caracter special : asupra naturalizării ; asupra inviolabilității capului de stat ; asupra interzicerii străinilor de a cumpăra imobile rurale și chiar urbane ; asupra funcționării justiției ; asupra organizațiunii financiare ; asupra menținerii ordinii publice ; asupra raporturilor între proprietari și țărani ; asupra interzicerii făcută jidanilor de a lua moșii în arendă și de-a ține cârciumi. El fixează scutirile de impozite ; el prevede secularizarea mănăstirilor, înființarea de școli românești, delimitarea exactă a moșiilor, o legiferare spre a regulă situațiunea țișanilor și dreptul de-a petiționă la Inalta Poartă.

Cu toate că este destul de liberală, această constituție consacră încă câteva privilegii vechi. Consiliul general, adică reprezentațiunea națională, nu este compus decât din boeri, afară de cei trei membri ai clerului cari fac de drept parte din el și cari ar putea să fie de origine țărănească ; eră însă recrutat astfel încât boerii cei mici să fie în majoritate. Egalitară în felul ei, această constituție nu aplică principiile egalitarismului decât nobilimii, ocupându-se de almintrelea foarte puțin sau de loc, de binele public și de drepturile poporului. Cu toate acestea ea înseamnă un progres.

Acest proiect de constituție odată cunoscut, fù atacat într'un mod violent de boerii din clasa întâia, refugiați în cea mai mare parte la Cernăuți și cari simțeau că precumpănirea lór le scapă. Cel mai neîmpăcat adversar eră Mihail Sturza, fiul logofătului Grigore Sturza, un om cult, energic și de o activitate atât de îndrăcită încât spuneă „că se simte murind când se vede că trăește în nelucrare“.¹⁾

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 90.

Sinceră sau nu, obiecțiunea ce o făcea el nu conține decât teza generală a tuturor conservatorilor: «Orice schimbare făcută în principiile unei ocârmuiri este privită ca o învoire, și orice prefacere a acestor principii răstoarnă mai totdeauna așezămintele consfințite prin legitimitate și cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător. Așezămintele cari ocârmuesc Moldova sânt întemeiate pe autoritatea ordonanțelor emanate de la guvernul otoman, cari nu au fost decât confirmarea vechilor întocmiri ale Principatului. Orice abatere dela acest sistem primordial este o înfrângere vădită a cuprinsului tractatelor și a voinței autorității supreme». ¹⁾

Această argumentație nu este în fond decât o prefăcătorie, căci chiar aceia cari se folosesc de ea, ca Mihail Sturza, nu se sfiau să ceară, tot în acelaș moment, inovațiuni mult mai subversive. Acești emigrați n'au adresat oare Porții o jalbă prin care ei cer desțituirea principelui Ion Sturza și înlocuirea lui printr'un guvern provizor, format de un comitet de boeri prezidați de un boer mare, ceea ce erà o violare mult mai gravă a convențiunilor și tradițiilor decât reformele citate mai sus? Pentru a întări cererea lor ei acuzau pe domnitor de fraude și de furturi, prin care s'ar fi îmbogățit în paguba Principatului, ceea ce erà cel puțin foarte exagerat, de oarece el a părăsit puterea tot așa de sărac după cum venise. Adevăratul motiv erà că Ion Sturza împărtășea ideile noii constituții și era chiar dispus s'o introducă. Adversarii înșiși o mărturisesc printr'o declarație a lui Mihail Sturza spunând: „că clauzele de căpetenie ale acestor dispozițiuni răuvoitoare este tendința spiritelor la principiul de *egalitate* care se hrănește prin înaintările nemeritate în ranguri. Indivizii cari compun această

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 90.

clasă au fost scoși din starea lor întunecoasă prin înaintări câștigate pe bani. Nu se poate privi încăpățânarea novatorilor, ca gospodarul să întărească constituția pe care au redactat-o, decât ca o îndrumare la un proiect care tinde a slăbi coardele puterii legiuite și a preschimbă ocârmuirea Principatului într'un *regim reprezentativ*. Această Constituție este întocmită pe principii răsturnătoare și în deobște reprobată; dispozițiile sale nu se pot împacă cu liniștea Principatului și cu buna stare a locuitorilor săi; ea răstoarnă vechile așezăminte și sfarmă astfel mănunchiul binefacerilor create prin o jumătate de veac de salutară protecție. Iată urmările înălțărilor, prin cari persoane de condiția cea mai întunecată au fost ridicate le cele întâi vrednicii ale țării". 1)

Puțin mai departe jalba adresată sultanului accentuează mai clar încă supărarea boerilor, geloși de rangul și privilegiile lor amenințate: „Domnul a făcut chiar aplicarea practică a acestui act, încuviințând parveniților să voteze, în puterea dreptului de nobleță pe care le hărăzeà, în toate afacerile Principatului, și a hotărî toate întrebările prin majoritatea glasurilor asupra vechilor nobili ai Moldovei“.

Ceeace boerii nu puteau mistui era că „un simplu șatrar să aibă același glas ca un logofăt mare“. 2)

Asistăm aci la prima luptă între *conservatori* și *liberali*. „Principiile boerilor mari erau calificate de fruntașul lor apărător, vornicul M. Sturza, de *principiile conservatoare ale boerilor emigrați*; iar încercările de reformă erau hulite ca apucăturile *novatorilor* (nu se întrebuiță încă termenul de liberal) sau, cu rostiri mai puțin măgulitoare: ale parveniților, carbonarilor sau ciocoilor.“ 3)

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 92-93.

2) „ „ „ p. 93.

3) „ „ „ p. 94.

Pentru a nu pierde privilegiile lor boerii recurg la intervenții pe lângă Turcia, Rusia și Austria. Pe lângă Turcia și Rusia, din cauză că soarta Moldovei atârna de ele ; pe lângă Austria, din cauză că boerii emigrați găsiseră un adăpost în Monarhia Habsburgică. Ei se gândeau chiar, în caz de ocupațiune rusă, să intervină pe lângă generalul guvernator să revoace înaintările făcute în boerime.

La această dată, la 1 Februarie 1823, găsim deoparte un partid care zice, după deviza legitimiștilor francezi : *vom menține* și cari se întitulează *conseruatori*, iar de altă parte un partid de *novatori*, porecliți revoluționari de către adversarii lor. Aceștia prezintă însă în fond ideile de progres și de libertate, și noi salutăm în ei pe primii luptători ai *liberalismului*.

„Acești ciocoi, din Moldova, după cum le ziceau, nu s’au mulțumit să elaboreze și să propună o nouă constituție, căreia România îi datorește regenerarea sa națională, dar combat abuzurile și privilegiile și amenință chiar cu revoluția, ca și în Franța, spre a impune drepturile lor. Ei merg până acolo încât să recunoască nevoia unei dinastii străine.

Un raport consular dela 12 Ianuarie 1824, adresat lui Chateaubriand, zice că „Moldovenii, chiar care au ajuns din pivniță în pod (adică novatorii), spun cu glas tare, că ei nu pot să se ocârmuiască singuri și că le-ar trebui numai decât un stăpân străin.“¹⁾

Ori cum ar fi, mișcarea progresistă a plecat din sânul acestei boerimi de mâna a doua. Nu putea să vină de la burghezime fiindcă politicește nu există. Cu toate acestea nu se poate nega că mulți din acești boeri parveniți fuseseră agenții și servitorii marilor boeri, ridicați prin favoare sau prin mită la ran-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 99.

gul de mici boeri, căci pentru a jucă un rol în stat trebuia să îmbrace haina boerească. Eră vorba ca acești boeri mici, taxați de „slugi, de oameni fără căpătâi, de prețiși nobili ce până atunci nu ieșiseră din satele lor, drojdia societății“ să deă asalt cetății boerilor mari, Divanului, în care numai ei aveau dreptul la scaun, de la logofăt până la ban.

Lupta aceasta ar fi rămas fără rod dacă partidul liberal ar fi fost compus numai din boeri mici; însă câțiva boeri mari, cu idei mai largi, s'au asociat cu cei mici și le-au susținut ideile. Astfel că după cum spune d-l Xenopol, „deosebirea partidelor din țara noastră, ca în orice altă țară din lume, s'a făcut pe baza ideilor, nu pe baza persoanelor, nici a claselor din cari făceau parte. Nu toți boerii erau conservatori, precum iarăși nu toți erau liberali, ci partidul boerilor liberali luptă cu acela al boerilor conservatori dela conducerea intereselor țării. Fiindcă pe atunci această conducere eră numai în mâinile clasei boerești, de aceea și diferențierea partidelor a trebuit să se facă la început numai în sânul boerimei“.¹⁾

Lucru ciudat, boerii cei mari cari știau toți franțuzește se opun în mare parte ideilor franceze, pe când boerii cei mici, cari habar n'aveau de limba franceză, sânt aderenții și propagatorii ideilor revoluționare—din interes, bine înțeles.

Dealtminterea, mișcarea egalitară găsi deasemenea aderenți în societate și chiar în cler. Un agent rus din Chișinău, delegat de către consilierul de stat Daschkoff la Petersburg, zice că a primit o copie după constituție și că n'a avut timp s'o traducă; apoi adaugă, că Meletie, episcop dela Huși, slujind în ziua de Crăciun ar fi introdus o inovație, spre marea mirare a întregii adunări, declarând „că nu trebuie să se re-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 101.

cunoască nici o nobilime".¹⁾ Probabil că această inovație consistase în a prezenta crucea și a împărtași binecuvântările credincioșilor îngenunchiați fără a începe cu boerii, după cum se obișnuia, probă că principiile de egalitate pătrunseseră până și în biserică.

Ideile reformatoare nu se referă numai la organizațiunea politică, ele tind și spre a îmbunătăți soarta țăranilor, ridicând chiar atunci problema agrară. Tot prin corespondența mai sus citată a marelui boer Vasile Malinescu cu Mitropolitul Veniamin, cunoaștem starea mizerabilă în care se găseau țăranii. Printre mijloacele de leuire el propune, spre a înlătura o răscoală a țăranilor, soluțiunile următoare: să se dea țăranilor, în schimbul muncii lor, nu numai pământuri îndestulătoare pentru existență, dar și o răsplată pentru ostenele lor, o dijmă, sau chiar mai mult, asupra semănăturilor și secerișului boerilor, căci aceștia luau o dijmă chiar din recolta pământului cedat țăranului; să sfătuiască pe boeri să nu se îngrijească numai de câștigul lor, dar să se gândească și la binele obștesc; să cerceteze starea țăranilor români din Bucovina și să vadă dacă n'ar putea să introducă câteva îmbunătățiri folositoare dela ei, astăzi străini, dar odinioară supuși Moldovei. El merge până acolo încât să ceară împrumutarea țăranilor. Țăranii n'au pământurile lor și din cauza aceasta nu se îngrijesc de pământurile altora și aproape toți sânt săraci, ne având nici vite pentru muncă... „Eu știu ticăloșia țăranilor noștri; am intrat prin casele lor, i-am văzut la iarmaroace vânzându-și cea mai de pe urmă pereche de boi. Adevăr arăt, inima fierbând se fărâșă în mine, încât socoteam de ar fi fost cu putință să cumpăr eu toate vitele din iarmaroc și să le împart pe la toți cei

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 102.

ce nu au, până când nici un gospodar să nu rămână să nu aibă o pereche de boi și o vacă“.1)

Iată de ce sentimente și gânduri eră însuflețit acest mare boer și iată prin ce mijloace voiă să înlătore pericolul unei răscoale a țăranilor împotriva boerilor, răscoală ce eră privită de cei din urmă ca o molipsire a ideilor revoluționare franceze.

Constituția dela 1822 trebuiă, după dorința acelor cari au alcătuit-o, să fie pusă în aplicare, iar Ion Sturza nu fû ales domnitor decât subt condițiunea că va sancționa reformele propuse de micii boeri. El aveă cea mai bună intenție ca să se țină de cuvânt, dar fû împiedecat mai întâi de către Rusia, care-i adusesese la cunoștință prin agenții săi că orice schimbare în ocârmuirea Principatului va fi dezaprobată de către țar. Pe de altă parte boerii cei mari, atât aceia cari fugiseră în Bucovina cât și aceia cari se adăpostiseră în Basarabia, se înțeleseră cu colegii rămași în Moldova ca să înmâneze o plângere sultanului împotriva oricărui proiect de inovație constituțională.

Delegațiunea aceasta totuși nu ajunse de cât până la Silistra unde pașa o oprî, fiind prevenit de către Domnitor și partizanii săi. Ion Sturza obținû chiar un firman dela Poartă și profită de acest prilej spre a adresă o alocuțiune energică boerilor mari, invitându-i, subt amenințarea de a-i pedepsi, să se supună domnitorului lor. Nu întârzie de a uză de autoritatea lui împotriva rebelilor închizând pe unii și internând pe alții în mănăstiri. In ce privește pe cei nemulțumiți, cari erau în străinătate refuzând de a se întoarce în țară și de a-i dà titlul de „Măria Sa“, el habar n'are de ei, după cum ne arată un raport consular al lui Hugot către Chateaubriand dela 15 Noemvrie 1823: „Domnitorul Moldovei declară

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 104.

în fața Divanului sus și tare că prea puțin îi pasă că boerii emigrați vreau sau nu să se întoarcă în țară; că el n'are nevoie nici de prezența lor, nici de sfaturile lor, și că nu va încetă de a se înconjură cu acei cari în împrejurări critice s'au arătat sprijinatorii tronului și ai guvernului său“.)

Favorurile și încurajările acordate de către Domnitor boerilor mici n'au fost fără neajunsuri pentru el. Unii din acești parveniți își închipuiau că totul le este îngăduit. Unul dintre ei, după ce pierduse un proces în fața Divanului, se luă la ceartă cu Vornicul de aprozi, cumnatul Domnitorului, care-l pălmui. Acesta, spre a se răzbună, îmbrânci așa de tare pe Vornicul de aprozi încât îl trânti la pământ. Domnitorul fie că vrù să dea o dovadă de dreptate, fie că a vrut să placă boerilor mari, porunci ca vinovatul să fie bătut la tâlpi. Micii boeri însă se solidarizară cu colegul lor și se plânseră lui Aïp-Aga, comandantul ienicerilor dela Iași, cari nu părăsiseră încă Moldova după răscoala grecească. Neprimind dela el un răspuns după placul lor, ei invadară curtea cu servitorii lor înarmați cu topoare și ciomege, astfel că Aïp-Aga fù nevoit să vină în ajutorul Domnitorului cu soldații săi spre a-l salvă.

Însă incidente de felul acesta sânt fără însemnătate pe lângă veșnica amenințare a împăcării Turciei cu Rusia, certate pe atunci din cauza cruzimilor săvârșite de turci împotriva clerului ortodox dela Constantinopol. Desigur că odată înțelegerea stabilită între aceste puteri, boerii emigrați, cari erau inamicii Domnitorului, s'ar fi întors în țară. Greutatea ce se opunea la reluarea relațiilor eră menținerea ocupațiunii militare a turcilor în țară după ce se potolise de mult revoluțiunea grecească. Ion Sturza știă foarte bine

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 107, în notă.

că boerii pribegi nu aşteptau altceva de cât plecarea trupelor turceşti spre a se înapoia în Principate cu scopul de a executà proiectul lor ca să detroneze pe Domnitor. Din cauza aceasta şi el întârzià pe cât puteà rechemarea ienicerilor în Turcia, cu toate că ei găseau într'una pretexte pentru a devastà şi jefui pe locuitori. Turcii de partea lor nu cereau mai mult decât obişnuita târăgăneală. În fine ei consimt să-şi retragă trupele de ocupaţiune, dar sub condiţiunea că nu se vor mai întâmpla tulburări.

Actul prin care boerii îşi iau asupra lor acest angajament există şi astăzi, dar nu se află pe el iscăliturile acelor care l-au redactat. După conţinut el pleacă de la boerii cei mici, cari se obligau a păstrà ordinea cerând însă în schimb „ca Moldova să devie un stat demn de a figurà între celelalte; ca Domnul să fie pe viaţă şi domnia pe moştenire „la fiul cel mai mare, sau la o mai apropiată rudă, de partea bărbătească“. Celelalte condiţiuni corespund întocmai cu principiile şi articolele proiectului de constituţie ce am analizat. Pe când boerii cei noi luptau pentru ca să menţină şi să stabilească noul regim constituţional, boerii cei vechi, cari se opuneau la orice schimbare în ocârmuire, continuară să protesteze pe lângă Rusia contra inovatorilor revoluţionari cerând să li se ia titlurile date pe nedrept.

Opoziţia, pe care o putem numi conservatoare sau retrogradă, învinse însfârşit căci prin convenţia de la Akerman (1826) relaţiunile între Rusia şi Turcia se restabiliră pe baza vechiului hatîşerif de la 1802 şi emigraţii putură astfel să se reîntoarcă în ţară, reluându-şi moşiile, drepturile şi privilegiile lor. Indată ce mitropolitul Veniamin Costache şi înfocatul apărător al principiilor conservatoare Mihail Sturza se întoarseră în ţară, reacţiunea triumfă. Astfel partidul ruso-

fil era învingător și Ion Sturza, domnitorul fû silit să capituleze și să acorde boerilor mari chiar mai multe privilegii decât aveau înainte. Proiectul constituției fû din acest moment îngropat. Totuși el nu rămase literă moartă, căci principiile pe cari le proclamă fiind întemeiate pe dreptate și rațiune nu întârziară să se ivească, cu toate tendințele reacționare ale convențiunii dela Akerman. Această convențiune deveni chiar un isvor de neînțelegeri în clasa conducătoare care începù să simtă tot mai mult apăsarea protectoratului rus. Atunci se ivi dorința ori a unei independențe garantată de către puteri, ori cel puțin a unui protectorat mai îndepărtat decât acel al Rusiei totdeauna gata de a interveni în afacerile țării.

VI

PARTIDUL LIBERAL ȘI PARTIDUL CONSERVATOR ÎN MUNTENIA DE LA 1822—1828

A scăpa de dominațiunea greacă, a relua din mâna grecilor moșiile mănăstirilor închinată, a înființa un învățământ național și mai târziu chiar un teatru național—acestea erau ideile pe cari le împărtășeau toți patrioții, atât cei din Muntenia cât și cei din Moldova. Numai fanarioții și câțiva români legați de ei prin interese familiare și materiale, le respingeau. În această îndrumare naționalistă din Muntenia se ivește un curent liberal asemănător aceluia care s'a format printre micii boeri din Moldova. Programul pe care îl urmărește se poate rezuma astfel: să se desființeze privilegiile politice; să se impună tuturor locuitorilor contribuțiunile; să se desrobească țiganii și mai cu seamă să se îmbunătățească soarta plugarilor. Acest curent liberal nu coprindea de cât o parte din aristocrație, pe câțiva boeri cu inimi mai largi și cu idei mai progresiste. El s'a mărit încă prin elemente recrutate din popor și ajunsese prin cultură să ocupe o treaptă mai înaltă în societate.

Totuși el nu dă naștere în Muntenia la un partid liberal așa de hotărât ca cel din Moldova, lucru ce ne miră cu atât mai mult cu cât contactul cu Occidentul, izvorul ideilor liberale și revoluționare, eră mai

intens și vechiu dincoace de Milcov de cât dincolo. Din Muntenia totuși sânt trimeși în străinătate cei dintâi bursieri. Mitropolitul Dionisie și banul Const. Balăceanu trimet la Pisa în Italia și pe urmă la Paris pe Eufrosin Poteca, Ion Pandlele, Const. Moroi și Simion Marcovici, toți fii ai poporului și prin urmare mai apți spre a-și asimilă aspirațiunile poporane. Ei plecară la 1820 și se reîntoarseră la 1825. Printre boerii munteni, cari s'au dus pentru studii în străinătate, găsim pe Petru Manega, Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbey.

Și unii și alții, nobilii și burghezii, aduseră din Occident o comoară de idei cari nu întârziară să dea roade.

Tot așa, după cum am găsit în Moldova un mare boer generos Malinescu, găsim aci unul în persoana lui Const. Radovici din Golești. El însă se deosebește prin faptul că nu manifestează ideile sale într'un mod ocazional ca Malinescu, ci sub o formă bine cugetată, într'o expunere amănunțită și o frumoasa limbă românească. E vorba de cartea *Insemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825 și 1826*, Buda, 1826, care conține interesante și instructive comparațiuni între ceea ce vede autorul în străinătate și starea înapoiată în care se găsesc Principatele Române.

Cartea aceasta merită o deosebită atențiune. Să arătăm, înainte de toate, scopul pe care-l urmărește autorul: „Cum puteam, ochi având, să nu văd; văzând, să nu iau aminte; luând aminte, să nu aseamăn; asemănând să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face arătat compatrioților mei?”.

Pe urmă vin observări asupra stării sociale și economice. Cum trecù frontiera el observă că „Sașii din Brașov locuiesc în case de zid prin sate; cu câte trei

și patru odăi cu geamuri pe la ferestre ; cu paturi, lavițe, mese, lăzi, scaune, toate văpsite ; oglinzi, chipuri, ceasornice, rânduri de așternuturi destule și de masă cu prisos, și ori câte vase spre gătirea bucatelor și întrebuințarea mesei, și în veci îmbrăcați curat ; iar sas cu piciorul gol nu se va învrednici nimenea să vadă“. 1)

Văzând starea bună a țăranilor din Europa el caută să-și dea seama care este cauza prosperității de acolo și a mizeriei de aci.

Prima cauză este, după părerea lui, că țăranul român este obligat să dea mai mulți bani de cât îi aduce munca lui.

A doua cauză a relei stări a țăranilor o găsește Golescu în faptul „că nici un boer nu-și vede vreodată țăranii, ci îi văd numai acei ce merg să-i împlinescă“.

A treia cauză este că dregătoriile fiind luate prin licitație de către aceia cari dădeau mai mult, dădeau ocazie să stoarcă cât mai bine poporul.

În această scriere de seamă, închee d. Xenopol, se pune pentru prima oară chestiunea bunei stări a țăranului în legătură cu chestiunea agrară care va deveni cea dintâi preocupare a partidului național-liberal.

Dela această epocă (1826—1830) ne găsim în fața a două curente a clasei politice progresiste : unii cari luptă pentru egalitarismul politic și alții cari luptă mai mult pe terenul social și economic pentru soluțiunea chestiunii agrare. 2)

Ca să eșim din domeniul ideologic și teoretic să privim acum mișcarea politică propriu zisă așa cum se prezintă în Muntenia. Pe când în Moldova această mișcare de renaștere eră condusă mai mult de idei,

1) Citațiile după d. Xenopol, *Ibidem*, pag. 120.

2) „ „ „ „ pag. 123.

în Muntenia ea se învârteà numai în jurul luptelor sterile de persoane ce se certau pentru coroană.

La începutul revoluției contra grecilor, combinată pe urmă cu aceea a lui Tudor Vladimirescu, un mare număr de tamily boerești din Muntenia fugiră în Transilvania, întocmai ca și acelea cari au fugit din Moldova în Bucovina și Basarabia în timpul lui Ioan Sturza. Aceia cari au plecat din București erau firește aceia cari nu se înțeleseseră cu șefii mișcării agrare. Ei declară Porții într'un act de mulțumire „că fugiseră de frica *făranilor hoși* ce năvăliseră cu mari vrăjmașii și răutăți asupra țării ca niște fiare sălbatice și înveninate“. ¹⁾

Cea mai mare parte din acești boieri se întorc în țară după sfatul caimacanului Const. Negri și mai târziu la suirea pe tron a lui Grigore Ghica. Dacă nu s'au întors toți, nu eră din cauză că se temeau, ca marii boieri din Moldova, de opunerea micilor boieri cari ar fi putut în înțelegere cu Domnitorul să se atingă de prerogativele lor. Dacă rămân în Transilvania este numai din cauza stăruinței consulului rus Pini, după cum o explică Kreuchely, consulul prusiac : „Boerii ce stau încă la Brașov și la Sibiu au dat să se înțeleagă că nu se vor întoarce decât după sfârșitul congresului (dela Verona 1822), și se presupune că sânt îndemnați sau cel puțin întăriți în nesupunerea lor la invitațiile repetate ale Domnitorului de către d-nul de Pini, care este cu ei“. ²⁾

Rusia, reținând pe emigrații români în Transilvania, căută prin aceasta de a exercită o presiune asupra Porții care urmă, cu toate că revoluțiunea grecească eră sfârșită, să mențină în Principate trupele de ocupațiune și care confirmase alegerea domnitorilor indigeni, Ion Sturza în Moldova și Grigore Ghica în Muntenia, fără a cere

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 124.

2) „ „ „ „ p. 125, în notă.

aprobarea Rusiei. Atunci boerii rămași în Transilvania, într'o jalbă către țar prin care cereau un ajutor de 500.000 de ruble, declară că nu pot să coopereze la jefuirea și la ruina completă a unei țări așa de nenorocită, primind funcții dela un guvern uzurpator.

Acești boeri merg așa departe în supunerea lor față de Rusia, încât cer desăvârșita încorporare a Munteniei la Imperiul Rusesc, cerere care de altmintrelea fusese adresată cincizeci de ani în urmă Caterinei II a Rusiei de către toți boerii din Muntenia.

Faptul acesta ne arată nu numai o lipsă incalificabilă de patriotism, ci și o lipsă de prevedere din partea celor interesați, căci anexarea de către Rusia, după cum observă Kreuchely într'un raport consular al său, ar fi luat desigur cu timpul boerilor funcțiunile ce le ocupau și posibilitatea de a se îmbogăți în dauna poporului ca și în trecut.

Pentru a explică această ciudată propunere, d-nul Xenopol adaugă : „Nu e vorba, boerii făcuseră această ofertă atât de favorabilă Rusiei sperând că, ademenită de ea, țarul va încuviința ajutorul de 500.000 de ruble pe care-l ceruseră prin jalba lor.“

Se înțelege dela sine că acești rusofili, cari erau rău văzuți de turci și de domnitorul Ghica, susținut de partidul turc, au căutat să-i facă cât mai multe neajunsuri. Toți pribegii s'au înțeles între ei iar acei din Transilvania au plănuit chiar uciderea Domnitorului prin doi panduri cari luaseră parte la revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu. Dar principele Ghica îi prinse și-i condamnă la moarte.

Boerii rămași în țară cu cei reîntorși din Transilvania constituiră atunci cecece s'a numit partidul turc, în opoziție cu partidul rus al boerilor emigrați. Partidul turc, numit de altfel și *partidul patrioșilor*, erà mai numeros decât acela al rusofililor și se mândreà

cu această denumire măgulitoare, sub pretext că emigrații din partidul rus se dădeau la petreceri intelectuale și la altele mai ușoare, pe când cei din țară erau expuși la tel de fel de pericole și neajunsuri.

Ei se plângeau chiar Porții de nepotismul Domnitorului nou ales : Grigore Ghica, într'adevăr, numise pe primul său fiu, Constantin, ban al Craiovei ; pe al doilea, Gheorghe, mare postelnic ; pe fratele său Alecu Ghica, mare logofăt ; pe vărul său Nicolae Ghica, cămăraș, fără a mai vorbi de alte rude mai apropiate sau mai îndepărtate, înzestrate toate cu funcțiuni gras plătite și de nenumărate pensuni acordate diferiților protejați ai săi.

Boerii nemulțumiți de regimul introdus de către Domnitorul Ghica aveau întotdeauna pe buze cuvântul de patriot. Filip Lenș nu se sfiște să declare într'o contestație cu un boer al casei domnitoare „sânt *patriot* înainte de a fi prietenul Domnului“.¹⁾

Însă opunerea cea adevărată a boerilor se datoră faptului că Grigore Ghica se gândea să descarce pe țărani de câteva impozite pe cari sub altă formă aveà de gând să le impună boerilor. Este vorba de darea vinăritului, ce a vrut s'o reintroducă după ce boerii scăpaseră de ea în timpul fanarioșilor. Domnitorul aveà negreșit nevoie de acest venit spre a umplea un gol de 5.000.000 de lei al tezaurului statului. Acest mijloc totuși n'ar fi fost decât un expedient momentan ; în orice caz nu erà bazat pe ideia unei repartizări mai egalitare a impozitelor. Cu toate că ideile cele noi n'au găsit un teren așa de prielnic în Muntenia ca și în Moldova, s'a produs și aci o mișcare naționalistă îndreptată înainte de toate împotriva evreilor și mai târziu în contra străinilor în genere. Intr'un proces în care jidanii se plângeau că au fost bătuți

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 129.

și supărați la o serbare a lor, slugerul Costache se exprimă astfel în rechizitorul lui: „Chiar dacă jidanii nu au fost acei ce au atacat, *încă ei trebuiau să se lase a fi bătuți*, căci nu au nici un drept să se apere contra Muntenilor... Noi *patrioții* domnim acuma în țară și vom ști să ne purtăm astfel ca să scăpăm *de toți străinii*. Scăpați de ei, nu vom mai avea nevoie de consuli, cari sânt numai niște spioni. Trebuie ca noi singuri să devenim stăpânii țarei“.¹⁾

Dacă lovește în consuli, aceasta se explică prin faptul că cea mai mare parte dintre jidani, ca și astăzi încă, erau supuși austriaci sau germani și din cauza asta puternic apărați și susținuți de autoritățile consulare respective.

Modul în care slugerul Costache atacă pe consuli ne arată prima protestare împotriva autorităților consulare cari formau state în stat. Totuși jurisdicțiunile consulare au persistat mai multă vreme și n'au putut să fie desființate decât după proclamația independenței. Vom vedea mai departe cum s'a desfășurat această luptă împotriva amestecării statelor străine în conflictele juridice ale supușilor lor.

În ce privește jidanii, ei au năvălit întâi în Moldova și de acolo unii dintre ei au căutat să emigreze în Muntenia și mai cu seamă în București. Guvernul din Muntenia se îngrijă de această infiltrare a unui neam străin și informă pe consulul prusac dela Iași că nu li se va îngădui jidanilor veniți din Iași să se stabilească în București.

Găsim în cele spuse mai sus, prima protestare a patriotismului român împotriva străinilor în genere și jidanilor îndeosebi. Chestiunea aceasta odată ridicată va da naștere la multe discuțiuni a căror conclu-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 131.

ziune este articolul 7 al Constituției și legile referitoare la acest articol.

Să revenim la emigrații dela Brașov. În timpul șederii lor acolo s'au ocupat de literatură, de filosofie, de economie politică și socială sub îndemnul profesorilor și preceptorilor ce-i aduseseră cu familiile lor.

Printre aceștia, Claude Coulin pare să fi fost unul din cei mai distinși, căci îl vedem recompensat, la 1844, cu o gratificație de 1000 de galbeni și cu o pensie viageră egală cu a marilor demnitari ai statului. Pe lângă distracțiile lor intelectuale se îndeletniceau cu intrigi la curtea rusească și întrețineau relațiuni cu rudele și amicii dela București, unde se află deja Ion Eliade Rădulescu. Grație inițiativei lui Const. Radovici din Golești, se formă la întoarcerea emigraților în București, după convențiunea dela Akerman, o societate care îi întrunește pe toți și care cuprindea pe: Mihalache, Alexandru și Const. Ghica (frații Domnitorului), Bani Grigore Brâncoveanu, Grigore Băleanu, Alex. Filipescu și Vornicul Ștefan Bălăceanu și Logofeții Alexandru Villara și Ioan Câmpineanu.¹⁾

Această mișcare intelectuală n'a lipsit să aibă o influență asupra mișcării politice care s'a manifestat mai mult prin pamflete și satire decât prin proiecte și programe bine chibzuite. Însă se simte o frământare de idei în spirite și inimi care va duce cu timpul la rezultate practice.

Primul document este o caricatură politică dela anul 1822, tipărită la Lipsca, care bajocorește indiferența marilor puteri, față de sângele răspândit de către turci sub pretext de a pune capăt revoluțiunei grecești.

Al doilea document este un pamflet, care a fost aruncat în curtea palatului, reprezentând pe Domnitorul condus de un covrigar (Vornicul Belu), de un câr-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 134.

ciumar (Filip Lenș), de un țigan (Trăsnea) și de un ciocoi (căminarul Kiriak).

Al treilea document este un pamflet mai nostim, care ne vorbește de un curier străin călătorind prin Muntenia. El ajunge la un popas și cere cai.—N'am, răspunde pristavul poștei.—Unde sânt? întrebă curierul.—Au plecat cu tătarii Voivodului să ducă corespondența politică.—Și eu duc corespondența politică; să-mi dai cai numai decât!—Nu ți-am zis că n'am... dar... ași putea să-ți dau epe.—Ce epe? Pristavul poștei începe să le numească: Profira Ghica, sora și Sultana Zevcaridi, născută Ghica, nepoata Domnului... Merg bine? întrebă curierul.—Subt surugiul care le este drag merg foarte bine.—Cine-i surugiul acela?—E domnul de Liehmann, secretarul consulului austriac din București.¹⁾

Al patrulea pamflet este mai serios, mai aspru, dar mai puțin hazliu. El face personalități, lovind direct în sfetnicii Domnitorului: Filip Lenș, Bălăceanu și alții, însă nu merge mai departe decât să batjocorească. El însă nu este o protestare ca aceea a boerilor din Moldova dela 1804, cari amenințau cu o revoluție ca în Franța.

Afară de aceste pamflete s'a găsit între hârtiile Văcăreștilor o cerere de reforme foarte curioasă în care se accentuiază într'un mod mai deslușit ideile de regenerare națională. Se pomeneste în această cerere de unirea Principatelor; de aducerea unei dinastii străine, însă din Germania de Nord, nici decum din Austria; de neatârarea absolută de Turcia, care ar fi fost cumpărată cu o sumă oarecare plătită odată pentru totdeauna în locul tributului datorit anual. Acest proiect stipulează că Domnitorul va adopta religia țarei și că va jură, împreună cu descendenții săi,

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 135.

să nu recunoască altă patrie decât Principatele ; că el și descendenții lui vor fi români și că nu vor părăsi țara ; că limba oficiala va fi limba română și că Domnitorul va trebui să apere independența, Constituția și biserica țării.

Această scriere caracteristică din punct de vedere politic, nu conține însă nimic în ce privește aplicarea ideilor de libertate și egalitate. Provine desigur dela boeri emigrați la Brașov și reînțorși în țară.

În rezumat se poate spune că în Muntenia se găsesc la câțiva boeri aceleași tendințe spre independență și libertate ca și în Moldova, totuși aceste idei răslețe n'au fost destul de răspândite și adânc înfipite în inimile lor spre a da naștere unui partid înaintat ca și în Moldova.

Dacă acum aruncăm o privire retrospectivă asupra celor expuse până aci, vom constata că s'a format înainte de toate un partid național care s'a bifurcat în două curente : acela al conservatorilor și acela al novatorilor, la cari mai târziu, se adaugă un curent agrar.

Aproape în acelaș timp apare în amândouă Principatele ideia unirii lor și a înființării unei dinastii străine. În fine se ivește o mișcare contra jidanilor (antisemitismul) și o mișcare împotriva străinilor în genere (xenofobia).

Cu toate simpatiile, totdeauna interesate, a câtorva boeri pentru ruși sau austriaci și a câtorva pentru turci, ideia națională și visul unirei tuturor românilor într'un singur stat, câștigă din zi în zi mai mulți adepți.

Perioada ce-am parcurs a ridicat mai multe probleme însemnate din cari două, unirea Principatelor și aducerea unei dinastii străine, s'au realizat, pe când chestiunea agrară și semitică, pe jumătate rezolvate, așteaptă încă o soluțiune mai completă.

VII

NOUL PROTECTORAT RUS SUBT SUZERANITATEA PORȚII.—REGULAMENTUL ORGANIC.—TENDINȚELE CONSERVATOARE.

După revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu, Rusia pare a-și schimba planurile sale în ce privește Principatele. Ea își aduse frontiera până la Prut, după anexarea Basarabiei; prin Dobrogea ea se mărgineà cu Turcia. Ea nu mai aveà nevoie să pună mâna pe Moldova și Muntenia, pentrucă singura ei dorință erà să facă din Principate state cari să depindă de dânsa, cari ar garanțã frontiera ei dela vest și să-i deschidă un drum sigur în ziua când ar vreà să trimeată armatele sale în Balcani sau spre Sava. D-nul de Nesselrode scrià atunci cu o claritate uimitoare: „Rusia ar fi putut poate să deà ultima lovitură Monarhiei Otomane. Dar această monarhie fiind redusă să nu mai existe decât subt protecțiunea Rusiei, îi convenea mai bine pentru interesele sale politice și comerciale, decât toate combinațiunile cari ar fi forțat-o fie să se întindă prea mult prin cuceriri, fie să înlocuiască Imperiul Otoman cu state cari n'ar fi întârziat să rivalizeze cu Rusia—în putere, civilizație, industrie și bogăție“. ¹⁾

Oricum Rusia erà ferm hotărâtă, la 1828, să ridice Principatele îmbunătățindu-le starea economică, socială și administrativă. Țarul încredințã această sarcină grea

1) Vezi Fréd. Damé, *Histoire de la Roumanie Contemporaine*, p. 12.

Generalului Conte Paul Kiseleff, pe care-l numi comandant șef al armatelor de ocupațiune și guvernor general al Principatelor Dunărene.

Ochiul Țarului nu s'a înșelat încredințând această misiune grea și însemnată unui om așa de distins ca Contele Kiseleff.

În timpul celor cinci ani, cât a fost guvernator, a făcut minuni și a știut să-și câștige toate simpatiile.

A început prin a scăpa țara de ciumă, organizând un serviciu sanitar. Deabiă reușește să învingă acest flagel și izbucnește o altă epidemie, holera, pe care o stinse. După aceasta bântue foametea ; Kiseleff împărțește atunci locuitorilor făina de rezervă a armatei de ocupațiune și aduce proviziuni din Rusia. În anul următor, recolta fiind bogată, el profită de acest prilej pentru a creă grânare așa zise de abundență în vederea unei noi secete.

În acelaș timp caută să deă o oarecare siguranță țării. În locul jandarmeriei rudimentare pe care o comandă în Muntenia un spătar și în Moldova un hatman, cari n'aveau și unul și altul ca soldă decât dijma obiectelor luate de hoți, sistem care favoriză înțelegerea între poliție și răufăcători, el creă un corp special plătit de către stat. Înființă pe de altă parte o companie de grăniceri, ca și o mică armată compusă din 5000—6000 de oameni în total.

După aceasta generalul Kiseleff întreprinde reforma instituțiilor politice și culturale. Înainte de a sosi în Principate, rușii, conform convenției dela Akerman, înființaseră, pentru a administra aceste provincii, o comisiune la Iași și una la București, compuse din boeri însărcinați cu elaborarea legilor și ordonanțelor noi. El înființă două comisiuni noi, compusă fiecare din patru boeri, cari continuară opera începută și cari o terminară la 1830. Totalitatea acestor legi constituiește ceia ce s'a numit Regulamentul Organic. O comisiune, al-

GENERALUL KISSELEFF

cătuită din trei boeri români și din doi funcționari ruși, se întrunî la Petersburg sub președinția consilierului de stat Daschkoff spre a examina proiectul elaborat de comisiunile Moldovei și Munteniei. Proiectul fû modificat în unele puncte și apoi transmis Porții spre a-l confirma. El intră în vigoare ca lege în Muntenia în luna Iulie 1831 și în Moldova la 1 Ianuarie 1832.

Afară de dispozițiunile relative la carantină, la grâna-rele de rezervă, la poliție și la armată, Regulamentul Organic prevede măsuri de luat spre înrumusețarea și asanarea orașelor ca și pentru construirea de drumuri.¹⁾ El introduse pentru prima oară în Țările Românești o contabilitate ordonată și regulă serviciul pensiunilor, care fû astfel sustras dela bunul plac al Domnitorului. El organizează instituțiunile publice și supuse instrucțiunea publică supravegherii de comitete speciale. El stabilește regulamente pentru farmaciști, pentru moașe, pentru copii găsiți, creă un corp sanitar, reformă regimul închisorilor și înființă registrele stării civile, pe cari le încredință bisericelor spre a le ține.

El reorganizează administrația judiciară introducând principiul inamovibilității magistraților și creă patru instanțe judecătorești: judecătorii de sate pentru certuri între țărani ; tribunale de prima instanță ; curți de apel și, pentru a se pronunța în ultimă instanță, Divanul princiar.

Regulamentul Organic introduce ca o inovație capitală principiul lucrului judecat, spre a pune termen desbaterilor judiciare. El prescrie că actele ipotecare, contractele de căsătorie și actele de vânzare să fie oficial înregistrate.

Regulamentul Organic, dat fiind epoca în care s'a tăcut și că emană dela două puteri absolute ca Turcia

1) Tot lui Kiseleff i se datorește alinierea pe un plan omogen a orașului și parcului din Brăila.

și Rusia, reprezintă o constituție destul de liberală, cu toate că d-nul Xenopol și alți istorici ai noștri o găsesc prea reacționară. Rusia, într'adevăr, n'a făcut altceva decât să pună oarecare ordine în starea lucrurilor existente. Găsind în Țările Românești o societate organizată pe oligarhie, ea o lasă să subsiste cu atât mai mult că această organizațiune se potrivea cu cea rusească și îi părea cea mai bună. E adevărat că în orice caz turcii n'au făcut niciodată mai bine.

Printre privilegiile menționate în Regulamentul Organic aflăm deasemenea scutirea boerilor de impozite, astfel că la noi, ca și în Franța înainte de revoluție, contribuabilii sânt aproape exclusiv numai țărani. Inaltele funcțiuni și gradele în armată sânt deasemenea rezervate numai boerilor, însă pe de altă parte Regulamentul Organic micșorează puterile Domnitorului: el nu mai guvernează singur; o adunare compusă din boeri este însărcinată de a-l controla, de a vota impozitele și de a participa la elaborarea legilor.

Regulamentul de altmintrelea acordă Domnitorului dreptul de a proroga această adunare, dar numai după un raport făcut la Inalta Poartă sau la curtea protectoare și aceasta numai în caz de rebeliune și dezordine grave (Art. 56); acest drept de prorogare sau de dizolvare a adunărilor legislative există de altmintrelea în toate constituțiunile cele mai liberale.

În schimb articolul 57 recunoaște acestei adunări dreptul de a expune plângerile și dorințele țării în memorii adresate principelui și în caz de nevoie aduse la cunoștința celor două curți, arătând mijloacele cele mai potrivite pentru a îmbunătăți situația.

Să nu ne închipuim că Regulamentul Organic a fost considerat de către Rusia ca un instrument de dominațiune. Ea s'a amestecat în afacerile Principatelor mult mai înainte de existența lui.

în aplicare, Regulamentul Organic a avut cel puțin folosul, prin intrarea lui în vigoare, de a stabili timp de câțiva ani o oarecare regulă și o oarecare stabilitate în ocârmuirea Principatelor. Totuși este neîndoelnic că partidul progresist s'a silit și trebuia să se silască de a-l răsturnă, fiind ultima cetate a feluritelor privilegii învechite.

VIII.

PARTIDELE IN TIMPUL CONVENȚIEI DE LA AKERMAN (1826) ȘI IN TIMPUL REGULAMENTULUI ORGANIC (1828—1834).

Convenția dela Akerman n'a făcut decât să confirme stipulațiuni vechi între Poartă și Rusia în privința ocârmuirii și administrației Principatelor: gospodarii vor fi aleși de către Divan dintre boerii băștinași cei mai în vârstă și cei mai destoinici, cu consimțământul Porții; dacă s'ar întâmpla ca Poarta să nu poată aproba pe domnitorul ales și că motivul acestui refuz s'ar fi găsit întemeiat de către amândouă curțile, boerii vor avea dreptul de-a propune o altă persoană.

Durata domniei va fi de 7 ani și gospodarii nu vor putea fi destituiți de cât din cauza unei crime, despre care Poarta va informa pe ministrul Rusiei și numai după ce cazul va fi fost anchetat de către amândouă părțile și vinovăția dovedită, gospodarul va putea fi destituit. Dacă domnitorul ar vrea să demisioneze sau să abdice înainte de termen, el o va putea face însă cu consimțământul amânduror curților. Gospodarii vor ține cont de observațiile miniștrilor și consulilor Țarului, făcute cu scopul de a menține privilegiile Principatelor. Ele vor fi scutite de tribut timp de doi ani, după aceasta tributul va fi cerut după hatișeriful din 1802. Gospodarii sânt obligați să facă cât mai cu-

rând un regulament spre a îmbunătăți starea Principatelor.

Privită din acest punct de vedere, Convenția dela Akerman nu e de cât o îndrumare spre Regulamentul Organic. Ținta Rusiei prin această convenție eră ca să-și asigure din ce în ce mai mult preponderența în Principate și să cumpăneasă și să nimicească chiar pe cea a Porții, mai cu seamă prin autoritatea ce o căpătase pentru agenții săi ca să controleze și să conducă fără opunere acțiunea domnitorului. In felul acesta Rusia ajunsese să împartă suzeranitatea cu Turcia și chiar a se ridică ca arbitru între domnitori și Poartă.

Un document al timpului arată într'un mod deslușit că cerințele consulului rus nu tind de cât să asigure preponderența moscovită în Principate și în așa fel în cât să nu rămâe Porții de cât un titlu zădărnice de suzeranitate. Consulul prusiac raportă ambasadorului său la Constantinopol că consulul rus Minciaki „conduce pe principe în toate părțile ocârmuirii lui, așa că absolut nimic nu se face fără învoirea consulului general al Rusiei“.¹⁾

In aceste condițiuni se înțelege că partidul rusofil trebuî să câștige noi aderenți în dauna partidului otoman, zis al patrioților. Când mai mulți nemulțumiți, mai cu seamă rusofili, înaintară Porții un memoriu împotriva Domnitorului Ghica, aceasta refuză să țină seamă de plângerile lor cu atât mai mult cu cât el eră protejatul ei și servitorul credincios și plecat al turcilor. Nu mai rămase boerilor decepționați decât să-și aplece capul nu numai înaintea Rusiei, dar și înaintea Porții, care părea că nu dă nici o atențiune cererilor lor. „Părăsiți de Poartă, expuși la capriciul unui principe supus ordinelor consulului rusesc, trebuiau

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 142.

să se alipească de Rusia, spre a scăpa măcar pentru moment ceeace mai putea fi scăpat“.¹⁾

Cu toată supunerea lor în fața moscoviților, boerii nu întârziară să înțeleagă că Rusia îi protejează numai în aparență, pentru a-i desbrăca încetul cu încetul de privilegiile lor. De fapt ei urăsc pe ruși ca și pe turci. Dovadă răspunsul banului Bălăceanu lui Kreuchely când acesta îl anunță că el ar avea perspectiva să fie ales Domnitor al Munteniei: „Ferească Dumnezeu, îi răspunse boierul muntean, căci ce cinste mai este oare de a fi Principe, când un Domando²⁾ vine la curte să ocărască pe gospodar și să-i poruncească?“³⁾

Dar această aversiune contra rușilor, ascunsă dealmintrelea sub aparențe de profund respect, nu o împărțășeau decât boerii. Poporul, dimpotrivă, înclină mai mult spre ruși decât spre turci, și aceasta se explică. Boerii se temeau de ruși din cauză că ei înfrânaseră jefuirile lor; poporul se temeă mai mult de turci din cauza mizeriilor îndurate din partea lor. Jefuirile rușilor dela 1806—1812 se uitaseră, fiind întunecate de devastările mai recente ale bandelor turcești dela 1821.

Așa eră situația în timpul Convenției dela Akerman. Ea a orânduit un fel de regim pregătitor pentru Regulamentul Organic; a avut ca efect de a atrage mai aproape de Rusia o parte din boeri și pe de alta de a provoca chiar între ei un curent anti-rus. Luptele ce se vor produce în jurul Regulamentului Organic vor pune mai mult în evidență această disidență de opiniuni.

Rasboiul ruso-turc dela 1828 n'a durat decât un an și s'a terminat prin tratatul dela Adrianopol. Acest

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 143.

2) Agent rus.

3) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 143.

tratat supuse Principatele la o nouă opresiune fără milă a rușilor. În timpul acestui războiu rechizițiunile și contribuțiunile pentru armată fură impuse fără cruțare întregii populațiuni. Subt amenințarea lăncei și biciului cazacilor, mai mult de 30.000 de români, bărbați și femei, fură înhămați ca vitele spre a duce transporturile de război din ordinul generalului Jultuhin, cu toate că țarul poruncise ca locuitorii provinciilor române să nu fie rău tratați. Aceste proceduri brutale contribuie să ațâțe mereu populațiunea împotriva rușilor, atât pe boeri cât și pe țărani. Amândoi domnitorii fugiră și rușii luară în stăpânire Muntenia și Moldova, dat fiind că una dintre stipulațiuni a tratatului dela Adrianopol fixă că Principatele să fie luate ca zălog de Rusia până când Turcia se va achita de despăgubirea de război de zece milioane de galbeni. Poarta întârziind cu plățile, această stare de lucruri a durat dela 1828 până la 1834.

Am văzut mai sus cum generalul Kisseleff, însărcinat ca guvernor să execute bunele intențiuni ale țarului, a răușit să pună capăt dezordinelor, epidemiilor și mizeriilor din ultimul război și cum a știut să restaureze organizațiunea interioară a Principatelor pe baza Regulamentului Organic.

Primele protestări contra acestei constituții noi, dacă o putem numi așa, porniră din rândurile micilor boeri cari vedeau în ea, cu drept cuvânt, o consacrare a privilegiilor moștenite a'e marilor boeri. Se formează atunci în sânul Divanului o opoziție liberală care combate principiile conservatoare. La aceste nemulțumiri să adăogăm pe acelea ale negustorilor, preoților și micilor proprietari orășeni cari, din cauză că administrația rusească măsurase proprietățile și stabilitamentele lor, își închipuiau că această lucrare se făcuse în vederea punerii unui nou impozit.

O altă protestare mai turbulentă fù împotrivirea țăranilor cauzată de procedurile de recrutare introduse de către Kisseleff la 1831, când își propuse să creeze un fel de jandarmerie rurală pentru menținerea ordinii publice. Această mișcare revoluționară luă e întorsătură destul de gravă — mai mult decât 60000 de țărani se înarmaseră — și trebui să fie înăbușită prin forță.

Lucru ciudat însă, pe boeri îi învinuiesc țăranii de aceste recrutări cari îi supără, și nu pe ruși de oarece în Basarabia, care erà subt ruși, recrutarea nu există. „Ei cereau deci, ca să știe subt cine rămâne țara : subt ruși sau subt turci ; căci subt boeri nu voesc subt nici un chip să mai rămână“.¹⁾

După cum vedem se pronunță din ce în ce mai mult împotrivirea între țărani și boeri, împotrivire ce a rămas și există și acuma. Chestiunile privitoare la recrutare și teama unui nou impozit, n'au adus decât conflicte de interes momentan și fără urmări, și se referă mai mult la dispozițiuni secundare ale Regulamentului Organic.

Adevărata opunere contra principiilor fundamentale ale acestui act nu se ivi decât mai târziu și țintește mai mult prescripțiunile fiscale. Desființând impozitele indirecte, pe cari le plăteau și boerii odinioară, și menținând numai dările de bir ce le plăteau numai țăranii, Regulamentul Organic sancționează într'un mod legal anafora admisă de către Ion Sturza după reînțoarcerea emigraților îndărădnici, anaforă care scutește pe boeri de orice impozite.

In zadar a căutat Kisseleff să introducă un impozit fonciar asupra tuturor pământurilor, chiar și ale boerilor. Cererea lui fù respinsă de către comisiunea însărcinată cu examinarea acestei chestiuni subt cuvânt „că a se im-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 150.

pune proprietarului îndatoriri către săteni, în scopul de a-i pune în stare să plătească birul, și a se impune totdeodată și proprietatea la dare fonciară, ar fi a îndatori pe acesta din urmă la un impozit îndoit, fără a-i lăsa nici unul din foloasele de cari se bucură aiurea“.

La citațiunea aceasta d-nul Xenopol adaugă, cu drept cuvânt „că boerii uitau sau se prefăceau că uită, că țăranii plăteau pământul dat lor de proprietari în muncă, și că deci, a se impune proprietății darea fonciară, nu eră decât echivalentul birului țărănesc, prin urmare o măsură *dreaptă*“.

Pe de altă parte Regulamentul Organic, departe de-a ușura pe țăran, îl încarcă cu 53 de zile de muncă pentru proprietar, în loc de 43 după cum făcea înainte; nu-i lasă decât dela 3 până la 5 pogoane de pământ pentru traiul său, pe când el avusese înainte de trei sau patru ori atâta. Ca dovadă despre aceasta avem urbariul¹⁾ lui Moruzi dela 1805, menținut de Ion Sturza și după care țăranul moldovean „eră înzestrat de stăpânul său cu bogate întinderi de pământ și-i dădea pentru aceasta numai zeciuiala și 12 zile de boeresc“.

Kisseleff a făcut totul pentru apărarea intereselor țăranilor împotriva lăcomiei boerilor, dar fără să răușească. Astfel că starea lucrurilor creată de Regulamentul Organic a supraviețuit acestui act, așa încât în 1857 deputații țărani se plâng în debaterile Divanului ad-hoc din Moldova căci înaintea Regulamentului Organic țăranii aveau, după rang, 15—20 de fâlci, iar acum nu mai au nici un sfert din ce avuseseră, pe când de altă parte zilele de muncă au fost înmulțite.

Regulamentul Organic declară într'adevăr că șerbirea este desființată, că țăranul nu mai este iobag, însă el pune atâtea piedici liberei treceri dela o moșie la alta, încât această desrobire eră iluzorie. Prin ur-

1) Lege care regulează raporturile între proprietar și țăran.

mare să nu ne mirăm dacă Ene Cojocarul, reprezentantul țăranilor în comisiunea proprietății dela 1848, se exprimă astfel : „Nu este omul rob când n'are voie să se ducă de pe o moșie pe alta ? Ce însemnează apoi, în Regulament, pedepsele acelea, ca să plătim toată claca pe un an înainte, iar toate sădirile și alte lucruri muncite de noi să rămână degeaba proprietarului ? Acestea nu ne robesc oare ? Dar nici prin fugă nu scăpăm, de oarece vin îndată arendași și gonaci și ne iau legați și ne aduc iarăși la urmă, întocmai ca pe niște robi, închizându-ne prin beciuri pe vreme de iarnă, fără de foc, aruncând și apă peste noi ca să degerăm, ca cu patima acelora să sperie și pe ceilalți“.¹⁾

Am expus mai sus (pag. 75), în rezumatul meu asupra Regulamentului Organic pentru ce boerii, odinioară darnici în pământuri către țărani, au început să limiteze din ce în ce mai mult întinderea terenurilor concesdate țăranilor pentru trai. Faptul acesta este o consecință a tratatului dela Adrianopol, prin care Marea Neagră fù deschisă năvilor tuturor țărilor din Europa. Din acest moment, Țările Românești, cari se îndeletniceau mai mult cu creșterea vitelor, încep să se dedeă mai mult la cultura cerealelor căutate de țările occidentale. Comerțul grâului fù smuls din mâna turcilor, cari veneau cu punga într'o mână și cu cuțitul în cealaltă, să facă cumpărări în țară, impunând prețurile după placul lor. Principatele încetară de a mai fi unicul grânar al Turciei. Se introduse libera concurență care însemnează primul pas spre emanciparea economică de sub jugul otoman ; și fiindcă prețurile cerealelor și făinoaselor creșteau, boerii găsiră în interesul lor ca să le cultive pe întinderi cât mai mari. Inainte ei nu știaua ce să facă cu mo-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 155.

șiile lor și puteau să fie mai darnici în pământuri. Deodată cu venitul s'a ridicat și prețul moșiilor, după cum observă cu drept cuvânt preotul Neagu, membru în comisiunea proprietarilor și țăranilor, instituită de revoluția dela 1848. „A venit vremea să vie englezii, francezii și alții, să dea câte 250 lei pe chila de grâu, 75, 80 și 90 pe chila de orz. Acum care de care din proprietari să-și deșarte magaziile de produse și să-și umple casele de aur și de argint. Acuma ce fac proprietarii, când își văd casele pline de atâta avere? Aleargă ziua și noaptea a mai găsi un petec de pământ, să-l răscumpere.“¹⁾

Să nu uităm pe de altă parte că cultura cerealelor făcută pe terenuri mai întinse, în detrimentul pășunilor, a avut ca consecință o scădere însemnată în creșterea vitelor. Țăranul care, după cum am văzut, trăia mai mult din creșterea vitelor, ne mai având pășune îndestulătoare, îi nevoit s'o părăsească sau să recurgă la proprietari cerând un supliment de pământ în arendă.

Din cauza aceasta el eră din zi în zi mai înlănțuit de către proprietar. De aceea ministrul Rusiei Nesselrode spunea că „proprietarii se folosesc de nevoia de pământ a țăranului pentru a zdrobi pe acest din urmă prin prețurile pe cari i le cer pentru toate pământurile de cari țăranul are nevoie, peste acele hotărâte de Regulamentul Organic“.²⁾

Dacă apăsările acestea asupra țăranilor n'au dat naștere unei răscoale, este că ei se temeau ca armata rusească de ocupație să n'o înfrâneze într'un mod violent, după cum făcuse când s'au răsvrătit împotriva recrutărilor. Totuși ei se împotrivesc și în jurul

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 156.

2) „ „ „ *Ibidem*, p. 157.

acestei chestiuni agrare se va desfășura viața politică a partidelor în viitor.

Trebue să notăm că țăraniile aveau mai mult nevoie de pământ decât proprietarii de brațe, pentru că aceștia din urmă aduceau lucrătorii pentru câmp din țările vecine, Transilvania, Bucovina și Galiția.

Printre dispozițiunile Regulamentului Organic, cari mențin privilegiile aristocratice, să reamintim că demnitățile și funcțiunile publice ca și gradele în armată nu erau acordate decât boerilor. În ce privește reprezentarea națională, alegătorii ca și aleșii, trebuiau să fie deasemenea boeri.

Rusia, s'o repetăm, căutase prin Regulamentul Organic să-și câștige clasa boerilor, favorizând-o în dauna țărănilor. Rușii într'adevăr răușiră să-și atragă în aparență majoritatea boerimeii, totuși câțiva dintre ei au știut rezista la orice ispită și să sacrifice interesele lor personale pentru binele obștesc.

Influența politică a Regulamentului Organic se resimte mai cu seamă în redeșteptarea ideilor de libertate și de egalitate.

Această redeșteptare nu fù altceva decât o protestare contra privilegiilor boerești pe cari Regulamentul Organic le confirmase și chiar le desvoltase. Din momentul acesta țărănimea asuprită care până acuma înclină spre Rusia, manifestează nemulțumirile sale atât împotriva regimului moscovit cât și împotriva castei privilegiate a boerilor. Inșă neputând să se răscolească se lasă în paza lui Dumnezeu. Numai câțiva boeri din clasa a doua, ațâțați de idei progresiste și ajutați de câteva elemente mai culte, eșite din popor, îndrăsniră să ridice vocea și chiar brațul pentru a cere treptat-treptat desființarea nedreptăților sociale.

Lupta aceasta din ce în ce mai aprigă între vechile privilegii și ideile egalitare se va desfășura în perioada următoare sub domnia Domnilor Regulamentari.

IX

MIȘCAREA LIBERALĂ ÎN MUNTENIA DELA 1834—1842.— PARTIDELE POLITICE SUBT DOMNIA LUI ALEX. GHICA.

Alexandru Ghica domnește în Muntenia dela 1834 până la 1842 și după el Gheorghe Bibescu dela 1842 până la 1848, pe când în Moldova nu găsim în această perioadă decât un singur domnitor, pe Mihail Sturza, care domnește dela 1834 până la 1849.

Trebue notat că acești doi domnitori au fost numiți prin excepție de către puterile suzerane și protectoare, după o clauză a Convențiunii dela Petersburg, și nu aleși de către adunarea generală, după cum se obișnuia.¹⁾

Cele două partide istorice, pe cale de a se închea, caută în această perioadă să se libereze de tutela suveranoasă, umilitoare și chiar apăsătoare a Rusiei. În privința aceasta și conservatorii și liberalii sânt de acord.

Cât despre organizația internă, cei dintâi nu numai că țin la Regulamentul Organic, care consacrase privilegiile lor, dar ar dori chiar să le lărgească; ceilalți din contra, țin la emanciparea completă a popoului și la desființarea privilegiilor în numele principiilor revoluțiunii franceze. Găsim atunci într'adevăr între boeri, în privința politice interne, deosebiri de

1) Vezi Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, p. 256 Vol. II.

părerii, însă între elementele eșite din popor domnește o unanimitate de tendințe naționaliste de o parte și de tendințe egalitare de alta. Cei ce fac excepție nu sânt decât câțiva parveniți legați de conservatori prin interese materiale sau familiare.

La suirea pe tron a Domnitorului Alex. Ghica, Rusia numi consul pe baronul de Rukman cere s'a purtat ca un satrap. Abia sosit, impuse Domnitorului doi miniștri dintre inamicii lui : pe Barbu Știrbey și Const. Șuțu. Toate numirile, chiar ia funcțiunile cele mai mici, nu se făceau decât cu învoirea consulului. El revizuiă toate procesele și casă chiar sentințele definitive confirmate de către Domnitor. Nici o lege nu putea să fie promulgată și să intre în vigoare, nici o măsură nu putea să fie luată fără aprobarea acestui consul atât de puternic. Nu mai există nici umbra acelei autonomii pe care Poarta o respectase întru câtva.

Acest amestec de nesuferit reînsufleți spiritul opoziției. O protestare violentă izbucni cu ocazia unei modificări introdusă pe subt mână în textul Regulamentului Organic. Ion Câmpineanu, fiul lui Scarlat, fù cel dintâi care se ridică contra acestui fals. Tânăr, crescut de către un profesor francez Laurençon, care-i înfiltrase gânduri nobile despre demnitatea oamenilor și a popoarelor, intrase în 1831 în armata de curând organizată, cu gradul de maior la care aveà dreptul ca descendent de paharnic. Acolo el se împrieteni cu Niculae Goleșcu, Ion Voinescu, Niculae Teologu, Const. Dâmboviceanu și alți ofițeri de vârsta lui. Tot în acelaș timp făcù cunoștință cu Eliade Rădulescu și înființă cu el Societatea Filarmonică dela 1833. Numit deputat la adunare ca reprezentant al districtului Brăila, se unì cu Emanoil Băleanu, Iancu Ruset și Grigore Cantacuzino spre a formà un grup de oameni hotărâți

AL. GHICA

să răspândească în adunare ideile cari îi înflăcărau. În mai puțin de doi ani ei răușiră să obțină o majoritate însemnată. Ion Câmpineanu nu eră numai un naționalist înfocat, el eră și apărătorul înverșunat al ideilor liberale. El, cel dintâi în Muntenia, nu numai că a cerut desrobirea țiganilor, dar a și făcut-o personal, liberând pe toți țiganii de pe moșiile moștenite dela părinții săi și aceasta la anul 1834.

Impreună cu prietenii lui formă o opoziție care atacă cu violență actele Domnitorului, acuzându-l de a fi servitorul prea plecat al consulului rus Rukman. Acesta trimise o scrisoare dojenitoare Adunării, amenințând pe recalitranti că vor fi pedepsiți. Adunarea o respinse, iar în protestarea ei făcù pe Domnitor trândav și pe miniștrii săi incapabili.

Tocmai în timpul acesta expiră termenul de cinci ani al Adunării. Ce se întâmplă la noile alegeri? Opoziția întreagă, cu toate ingerințele Domnitorului și consulului Rukman, fù realeasă.

Consulul, indignat mai mult ca oricând, cerù să se strângă într'un cod unitar toate legile cari fuseseră alcătuite pe baza Regulamentului Organic. Inșă intențiunea lui eră să se folosească de această publicațiune spre a introduce în Regulamentul Organic o clauză nouă, adică că „orice modificări ulterioare ar fi să se facă Regulamentului, nu vor putea aveà loc nici vor putea fi puse în lucrare, decât în urma unei autorizări speciale a Sublimei Porți, cu consimțământul curții proteguitoare“.¹⁾

Deputații Ion Câmpineanu, Ștefan Bălăceanu, Emanoil Băleanu, Ion Oteleșeanu, Grigore Cantacuzino, Iancu Ruset, Ion Filipescu observară îndată că această clauză adițională a fost în mod fraudulos introdusă la sfârșitul textului, în litere mai înghesuite. Ei știau aceasta

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 163.

fiindcă luaseră parte la elaborarea și revizuirea Regulamentului Organic.

Scopul acestei falșificări nu erà ca să împiedice vreo modificare a articolelor fundamentale, căci acestea nu puteau fi modificate decât cu aprobarea amânduror curților, dar spre a opri orice legiferare sau reglementare pe baza Regulamentului Organic. Prin această clauză perfidă consulul Rukman țintea de a restrânge încă autonomia, dejà destul de limitată, a Adunării Principatelor. Când deputații își dădură bine seama de faptul acesta, ei începură să protesteze energic contra acestei lovituri dată autorității lor și demnității țării. „Nu cunoaștem acest articol, strigau toți; el nu se vede tipărit în ediția oficială din 1832. Protestăm însăși în numele Rusiei, ce se zice proteguitoarea drepturilor patriei noastre, contra acestei încălcări a autonomiei ce ne este garantată“.1)

Se încinse o discuțiune furtunoasă între deputați, unii fiind gata să primească introducerea articolului, iar alții, membrii naționaliști, opunându-se din răsuputeri. Acești din urmă învinseseră, având majoritatea, și Adunarea hotărî să se înainteze o protestare Dominitorului. Consulul Rukman, furios, amenință cu pedeapsa pe cei nesupuși și protestă „în contra unui demers atât de neregulat și de contrar respectului datorit celor două înalte curți“.2)

Insfârșit Poarta impuse, printr'un firman, introducerea articolului fraudelor în Regulamentul Organic și deputații iscăliră siliți această micșorare a autorității lor. Rukman triumfând exilă pe Emanoil Băleanu și pe Ion Câmpineanu, care fugi la Constanti-nopol și de acolo se duse la Londra și la Paris spre a se plânge pentru jignirea adusă țării sale. Ion Ote-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 166.

2) „ „ *Ibidem*, p. 167

leșeanu și Iancu Ruset fură prigoși până cerură ertare Rusiei. Eliade Rădulescu constată totuși că de atunci, dela 1837, datează căderea lui Alex. Ghica și declinul protectoratului exclusiv al Rusiei, care fû atacat pe față la 1848 și desființat formal prin tratatul dela Paris din 1856.

În această hărțuială trebuie notat că protestările nu sânt inspirate de interese personale, ci pornesc pur și simplu dela sentimentul demnității și cinstei naționale. Și eră chiar mare lucru de a se opune Rusiei atât de puternică, căci recalcitranții riscau chiar să fie trimiși în Siberia.

Se simte ridicându-se o nouă generație în care renaște iubirea neamului, gata de a-l apăra prin condei și grai întocmai cum strămoșii îl apăraseră cu armele în mână.

Domnitorul, în această împrejurare, jucă un dublu rol, care nu-i folosì: pe ascuns el îndemnă partidul național să facă opoziție, dar în fond susține pretensiunile rușilor, astfel că pierdù încrederea și a unora și a altora.

Timp de cinci ani, cât mai stă încă la putere, opoziția anti-moscovită merge crescând. Rusia recunoscù în sfârșit de unde proveniă această rezistență și o găsi în mișcarea literară și naționalistă. Ne aflăm din nou în fața patriotului Const. Radovici din Golești, care deși mare boer nu șovăește să se unească cu Eliade Rădulescu, acesta fiu de țaran, spre a provoca o mișcare de regenerare pentru a aduce țara lor din întunec la lumină și din ignoranță la civilizație. Ei alcătuesc un program foarte însemnat din care cităm punctele următoare: transformarea școlii înființată de Gheorghe Lazăr într'un liceu; crearea unei alte școli de acelaș fel la Craiova; înființarea de școli normale în toate

districtele, de școli primare în toate comunele ¹⁾, de ziare în limba română; desființarea monopolului tipografiei; încurajarea traducerei de cărți străine și înființarea unui teatru național.

În 1829 apare *Curierul Românesc* al lui Eliade Rădulescu. Câțiva boeri, uitând prejudecățile lor de clasă și gata să întindă mâna unui om din popor, iscălesc împreună o scrisoare de felicitare pe care o trimit dela Paris editorului: „Trebue să știți, scriu ei, că în vinele noastre curge sânge românesc și că inimile noastre nu se pot împiedica de a sălta de bucurie când află că se înființează la noi așezăminte folositoare“.²⁾

Această scrisoare eră iscălită de Sovetnic Margeala, Alex. Lenș, Nicolae Băleanu, Const. Brăiloiu, Dimitrie Golescu, Const. Lenș, Ion Vlădoianu și Costache Filipescu. Faptul acesta ne arată primul simptom al democratizării societății românești.

Curierul Românesc și *Albina Românească* a lui G. Asaki avură și un alt efect, acela de a înfrăți spiritele din Moldova și Muntenia. O serbare școlară, la Școala Vasiliană dela Iași, dădu prilejul *Curierului Românesc* să publice o cronică interesantă, cu totul plină de naționalism arzător. Să ținem seamă de altă parte că publicarea ziarului lui Eliade Rădulescu, fusese autorizată de către protectoratul rus cu condițiunea ca să răspândească, prin poporul român, știrile despre războiul și victoriile rușilor. Însă, grație împrejurărilor și a redactorilor, el deveni mai cu seamă organul intereselor naționale ale românilor.

Dealtminterea Regulamentul Organic din Moldova conține un articol care, desigur, a fost inspirat de

1) Radovici Golescu dă chiar el pildă prin înființarea pe moșia lui a unei școli rurale, cea dintâi care s'a făcut în țară.

2) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 170.

un naționalist, poate chiar de Asaki, după cum deduce d-nul Xenopol. Acest articol spune că „s'ar aduce înlesnire școlarilor în desăvârșirea limbei patriei, dar și pentru că toate trebile publice erau să se trateze în această limbă care este și cea întrebuințată în toate slujbele sfintei credinți“.

Dealtfel Kisseleff și rușii din perioada aceasta n'au făcut nimic pentru a împiedică întrebuințarea limbei românești în Principate, după cum s'a căutat mai târziu de către ruși s'o înlătore în Basarabia. Ingăduirea aceasta se explică poate prin faptul că rușii, înșelați de marele număr al cuvintelor slavone în limba românească și prin întrebuințarea caracterelor cirilice își închipuiau, ca și astăzi încă mulți din Occident, că românii sânt slavi, puțin deosebiți de ruși, dar de același gen ca sârbii și bulgarii. Dar când mai târziu Eliade Rădulescu scoate o broșură prin care probează că românii fac parte din marea gintă latină, rușii îl amenință cu exilarea.

Un alt articol (425) al Regulamentului Organic trădează de asemenea că ideile naționaliste au putut străbate până în acest act aprobat de ruși. El prevede că: „Origina, religia, obiceiurile și asemănarea limbei locuitorilor ambelor Principate, conține elementele unei uniri intime care a fost întârziată și împiedicată prin împrejurări întâmplătoare și de a doua mână; că foloasele și urmările benefăcătoare, ce ar izvorî din întrunirea acestor două popoare, nu ar putea fi puse la îndoială; că elementele contopirei poporului moldo-valah sânt chiar puse în acest Regulament, prin asemănarea administrației ambelor țări“. Pe temeiul acestor considerări, art. 426 al Regulamentului prevede „instituirea unei comisiuni mixte din partea guvernului ambelor Principate, cu menirea a preface într'un singur trup legile moldo-valahe,

identitatea legislației fiind unul din mijloacele cele mai potrivite pentru a aduce la îndeplinire această unire morală“. ¹⁾

Graiul acestui articol ne arată visul dorit al unirei și înființarea acestei comisii mixte poate fi privită ca un prim pas făcut în această direcțiune.

În aceiași vreme se agită mereu chestiunea unirei principatelor într'un singur stat sub domnia unui principe străin. Domnitorii și urmașii lor se arătau favorabili acestei idei fiind gata chiar de-a jertfi pretențiunile lor. Beizadea Ghica spunea unui francez Bois le Comte, la 1834 „că tatăl său fusese gospodar, că moșul său s'ar afla acum în această situație. Cu toate aceste nu ar fi jertfe care să nu le facă pentru a vedea întrunirea ambelor principate sub un principe străin. Marele vornic Filipescu spunea aceluiaș autor, că ar primi cu lacrimi de recunoștință orice principe străin. În sfârșit tot așa de obștească este dorința de a vedea ambele țări subtrase de sub epitropia Rusiei și a Turciei, și puse sub proteguirea marilor puteri. Realizarea acestei dorinți este considerată, atât la Iași cât și la București, ca trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestor țări“. ²⁾

Acest proiect ar fi fost realizat poate mai de vreme dacă Rusia n'ar fi avut gândul ascuns de-a impune un principe rus, alegere ce nu convenea boerilor naționaliști cari căutau din contră să scape Principatele de sub stăpânirea moscovită și să aducă un principe dintr'o casă domnitoare din Occident.

În timpul acesta școlile înființate, și mai cu seamă Sfântul Sava, continuară să țină aprinsă flacăra patriotismului. Bursierii trimiși la Pisa și la Paris, adică Eufrosin Poteca, Simion Marcavici și Const. Moroiu,

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 173.

2) „ „ *Ibidem*, p. 175

reîntorși în țară, răspândesc în public și mai cu seamă în tineret ideile aduse din Occident. Astfel vedem pe fii poporului și pe fii boerilor împărțind ideile progresului și ale reformei. Iată de exemplu cum vorbește Poteca într'un răspuns pe care-l dă la musturarea ce i se făcuse că nu predă lecțiuni folositoare, ca de exemplu matematicile : „Cinstirea preoților, spune el, (Poteca însuși eră preot), așezați cu lefi cuviincioase, fără a cere nici un ban de la acei dintre ei ce ar putea să învețe pe copii ; izgonirea nedreptăței din Valachia și facerea unei legi politicești care să hotărască dăjdiile de acum înainte asupra veniturilor fiecăruia, fără deosebire, dela divaniți până la plugarii și la hrănitorii de dobitoace ; slobozirea robilor creștini, pentru că între noi creștinii nu este rob și slobod, ci toți sântem una în Hristos Isus Domnul nostru—căci de nu vom urmă în acest chip, numai cu o biată școală de matematici nu se poate face nimic bun spre fericirea norodului“. Să ascultăm acum pe tânărul boer Const. Filipescu, care scrie dela Paris tatălui său : „Dacă străinul are nevoie de îndobitocirea țării, a noastră e datoria de a lumina poporul ; și dacă are nevoie de o vecinică samavolnicie și de a linguși patimele celor mari, noi avem nevoie de a le opune legi și așezăminte care să pună un frâu tuturor poftelor ; dacă are nevoie de un cap electiv pentru a ne desbină, a ne sfășia și a se interpune în neînțelegerile noastre, noi avem nevoie de o *putere ereditară* și epitropisitoare care să-i tae toate aceste nădejdi. Vreau deci să intru în sistemul tău, iubite tată, și în acel al unchilor mei, pentru a ajuta în silințele pe care ei le pot concepe, pentru *fericirea și neatârănarea țării*“.¹⁾

Toate acestea idei cari se referă la dezvoltarea na-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, paginile 177—78.

țională, la întărirea organizațiunei politice prin unirea Principatelor, la alegerea unui principe ereditar străin, la revendicările autonomiei și neatârării, la reformele sociale—îmbunătățirea soartei țăranilor, desrobirea țăganilor, repartizarea egală a impozitelor—la recunoașterea talentului fără deosebire de boer sau țăran, au atârșat opoziția în contra Domnitorului Ghica și în contra Rusiei în timpul Regulamentului Organic.

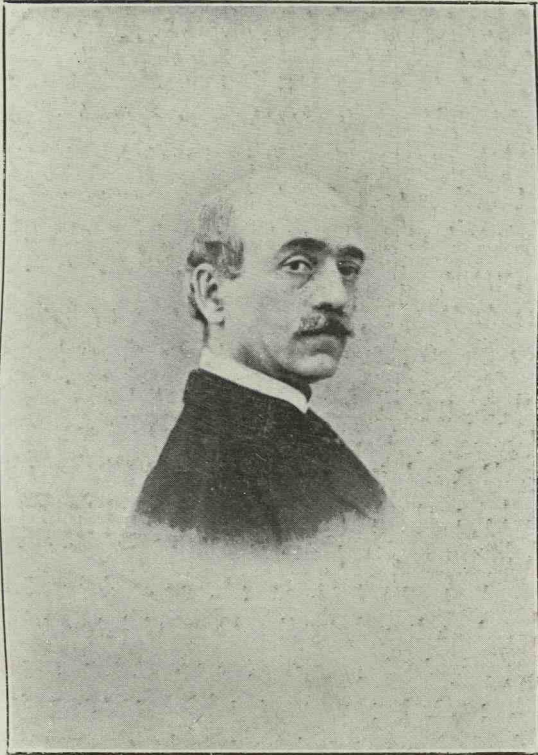
Rușii își dădură seama că îngăduirea acordată învățământului folosea mai mult ideilor de progres și libertate și că prin urmare nu era favorabilă preponderenței lor, căci în felul acesta erau pe punctul de a-o pierde.

Nu numai tinerii români reînțorși din străinătate erau propagatorii ideilor noi, dar și câțiva străini veniți în țară, cari le împrăștia în jurul lor. Astfel un francez, Vaillant, adus în țară la 1829 fù pus în capul liceului Sfântu Sava, pe care-l reorganiză într'un mod strălucit, pe când în cursurile sale nu pierdea ocaziunea de a-și arăta ideile liberale și egalitare.

Consulul Rukman caută să se împtrivească contra răspândirii acestor idei pe cari le consideră ca subversive și cere înainte de toate destituirea lui Vaillant din directoratul liceului S-tu Sava.

Adunarea, spre a-l despăgubi de pierderea postului său, votează ca să i se cumpere cinci sute de exemplare din dicționarul francez-român, pe care-l publicase; însă Domnitorul, sub îndemnul lui Rukman, nu încuviință această propunere.

În vremea aceasta se înființă în București o nouă societate culturală, *Societatea Filarmonică*, din care făceau parte toți boerii luminați din Capitală. Ea își propunea cultivarea artelor, mai cu seamă a muzicii și crearea unui teatru național. Intemeetorii erau mai cu seamă Ion Câmpineanu și Eliade Rădulescu cu

V. ALECSANDRI

care se mai asocia Const. Aristia, de origină grec, dar înflăcărat pentru patria sa adoptivă de o mare iubire de care a dat dovadă traducând întreaga *Iliadă* din grecește în românește la 1828.

Această societate deschise o școală în care Aristia, fost elevul vestitului Talma, fû numit profesor de artă dramatică, Eliade Rădulescu de literatură și Bongianini, un italian, de muzică. După șapte luni de activitate roditoare, elevii fură în stare să joace, rând pe rând, *Mahometul* lui Voltaire, *Amphitruon*, *Căsătoria silită*, *Vicleniile lui Scapin*, *Bădăranul boerit* al lui Molière, etc.

Consulul Rukman, necăjit de acest succes și pre-văzând altele, reuși să samene zâzania între membrii *Societății Filarmonice*, care se dizolvă fără a putea înființa teatrul național.

Atitudinea într'una șovăitoare a Domnitorului Ghica, care căută să împace și pe boeri și pe Rusia, indis-puse la sfârșit pe cea din urmă în așa fel că ea, pe baza Regulamentului Organic, provoacă o plângere împotriva Domnitorului, plângere care fû supusă amânduror curților cari ordonară o anchetă, în urma căreia Domnitorul Ghica fû destituit.

Privind desfășurarea vieții politice de sub domnia lui Alex. Ghica, constatăm că partidul național câștigă din ce în ce mai mulți adepți. Toți împreună strânși din boerimea mare și din cea mică tind să elibereze țara de sub tutela rusească și să răspândească în popor ideile liberale și egalitare.

După căderea lui Alex. Ghica, un grup de boeri munteni—Câmpineanu, Villara, Filipescu-Vulpe, Ion Ghica—se înțeleg spre a propune lui Mihail Sturza, domnitorul Moldovei, să primească și coroana Munteniei spre a înfăptui astfel unirea Principatelor admise,

în principiu, de către Regulamentul Organic. Însă Domnitorul Sturza nu acceptă această propunere, subțit cuvânt că ar indispuce Rusia. Dar o scrisoare adresată Domnitorului de către G. A. Manu dela 11 Mai 1839 arată că alegerea s'ar fi putut face chiar atunci și că Mihail Sturza ar fi primit-o cu plăcere dacă n'ar fi fost oprit de ruși.

MIȘCAREA LIBERALĂ ÎN MUNTENIA DELA 1842—1848
SUBT DOMNIA LUI GHEORGHE BIBESCU

După destituirea Domnitorului Alex. Ghica s'a înființat o caimacamie (locotenență princiară), însărcinată să guverneze într'un mod provizor și să convoace adunarea generală extraordinară spre a alege un domnitor nou care, după prescripțiunile tratatului dela Adrianopol, trebuiă să fie numit pe viață. Adunarea extraordinară se întruni după 7 luni, la 20 Decembrie 1842. Ea numără 190 de membrii : Mitropolitul, fiind președinte de drept, trei episcopi, cincizeci de boeri de clasa întâia, șaptezeci de a doua și șaiszeci și șase de delegați ai districtelor și ai breslelor de negustori și meseriași.

Din o sută nouăzeci de membri s'au prezentat la adunare numai 180. Candidații la tron erau 21. Consulul general din Franța, Billecocq, într'o scrisoare adresată ministrului Guizot (dela 25 Decembrie 1848) împarte acești candidați în două grupuri principale : „deoparte candidații partidului *ciocoilor* a căror voturi se vor concentra asupra boerului Alex. Filipescu, zis Vulpe, iar de altă parte partizanii partidului național reprezentat de către Emanoil Băleanu, Ion Filipescu, Ștefan Bălăceanu, Barbu Știrbey și Gheorghe Bibescu.“ Fù ales pe viață ca domnitor Gheorghe Bibescu cu 131 de voturi. El se născuse la 1804 dintr'o familie

boereasca din Muntenia și se trăgea din partea mamei din familia Brâncovenilor. Studiase la Paris și se întoarse de acolo doctor în drept, la 1825. După ocuparea Munteniei de către ruși, fusese ales secretar de stat la departamentul justiției și pe urmă șeful secretariatului de stat. La suirea pe tron a lui Alex. Ghica, el demisionă și nu reintră în viața publică decât la 1841 ca deputat în adunarea generală ordinară care, după cum știm, numără 39 de membri și nu trebuie confundată cu adunarea generală extraordinară, care se convocă pentru alegerea domnitorilor.

El fusese aderentul partidului național și chiar pe când era ministrul justiției avu ocaziunea să-și manifesteze principiile sale naționaliste. Proiectul Regulamentului Organic fiind trimis la Constantinopol spre a fi examinat de o comisiune ruso-turcă, aceasta găsi de cuviință să introducă un amendament la art. 205, în privința pedepselor pentru neobservarea regulilor de carantină, adică că străinii, găsiți vinovați de contravenție să fie judecați de consuli lor respectivi. Bibescu protestă în contra acestei pretențiuni „căci dacă s'ar admite dispozițiunile luate la Constantinopol ar fi o atingere mare adusă unui drept pe care țara îl exercitase fără încetare“.¹⁾

Patriot și naționalist cum era, el se prezintă în ziua încoronării în costumul lui Mihai Viteazu și în anul următor se duse la Mănăstirea Dealului ca să îngenunchieze la mormântul acestui erou al neamului.

Se prevedeă că Domnitorul Bibescu, atât prin trecutul ca și prin începutul lui, va fi un apărător al cauzei naționale și s'ar fi putut aștepta să nu găsească nici o împotrivire. S'a întâmplat însă tocmai contrariul.

El avu buna intențiune, abia suit pe tron, să in-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 182.

troducă o reformă în regimul dotal. El voia „să desființeze abuzul ce se făcea cu privilegiile fâgăduințelor de zestre, care treceau totdeauna înaintea creditorilor, de îndată ce se dovedea autoritatea lor prin martori, totdeauna ușor de găsit. Bibescu voia, prin suprimarea acestui abuz, să ridice creditul țării. Opoziția ce o întâmpină în adunare era întemeiată pe interesele personale ale boerilor de a putea totdeauna să păgubească pe creditorii lor“.¹⁾

Pe urmă el nemulțumì pe boeri numind pe Barbu Știrbey, fratele său, mare vornic, numire ce fu primită ca o reînviere a nepotismului din timpul Domnitorului Ghica.

Până acuma opoziția avu mai mult un caracter personal; ea luă o întorsătură mai națională în chestiunea minelor.

Domnitorul convocase adunarea în luna Ianuarie 1844 și îi supuse un proiect de concesiune spre cercetarea și exploatarea zăcămintelor miniere din Muntenia, proiect care fusese aprobat de consiliul de miniștri prin jurnal și iscălit chiar de domnitor. Articolele 178 și 179 ale Regulamentului Organic dispuneau că în cazul când s'ar descoperi un zăcământ pe un teren, proprietarul poate să-l exploateze el însuși sau să arendeze exploatarea. Era stipulat, afară de asta, că dacă proprietarul pământului refuză să întreprinză sau să arendeze exploatarea, guvernul împreună cu adunarea poate, după un termen de 18 luni din ziua somațiunei, să ia măsuri spre a pune mina în exploatare.

Trandafiloff, reprezentantul unei societăți miniere rusești, adresase Domnitorului Bibescu la 1843 o cerere spre a fi autorizat să trimeată geologi pentru explorarea munților din țară. Cereă în plus ca să

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 183.

i se îngăduiască să exploateze timp de 12 ani zăcămintele descoperite, în cazul când proprietarii nu le-ar exploata ei și plătind statului taxele reglementare.

De mult se laudă bogăția coastelor *sudice* ale Carpaților, de fapt neexploatate până atunci afară de minele de sare. Lipsa de capitaluri împiedecă pe proprietari de a se gândi la punerea în valoare a subsolului. Propunerea lui Trandafiloff eră avantajoasă și folositoare atât pentru stat cât și pentru proprietari.

Concesiunea cerută fù aprobată de către Adunare sub rezerva ca contractele cu proprietarii cari ar refuză să exploateze ei singuri minele, să nu intre în vigoare, după Regulamentul Organic, decât după 3 luni socotite pentru fiecare proprietar dela data somațiunei.

Concesiunea cerută de Trandafiloff fù acordată într'un mod legal și în privința aceasta eră neatacabilă. Țara întregă însă se temeă de un amestec al rușilor în drepturile de proprietate și se împotrivi la hotărârea Adunării și a Domnitorului. Opoziția recurse la insinuări calomnioase răspândind svonul că Trandafiloff va fi pus imediat în posesiunea tuturor minelor din țară, că mii de lucrători ruși vor năvăli în Muntenia și că acești lucrători nu vor fi decât soldați deghizați, precursorii unei noi invaziuni. Toată țara și mai cu seamă proprietarii fură cuprinși de o frică nemotivată de fapt, dar foarte reală, a unei exproprieri eventuale de către compania rusească. Un document dela 1848 ne vorbește într'un mod pitoresc „de o ocupațiune militară subterană a Țării Românești“.¹⁾

Însă Adunarea, în loc să stăruiască pe lângă Domnitor ca să nu aprobe concesiunea cerută, o atacă sub cuvânt că este ilegală și că jurnalul consiliului

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 183.

administrativ trebuie anulat, cu toate că deciziunea fusese confirmată chiar prin iscălitura Domnitorului. Acesta văzând că chestiunea așa înfățișată puneă demnitatea și autoritatea lui în cauză, se opuse într'un mod energic la cererea Adunării, tratând-o de necuviincioasă. Incordarea între Domnitor și Adunare merse așa departe încât Gheorghe Bibescu crezù de cuviință să ceară consulului rus să intervină pe lângă Poartă ca aceasta să poruncească disolvarea Adunării printr'un firman. Însă Domnitorul, după ce căpătă dreptate și văzù demnitatea lui salvată, se răsghândi și, cântărind inconvenientele legate de această concesiune minieră, respinse cererea lui Trandafiloff subț alte motive, dând astfel o pildă de multă cumiņenie. Nu e mai puțin adevărat că temerile himerice, răspândite în țară în privința acestei chestiuni, întăriră și mai mult curentul antirus.

Dealminterea Domnitorul Bibescu fù un excelent administrator : a construit drumuri și poduri ; a secat mlăștinile Cișmigiului, focar de infecție ; a reorganizat coșere de rezervă ; a îmbunătățit închisorile și penitenciarele ; s'a îngrijit de echilibrarea bugetului ; a mărit veniturile comunei ; a introdus timbre fiscale asupra actelor de procedură spre a micșorà numărul proceselor și mai multe alte măsuri pentru binele obștesc. În privința acestor reforme nu i s'a făcut opoziție.

Principele Bibescu fù un adevărat liberal prin inima lui deschisă la nevoile tuturor claselor, însă peate cam autoritar în procedurile sale de guvernământ.

Când Turcia urcă taxa vamală dela 3 la 5⁰/₀ pentru Imperiul Otoman, Austria care exportă multe produse în Muntenia, obținù dela Poartă ca această țară să fie scutită de noua taxă și ca taxa vamală să fie menținută la 3⁰/₀ ca înainte. Această excepțiune

dacă ar fi fost obținută în favoarea Austriei, ar fi însemnat o călcare a drepturilor autonome ale țării și o împedicare pentru tezaur de a se folosi de o urcare de 2 0/0 asupra importului.

Domnitorul Bibescu, după protestări energice pe lângă Rusia, răuși ca să obțină și pentru Muntenia urcarea la 5 0/0 a taxei vamale de import. Demersurile lui avură două avantagii: primul, mărirea veniturilor fiscului și al doilea, recunoașterea dreptului Principatelor de a-și apăra interesele lor, dreptul ce le fusese smuls de mult de către despotismul turc și pe urmă absorbit de protectoratul rus.

Tot Domnitorului Bibescu, în înțelegere cu Mihail Sturza, domnitorul Moldovei, se datorește desființarea vămilor între Moldova și Muntenia. El creă astfel între amândouă provinciile o unire vamală, care a contribuit mult la deștptarea conștiinței intereselor comune. Astfel citim într'un act dela 1853: „Oriunde în aceste ponturi se pomenește de graniță, margini sau hotare, se înțelege subț această numire linia înconjurătoare amânduror Principatelor“.¹⁾

Românii se obișnuiră astfel să nu aibă decât o singură graniță cuprinzând patria comună. Unirea vamală va conduce la unirea politică, cu toate piedicile ce le puneă Austria, care încercă de a menține animozitățile și rivalitățile între amândouă Principatele, după vechea deviză *divide et impera*.

Tot Domnitorul Bibescu îndrăsnește cel dintâi să lovească în privilegiile călugărilor greci ale mănăstirilor închinată, cari storceau țara de venituri însemnate. După îndelungate demersuri și stăruinți răbdătoare pe lângă pravoslavnică Rusia, care nu vreă să se atingă de cele sfinte, obținù cel puțin desființarea Eforiei Sf. Mormânt „care voia să-și însușească drep-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 185.

GHEORGHE BIBESCU

turi împotrivoitoare atât pravilelor cât și vechilor obiceiuri ale țării precum și drepturilor oblăduirei“.¹⁾

Intr'o scrisoare caracteristică adresată contelui Nesselrode, atunci cancelarul imperiului rusc, Domnitorul Bibescu se exprimă astfel : „Toate aceste împrejurări vă vor dovedi fără incontestabil, că îmi iubesc tot atât țara, cât și d-voastră vă iubiți marea și glorioasă-vă patrie, și dacă ar atârna numai de mine de a-i face o soartă mare, mi-ași vărsa pentru a ajunge acolo, până la cea din urmă picătură de sânge ; dar simt că nu pot face nimic, și că ursita-i va fi aceea ce măriniția curței Rusiei va binevoi a-i hărăzi“.

Tot Domnitorului Bibescu i se datorește inițiativa construirii unui teatru în București, „clădire care nu privește numai la folosul acestui oraș, dar a tot neamul românesc prin influența înfloritoare ce va avea atât asupra bunelor năravuri cât și asupra desăvârșirii limbei naționale și dezvoltarea literaturii românești“.²⁾

Domnitorul Bibescu ceru, afară de asta, o aplicare mai riguroasă a dispozițiilor Regulamentului Organic în ce privește alegerea deputaților cari trebuiau să fie aleși în locul și din locul unde se făcea alegerea și să nu fie aleși numai din aceia cari locuiau în București. Prin această dispoziție, care era în folosul micilor boeri, el lovea în privilegiile pe cari și le însușiseră, într'un mod abuziv, boerii cei mari.

Măsura aceasta era absolut liberală și tot în acelaș fel ca cea cerută de micii boeri din Moldova prin Constituția dela 1822.³⁾

O mare dovadă de liberalism a dat-o prin începutul desrobirii oficiale a țiganilor. Ion Câmpineanu,

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 186.

2) Citațiile după D. Xenopol.

3) Vezi mai sus p. 54.

într'adevăr, dăduse la 1834 prima pildă a desrobirei țiganilor de pe moșiile sale; însă acest exemplu rămase izolat. Bibescu însă, printr'un vot al Adunării, fixează o sumă de 43.000 lei anual spre a răscumpărarea țiganii dela proprietari. Acești țigani liberați erau obligați să plătească o dajdie de fiecare cap, și venitul acesta eră deasemenea întrebuințat spre desrobirea altor țigani, astfel că din an în an creșteà numărul desrobiților. În 1847 el hotărăște să desrobească pe toți țiganii aparținând autorităților publice și mănăstirilor închinată și neînchinată. Prin această măsură el lovi întâi în egumenii greci, subț cuvânt de utilitate publică, și al doilea proclamă marele principiu al libertății individuale. Astfel că în mesagiul de deschidere al Adunării dela 1848 Principele puțea să spună cu mândrie „că de sigur fiecare din domniile voastre se gândește cu fericire, că în puțin timp pământul românesc nu va mai hrăni de cât oameni slobozi“. 1)

Marele interes ce-l purta țăranilor l-a arătat prin faptul că a redus la un sfert aproape taxele pe cari ei trebuiau să le plătească proprietarilor pentru zilele de muncă datorite dar ne făcute.

A mers așa departe cu liberalismul lui egalitar că avea de gând să propue desbaterilor Adunării dela 1848 un proiect de lege prin care boerii, care ar face comerț, să plătească patenta ca orice negustor, „și aceasta nu atât în vederea unei sporiri a veniturii fiscalului, cât mai ales ca o îndrumare către principiul egalității înaintea legii“. 2)

Dacă măsurile luate de Bibescu până acuma sânt inspirate de un naționalism și de un liberalism luminat, sântem însă nevoiți să recunoaștem că a jig-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 187.

2) „ „ „ *Ibidem*, p. 188.

nit foarte mult sentimentul național când a desființat învățământul în limba românească la liceul Sf. Sava și a vrut să transforme această școală într'un colegiu francez. Ne mirăm că tocmai acel Domnitor care propusese zidirea unui teatru românesc în București, se arată într'o corespondență, către un profesor al liceului Louis-le-Grand din Paris, ca un adversar al limbei românești. El zice într'o scrisoare că școalele care „de 25 de ani întrebuințează limba românească ca element principal, nu au dat *nici un rod*, precum nu vor produce nici odată nimic bun, cât timp instrucția superioară se va târî în fâgașul cel rău în care a fost aruncată prin unul din acele excese ce le aduc reacțiile“.1)

Pentru realizarea acestei păreri ciudate el face demersuri la Paris pe lângă ministrul instrucțiunii publice Salvandy ca să rezerve profesorilor cari vor veni în București drepturile lor la înaintare și pensie în învățământul francez.

Veniseră într'adevăr mai mulți profesori francezi, dar Bibescu nu răuși să aducă și o comisiune examinatoare din Franța spre a controla studiile făcute. 2) Să notăm că măsuri analoage au fost luate în acelaș timp în Moldova de către principele Mihail Sturza, care înființase Academia Mihăileană. Din această coincidență d-nul Xenopol trage concluzia că aceste îndrumări spre limba franceză se datoresc Rusiei și că Domnitorul Bibescu, prin motivele arătate mai sus, nu căută decât să mascheze adevăratul fond al chestiunii.

Am putea însă să ne întrebăm pentru ce Rusia, dacă ar fi vrut să sprijinească o limbă, n'a propus limba rusă în locul limbei franceze? Dealtminterea se

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 188.

2) Vezi N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, p. 263.

știe că sub domnia principelui Bibescu s'au publicat câteva numere din *Monitorul Oficial* în limba franceză. Faptul acesta se datorește oare tot instigațiunei rusești sau bunului plac al Domnitorului ?

Oricum faptul este că rușilor nu le plăcea limba românească în care zăriseră izvorul naționalismului și organul de propagandă al ideilor liberale.

Aceste măsuri împotriva limbei naționale avură tot acelaș efect ca și propunerile rusești ale lui Trandafilloff în privința concesionării minelor și provocară în 1848 revoluțiunea împotriva rușilor și cetatea lor, Regulamentul Organic.

Această mișcare mai conștientă și mai decisivă de cât cele anterioare, aprinsă de o scânteie venită din Franța, avu ca efect constituirea unui adevărat partid liberal cu un program hotărât și rațional. Acest partid nu s'a ridicat în contra domnitorului Bibescu, care se arătase destul de liberal, ci în contra Rusiei și revoluționarii își propuseră chiar să pună pe domnitorul Bibescu în capul mișcării. Cu toate acestea el se văzù silit să abdice la 14 Iunie 1848 și se retrase în străinătate. Il vom regăsi mai târziu ca membru în Divanul ad-hoc din Muntenia în anul 1858. El încetă din viață la 1 Iunie 1873.

XI

PARTIDELE POLITICE IN MOLDOVA SUBT DOMNIA LUI MIHAIL STURZA DELA 1834—1848.

Regimul Regulamentului Organic a avut cel puțin ca efect să stabilească o regulă oarecare în guvernarea și administrarea provinciilor românești, până atunci lăsate exploatărei nerușinate a claselor înalte, astfel că reprezintă, cu toate defectele lui, un pas spre civilizație. Aceste progrese au fost consemnate treptat-treptat în dările de seamă prezentate de către domnitori la deschiderea sesiunii anuale a Adunării Generale și în răspunsurile ei.

Cu toate acestea domnia lui Mihail Sturza a provocat în Moldova o opoziție care merită toată atențiunea în ce privește politica partidelor.

Această opoziție pornește dela două curențe : unul, care plecând dela marii boeri este mai mult inspirat de interese personale și al doilea, emanând dela boerii din clasa a doua, care căutau să fie văzuți pe aceiași treaptă cu cei mari. Ce făcù Domnitorul în fața acestor două curențe rivale, cari ținteau să capete aprobarea curții protectoare sau curții suzerane?

Când marii boeri se plâneau Rusiei, Domnitorul—de pildă în 1835—explică că plângerea provenea de la niște *facțioși*, fiindcă orice act alcătuit de către minoritate și care ar fi împotriva majorității trebuie considerat cu *facțios* ¹⁾.

4) Vezi Xenopol *Ibidem*, în notă pag. 192.

De altă parte arată că clasa privilegiaților a respins întotdeauna regimul care lovea în interesele sale.

În ce privește micii boeri, Domnitorul arată că majoritatea locuitorilor au tot interesul ca Regulamentul Organic să fie menținut și întărit.

Nu încapе îndoială că domnitorul Mihail Sturza, care dealtminterea se laudă că are aprobarea întregii boerimi în număr de 500 și aprobarea înaltului cler, căută să se pună bine cu amândouă partidele în fața cărora se găseă, spre a se menține pe tron.

Această sciziune în Adunare provenea dela reformele introduse de către domnitorul Ion Sturza care ridicase boerii din clasa a doua și a treia la rangul boerilor mari. Acești nemulțumiți, care se adresaseră adeseaori la puterile protectoare, făcură domnitorului Mihail Sturza zile așa de amare încât el se gândi chiar să abdice.

Din aceste două opoziții—acea a boerilor mari și cea a boerilor mici—cea de a doua, cu toate că eră slabă, a avut cea mai mare însemnătate, căci se concentrau în ea, afară de interese personale, și idei liberale cari vor da roadele lor în viitor.

În 1839 eră să izbucnească în Moldova un complot care ar fi putut să răstoarne toată organizarea socială stabilită, dacă n'ar fi fost înăbușit la vreme. Un boer din clasa de jos, Comisul Leonte Radu, unindu-se cu vre-o 80 de credincioși ai săi, printre cari găsim și câțiva boeri mari ca Săndulache Miclescu, Beizadea Costache Sturza, Beizadea Iorgu Sturza, Toader Hurmuzachi, Ștefănică Ruset, Iancu Pregescu, Iorgu Cănanău și Cuza, pe lângă mulți boeri mici și câțiva cetățeni, constituî o asociațiune revoluționară numită *conjurațiunea confederativă*.

Ținta complotului eră să facă o revoltă cu armele

„ca să statornicească puterea Regulamentului hărăzit“ și se cerea pe baza aceasta :

1. Autonomia față de Turcia, fără a renunța la suzeranitatea otomană ;

1. Respectarea legislației făcute pe baza Regulamentului Organic și aprobată de Rusia, însă fără amestecul direct al imperiului moscovit în administrația internă ;

3. Înlocuirea protectoratului rus prin acel al marilor puteri europene, Anglia, Franța, Austria și Rusia ;

4. Aducerea unei dinastii străine și înfine înjghebarea unei confederații a statelor dunărene împreună cu Serbia.

Iată ceea ce cereau conjurații Comisului Leonte Radu în ce privește situațiunea politică a Moldovei. În ce privește organizația interioară, ei vreau înainte de toate detronarea Domnitorului Mihail Sturza „ca unul ce a fost rânduit împotriva Regulamentului, (fără a fi ales de *public*), și fiind el pentru Moldova aceea ce Neron și Caligula au fost pentru România“. Se mai cere apoi slăbirea aristocrației adică „dela Vel-șătrar până Vel-logofăt să fie boier și boier, alcătuind generalismul seim în care după mulțimea glasurilor să se aleagă 32 de deputați, din care prezidentul numit baș-boier să fie un om cu cel mai mare rang, cinstit, procopsit și cu cea întâi avere, iubitor de patrie și fără nici o pată. Domnul să nu poată da deputaților nici slujbe, nici răsplătire“.1)

Intregul program al conjurației comisului Leonte Radu nu pare a fi altceva decât o reînviere a reformelor cerute de către boerii mici în timpul constituției dela 1822, sub domnia lui Ioan Sturza. Totuș este de observat, că conjurații merg mai departe de cât predecesorii lor în ce privește relațiunile exterioare ale țării ; în ce privește organizația interioară, ne aflăm

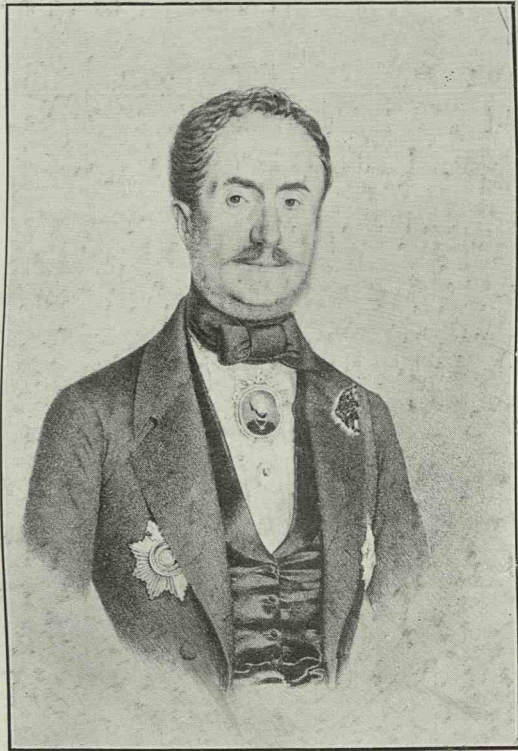
1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, pag. 195.

în fața aceloraș revendicări ca atunci, reforme care tind la stabilirea unei egalități între boerii mici și cei mari. Egalitarismul acesta însă rămâne exclusiv. Aceasta ne miră cu atât mai mult cu cât se găsesc între conjurați oameni de rând și chiar doi armeni, cari au fost atrași în complot de către boerii mici, ademeniți cu tot felul de promisiuni.

Programul conjurațiilor conține și câteva inovațiuni mai cu seamă în ce privește administrația internă a țării; el propune, afară de repartizarea Principatului în districte, o descentralizare mai mare înființând cantoane și circumscripțiuni guvernamentale mai mici, o propunere care a fost mai târziu reluată de către P. P. Carp în proiectul lui de descentralizare.

O măsură caracteristică și semnificativă eră ideia de a adăoga la tribunalele ținutale încă doi membri, unul ales din partea răzeșilor și celălalt din partea țăranilor și de-a întări isprăvnicatul cu patru comisari aleși doi dintre boeri, unul dintre răzeși și al patrulea dintre locuitori. Aici apare pentru prima oară o propunere ca să se acorde și simplilor cetățeni accesul la o funcțiune publică.

Pe lângă aceste concesiuni făcute ideilor democratice, avem de notat câteva revendicări ce trădează influența revoluțiunii franceze: libertatea presei și a gândirei; desființarea censurii pentru tipărirea cărților; dreptul de a bate moneda cu stema țării, adăogând însă între coarneaule bourului semiluna, simbolul suzeranității turcești; crearea a două ordine de decorații, una civilă iar cealaltă militară; organizarea de ambasade la Constantinopol și aiurea unde va fi nevoie, numind numai persoane din țară, dintre cele mai capabile și instruite, cunoscând limbile străine, fără a întrebuița în nici într'un caz greci sau alți străini ca agenți diplomatici; gonirea egumenilor greci și în-

MIHAIL STURZA

locuirea lor prin egumeni moldoveni; să se ia moșiile mănăstirești și să fie trecute statului; să se facă șosele și drumuri ca în Austria; crearea unei bănci de împrumut, sprijinită de bancheri străini; de a înființa fabrici în țară; de a împiedica, prin tarife vamale, importul obiectelor de manufactură, venite de peste graniță, în cazul când s'ar produce în țară; în fine, spre a ridica creditul țării, să se simplifice procedurile justiției mai cu seamă în ce privește daraverile bănești și comerciale. Se opreă prin proiectul acesta ca evreeii sau alți străini să vie peste frontieră în Moldova și să se împroprietărească în satele din Moldova; se cereă să fie dezrobiți țiganii de pe moșiile statului și de pe moșiile mănăstirilor și pe de altă parte să se îmbunătățească soarta țiganilor boerești. În ce privește soarta țăranilor, proiectul acesta nu introduce nici o îndreptare. Pomeneste numai de o reformă privitoare la zilele de muncă datorite proprietarilor. În privința dreptului de a se mută de pe o moșie pe alta, el restrânge această libertate într'un mod mult mai riguros ca înainte sub cuvânt că s'a dovedit că deplasările dela un loc la altul, departe de a fi folositoare țăranilor, îi sărăcesc.

Domnitorul Mihail Sturza, descoperind prin agenții săi această conjurație, reuși să pună mâna pe proiect. El lăsă să se facă o traducere după actul autograf și o trimise consulului general rus Titow la București, spre a-l înștiința de ce se petrece, ținând-o însă ascunsă față de public. Cu această ocaziune el ceru consulului dacă n'ar fi bine ca instigatorul mișcării, adică Comisul Radu Leonte, să fie trimis peste frontieră în Basarabia, de unde venise.

Consulul se asocie la această părere, sfătuind însă să se facă o anchetă secretă și să se pună Radu Leonte sub supravegherea poliției și dacă va fi nevoie

să-l expulzeze în Basarabia. Supus unui interogator, Radu Leonte căută să tăgăduiască, dar uimit când i se prezintă propriul său manuscris, schimbă tactica spunând că acest proiect a fost elaborat de către Aga Alecu Roset și că el n'ar fi făcut altceva decât să transcrie cele spuse de el. Celelalte depuneri ale lui Neculai Ene și ale preotului Sachelarie arată că mai mulți boeri mari din partidul nemulțumiților făceau parte din complot, dar mai mult cu gândul la răsturnarea Domnitorului decât la reforme. Complotul odată descoperit, fû ușor de a-l înăbuși. Ministrul de stat Nesselrode trimise, în privința acestei întâmplări, felicitări domnitorului Mihail Sturza pentru modul dibaci cu care a știut să descopere și zădărnicească complotul.

În acelaș timp Nesselrode avizează pe consulul rus să sfătuiască pe Domnitorii Țărilor Românești să exerciteze o supraveghere mai severă asupra intrigilor ce se țeseau în Muntenia și Moldova. Ministrul se îngrijește de relațiunile ce s'au stabilit la Paris între mai mulți moldoveni, ca Mavrocordat Ghenadie, Filitis, cu câțiva *demagogi* munteni cari împărtășeau principii pur democratice. Domnitorul Mihail Sturza făcù în privința aceasta tatălui lui Mavrocordat observații sfātuindu-l să îndepărteze pe fiul său din acest mediu periculos. Tatăl promise că va trimite pe fiul său, împreună cu Ghenadie, la Berlin.

Puțin după aceasta se descopere la Iași o asociațiune secretă compusă din vre-o zece inși, în fruntea cărora se găseă: un militar din compania pompierilor, un tânăr profesor dela școala Trei Erarhi și doi preoți; ceilalți credincioși erau sau minori sau oameni de rând cari n'aveau nici o legătură cu autoritățile țării. Cu toate că guvernul constatase că această societate nu aveă nici o intențiune criminală, o disolvă subț

cuvânt că eră secretă ; trimese pe ofițerul de pompieri peste graniță, destitui pe profesor iar pe ceilalți îi ertă.

Intr'o scrisoare adresată lui Titow ¹⁾, domnitorul Mihail Sturza se plânge de curentul de liberalism care suflă în Muntenia și care amenință să treacă și în Moldova, datorită aparițiunei, din când în când, de emisari munteni — probabil o aluzie la Ion Văcărescu „care este privit ca părtaș al unei facțiuni anarhiste“. ²⁾

Când în anul 1838 se făcù în Muntenia încercarea de-a se înființa școli rurale, Mihail Sturza consideră această reformă ca periculoasă și se neliniști. Făcând aluzie la niște tablouri cari se publicaseră pentru acest învățământ și în cari Moldova și Muntenia erau calificate de state constituționale, ca și la un almanah în care România era deasemenea arătată ca constituțională, el nu vede în școlile noi decât un mijloc pentru răspândirea ideilor anarhiste în inimile tinerimei și adaugă „că el nu poate răspunde, nu numai de siguranța viitoare, dar chiar de siguranța de față a Moldovei“. ³⁾

Pe vremea aceasta singurul cuvânt de constituție, care evocă constituanta și revoluțiunea franceză, avea darul de a înspăimânta clasele diriguitoare, care de sigur nu doreau nici o schimbare în detrimentul lor și spre folosul desmoșteniților.

Instrucțiunile date dela Petersburg domnitorilor insistau asupra pericolului ideilor liberale cari turbură spiritele și le împing la revolte. Minciaki îndeamnă guvernele Principatelor să se ție cu strictete de prescripțiunile Regulamentului Organic, mai cu seamă în

1) Vezi mai sus : Consul rus.

2) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 201, în nota.

3) „ „ „ p. 202.

ce privește regulele stabilite de Kisseleff asupra censurei presei și tipăriturilor.

Domnitorul Mihail Sturza, reacționar prin spiritul și temperamentul său, nu cerea decât să se asculte de ordinele autocratismului moscovit. «Am fost totdeauna convins, zice el lui Minciaki, că ideile primate ca liberale nu pornesc decât dela un egoism vinovat care caută interesul său personal în răsturnare și anarhie... Voi îndreptă luarea mea aminte cea mai serioasă asupra purtării acelora cari, adăpându-se în străinătate cu principii false, ar fi umpluți cu doctrine pierzătoare și-mi voi face o datorie de a înăbuși orice tendință care ar putea avea de rezultat a compromite liniștea lăuntrică a țării¹⁾.

Chiar în 1839. pe când patimile revoluționare tiebeau în Moldova, Felix Colson, fost secretarul consulatului francez din București care pe urmă însoți tot în calitate de secretar pe Ion Câmpineanu la Paris, publică o broșură, intitulată *Précis des droits des Moldo-Valaques*, în care combate amestecul abusiv al Rusiei în ocârmuirea Principatelor. Câteva exemplare din această broșură fură trimise la Iași. Consulul rus Kotzebue găsi unul la singura librărie de pe atunci și atrase Domnitorului atențiunea asupra acestui pamflet care fû imediat confiscat de către guvern.

Rușii, ca și Mihail Sturza devotatul lor servitor, erau pe deplin îndreptățiți să se îngrijească de starea spiritelor din Moldova, căci în cei zece ani din urmă dela ocupațiunea rusă până la 1839, ideile liberale și cultura în genere făcuseră mari progrese, și pătrunseră mai cu seamă în populațiunea orașelor. La Iași se înființează diferite școli private pe lângă școalele publice din Socola și Trei Erarhi, și în mai multe alte orașe deasemenea. Se înțelege dela sine că aceste

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 203.

focare de cultură erau mai cu seamă și focare de naționalism. Din cauza aceasta elevii școlii Trei Erarhi se răscoală spre a obține ca slujba bisericească să fie făcută în limba română și nu în cea greacă. După o încăerare între ei și preoții greci, Asaki interveni pe lângă Kisseleff ca să dea o hotărâre în acest conflict. El declară „că nu poate îngădui ca grecii să impună limba lor în biserica românilor“.¹⁾

Mihail Sturza el însuși înființează Academia Mihăileană și aduce ca profesori cărturari și savanți din Transilvania și din străinătate printre cari Eftimie Murgu, un înfocat patriot al Ardealului, Maizonabe un învățat francez care profesă în limba lui un curs de drept public și de drept privat, pe d-rul Cihac care deschide un curs de istorie naturală, pe Petre Câmpeanu, tot transilvănean, care predă filosofia, pe Flechtenm, Macher un sas, jurist distins care lucrase la redactarea codului Calimache și care fû însărcinat cu cursul dreptului natural.

Chiar din anul 1830 se înființase la Iași *Societatea științelor naturale* după inițiativa d-rului Cihac și care fû reorganizată la 1833. Datorită activității președintelui, societatea fû invitată, în 1838, să trimeată un delegat la congresul naturaliștilor care avû loc la Freiburg. Domnitorul Mihail Sturza trimese ca delegat pe d-rul Cihac care avû prilejul de a face cunoscute țările românești, despre care nu se știă acolo aproape nimic. Alexandru de Humboldt, A. Brogniart, G. Struve, L. Berzelius, C. T. Oken primesc să fie membri de onoare ai tinerei societăți științifice din Iași, eveniment cu care savanții noștri de pe atunci s'au mândrit cu dret cuvânt.

În aceiași vreme neobositul Asaki înființează, după cum făcuse Eliade Rădulescu în București, un Con-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 205.

servator filarmonic, dramatic care progresează repede sub direcțiunea lui Alexandri, Asaki și Logofătul Cargiu. Astfel încât la 1838, doi ani dela înființare, elevii au fost în stare de a jucă *Norma* al cărei libret fusese tradus în românește de Asaki.

În 1834 seminarul este reorganizat și după 5 ani es din el 18 preoți instruiți, meniți să răspândească cultura prin populațiunea rurală până atunci aproape cu totul uitată.

Theodor Stamate consemnează, în *Albina Românească* dela Ianuarie 1839, primele sale observațiuni meteorologice și conduce un laborator de fizică în care practică daguereotypia deabiă descoperită.

Mihail Sturza înființează prima bibliotecă publică înzestrând-o cu 600 de volume de ale lui.

Indemnat de acest curent general spre cultură, Hatmanul Anastase Rașota creă în 1838, pe moșia lui Pomârla, o școală rurală după felul aceleia pe care Const. Golescu o înființase doisprezece ani mai înainte. Acest exemplu îi urmat și de Clucerul Fundățeanu, de Logofătul Lupu Balș care deschide și un internat pentru 26 de elevi întreținuți cu cheltuiala lui.

Am văzut în cele expuse în urmă că Mihail Sturza însuși, deși se arată foarte reacționar în raporturile sale către Rusia, târât de curentul ce tinde la civilizație și lumină, a fost poate fără voia lui un îndrumător spre progres prin protecțiunea ce a dat propășirii științifice și literare.

Din punct de vedere politic, această mișcare culturală a dat roade pe cari le găsim culese în reformele cerute de către *Conjurația federativă* a lui Rađu Leonte; ele sânt expresiunea ideilor ce preocupau mințile pe atunci. Le vom vedea afirmându-se cu mai multă tărie și claritate în perioada care duce de la 1839 până la revoluțiunea dela 1848.

Chiar dela 1838 Rusia, care nu vedeà cu ochi buni rãspândirea ideilor naționale, cãutã sã stingã treptat-treptat focarele de culturã, dupã cum fãcuse în Muntenia. Ea lovì întâi în teatru, aceastã tribunã a graiului național, cãutând prin intrigi sã compromitã cariera de actor în ochii acelorã cari subvenționau întreprinderea. Guvernul însuși, intimidat de cãtre consulul rus, retrage subvenția de 200 galbeni pe care o plãteã Conservatorului, astfel cã direcțiunea fũ nevoitã sã suspende cursurile și reprezentațiunile.

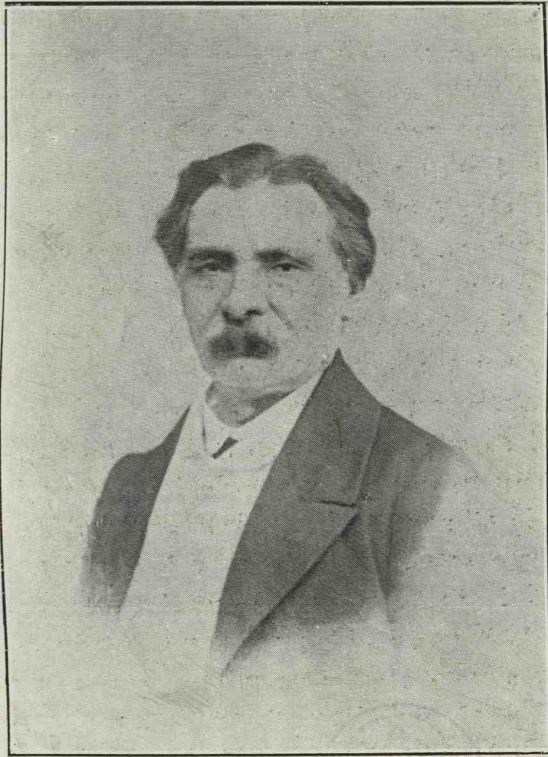
Partidul național stãrui în zadar ca guvernul sã revie asupra acestei hotãrãri. Dar teatrul nimicit la Iași reînviãzã la Botoșani sub direcțiunea unui artist tânãr și talentat, Costache Caragiale care jucã în 1839 drama *Saul* a lui Alfieri, tradusã de cãtre Aristia. Chiar la Iași teatrul renaște dupã câțiva ani sub îndemnul lui V. Alecsandri care, reîntors din strãinãtate, scrie piesa sa *Iorgu dela Sadagura*, reprezentatã la Iași în 1844 și în 1845 la București. Se știe cã în aceastã comedie autorul biciuește cu mult spirit mania societãții românești de a și însuși moravurile și ideile din occident pãrãsind vechile obiceiuri strãmoșești.

Infrãțirea intelectualã între munteni și moldoveni nu se afirmã numai prin interesul ce-l gãsim în amãndouã capitalele pentru toate operile românești, dar și prin corespondența schimbatã între Eliade Rãdulescu din București și Const. Negruzzi dela Iași, în ce privește înrãurirea limbei și literaturii române. Nici Transilvania nu e uitatã și în aceastã mișcare joacã și ea un rol însemnat. În 1840 *Foaia pentru minte*, o publicație din Ardeal, reproduce biografia lui Gheorghe Lazãr, publicatã de Eliade Rãdulescu în *Curierul Românesc*, și alte lucrãri dupã *Albina Româneascã*. Naționaliștii moldoveni de pe atunci sânt în literaturã : Asaki prin nuvelele sale, Costache Negruzzi prin frumoasa

sa povestire istorică *Alexandru Lăpuşneanu*, prin vestita lui poezie *Aprodul Purice*, un episod epic din viaţa lui Ştefan cel Mare, Săulescu prin fabulele sale, Vasile Pogor tatăl prin traducerea *Henriadei* lui Voltaire, Cuciureanu prin ale sale *Iucări Poetice*, Const. Stamate, român basarabean, prin cartea sa *Povestea poveştilor*, Alexandru Donici prin fabulele sale după Criloff, Cosfache Negri prin diferitele sale poezii, în fine Vasile Alecsandri, cel mai de seamă geniu al acestei perioade, care începe la 1843 glorioasa şi fructuoasa sa carieră printr'o serie de poezii în formă populară, publicate în *Foaia ştiinţifică şi literară*: Doina, Baba Cloanţa, Sora şi hoţul, Cinel-Cinel, Craiunou, Strunga, Făt-logofăt, Visul. Aceste poezii au fost imediat reproduse în *Curierul de ambe sexe* din Bucureşti al lui Eliade Rădulescu, ca şi de către *Foaia pentru minte* din Transilvania, dovedind unitatea de cuget şi simţire a românilor dincoace şi dincolo de Carpaţi.

Şcolile produc din ce în ce mai mulţi tineri instruiţi cari, deşi eşiţi din popor, ajung să ocupe funcţiuni în stat; într'adevăr, pentru a salvă principiul că numai boerii au dreptul la demnităţile de stat, unii din ei sânt ridicăţi la rangul de mici boeri, unul chiar, Gh. Asaki, ajunge la rangul de mare boer. Aceasta arată că se ridică o nouă boerime, prin merit şi talent.

Academia Mihăileană se îmbogăţeşte cu cursuri noi: Leon Filipescu predă agronomia, Ion Ghica, chemat din Muntenia de însuşi Mihail Sturza, geologia şi mai târziu economia politică. În 1843 apare pe scena politică o altă figură măreaţă, Mihail Kogălniceanu, chemat să joace un rol de căpetenie. El îşi începuse studiile la pensionatul Cuénin din Iaşi, apoi fû trimes împreună cu cei doi fi ai lui Mihail Sturza, Dumitru şi Grigore, la Lunéville; însă con-

ELIADE RĂDULESCU

sulul rus din Iași atrase respectos atențiunea Domnitorului asupra faptului că a trimite pe fii săi să studieze într'o țară unde bântue ideii revoluționare, aceasta nefiind pe placul țarului. Domnitorul Mihail Sturza, plecat servitor al împăratului Alexandru, porunci imediat fiilor săi să plece împreună cu Kogălniceanu la Berlin. Influența ce o avu asupra lui Kogălniceanu capitala Prusiei ne este mărturisită în cuvintele următoare : „Mulțămită contactului meu cu atâția bărbați însemnați ai Germaniei și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocazie și putință de a-mi îmbogăți mintea cu ideile reformatoare ce atunci inspirau înaltele inteligențe ale Germaniei. Da, universității din Berlin, a doua mea mamă, exemplului ce mi l-a dat amorul pentru patria germană, fiii nobilimei, fiii burghezimei, datoresc eu amorul pentru patria română și spiritul liberal care m'au însuflețit în toate actele vieții mele. În lungile lupte și lucrări, în prigonirile înverșunate cari nu odată s'au încercat a mă zrdobi, pururea am avut înaintea ochilor mei acele frumoase cuvinte pe care, în memoriul său către rege, le arată Principele de Hardenberg, ca puternicul mijloc de a reînălța caracterul și bărbăția poporului german pentru desrobirea sa de jugul străin, pentru ridicarea și mărirea Germaniei : „Principii democratice într'un guvern monarhic“.¹⁾

Kogălniceanu publică mai multe scrieri literare și istorice în limbile germană, franceză și română. Iată mai întâi *Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur*. Pe urmă în franțuzește : *Esquisse sur la langue et les moeurs des Tsigains*. Infine „*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*“. Toate aceste lucrări sânt inspirate de un naționalism înfocat la care se adaugă, în cartea despre

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 213.

țigani, revendicări umanitare de liberalism. El muștră pe apuseni că „ar alcătui societăți filantropice pentru suprimarea sclaviei din America și nu s'ar uită că, în sânul chiar al continentului lor, în Europa, 400.000 de oameni așteaptă liberarea lor din lanțurile neștiinței și ale barbariei“.¹⁾

Reîntors în țară se hotărăște să publice și el, ca Asaki, o revistă, *Dacia Literară*, cu scopul de a însufleți poporul cu ideile naționaliste și liberale. În 1849 el scoate primul volum din *Arhiva Românească* în care publică documente ce oglindesc suferințele și nădejdlile trecutului. E mai mult iubirea de patrie decât interesul științific, care îndeamnă pe autor la publicațiunea aceasta.

Însă după un an și jumătate *Dacia Literară* este suprimată de guvern din ordinul consulului rus, din cauza unei poezii a lui Grigore Alexandrescu, *Anul 1840*, care cuprindeă printre altele următorul vers :

Că lumea moștenire thr. (tâlharilor) s'a dat!²⁾

În 1843, domnitorul Mihail Sturza care ținea foarte mult la Kogălniceanu și-l numise chiar aghiotantul său, îi încredință catedra de istoria românilor la Academia Mihăileană. Tânărul profesor, unul din conducătorii noii generațiuni, deschise în ziua de 27 Noembrie cursul său printr'un discurs înflăcărat, în care vorbea cu evlavie despre trecut și cu îndrăsneală despre viitor, protestând împotriva patriei sfâșiate în trei părți, reamintind de granițele sângerânde dela nord și dela est. Aluzia aeeasta la Rusia și la Austria cari răpiseră Bucovina și Basarabia provoacă un mare scandal și indignă mai mult pe consulul rus. Afară de aceasta Kogălniceanu atacă fără milă aristocrația care și-a însușit atâtea privilegii și care a consacrat atâtea

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 213.

2) „ „ „ *Ibidem*, p. 215

nelegalităţi sociale.¹⁾ Această eşire revoluţionară şi inspirată de cel mai larg liberalism, lovea direct în starea de lucruri care predomină în Moldova. El zicea: „Aristocraţia neştiutoare ţine în înlănţuire un popor de mai bine de două milioane de suflete şi întrebuiţează izvoarele de înavuţire publică numai în folosul unor familii privilegiate“.²⁾

Nu e de mirat că a doua zi după această cuvântare cursul lui Kogălniceanu fû pur şi simplu suspendat, căci nu se putea ca un profesor să răspândească, într'un institut domnesc, idei revoluţionare aşă de nepotrivite elevilor meniţi să fie buni supuşii ai Rusiei, Turciei şi domniei boereşti.

Ce făcù atunci Kogălniceanu? El înfiinţă numai decât o nouă revistă, *Propăşirea*, cu subtitlul *Foae ştiinţifică şi literară*. Guvernul însă nu autoriză publicarea decât cu condiţiunea de-a suprima cuvântul de *Propăşirea* şi de-a lăsa numai titlul de *Foae ştiinţifică şi literară*. Kogălniceanu atunci lasă în alb locul cuvântului şters de censură, amintind astfel tuturor cititorilor cuvântul prigonit. Indată ce începù să publice în revistă lecţia sa de deschidere, după primele pagini, ea fû suprimată.

Reamintim încă de un incident semnificativ. La o serbare şcolară, la care elevii cei mai buni recitau versuri, un anume Niculae Ionescu, care mai târziu s'a distins ca orator, alese ca bucată de declamat poema lui Asaki, *Pe fîntîrimul unui sat*. Ajunse până la pasajul acesta caracteristic citat de d-nul Xenopol:

Nobili plini de fantezie, mândri 'n titlul ruginii,
De ce 'n ură-aveţi sâteanul? Când a fruntei lui sudoare
A născut mărirea voastră şi-avuţilor odoare?
Cruţă timpul vreodată dritul unui evghenist,
Ori frumseţea, avuţia nu trec ca al nopţei vis?

1) Vezi N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, Vol. II, p. 261.

2) Vezi Xenopol, *Ibidem* p. 216.

Elevul Ionescu întonă aceste versuri cu atâta căldură, încât domnitorul Mihail Sturza, care prezidă această distribuțiune a premiilor, îl oprî de a mai vorbi.

Suprimarea rînd pe rînd a trei reviste, *Dacia Literară*, *Foaia științifică și literară* și *Alăuta Românească*,¹⁾ înăbușite dela apariție, nu părû de ajuns guvernului și Rusiei. Eră vorba să stingă orice propagandă naționalistă și liberală, de oriunde ar veni. Și vom vedeà că mai târziu se vor legà și de școli.

Am văzut că nimic nu se mai puteà face în Principatele Române fără aprobarea Rusiei. Nici-o măsură nu se puteà luà chiar în amănuntele administrației fără asentimentul consulilor ruși, trimeși în țară ca niște controlori secreți spre aplicarea principiilor Regulamentului Organic pe deplin; dovadă este cererea pe care domnul Mihail Sturza a fost nevoit s'o facă consulului rus Rukman, în 1839, ca să poată plecă la băi în străinătate. Acesta a supus cazul ministrului de stat Nesselrode, care a binevoit a aprobà concediul cerut, fapt care ne dovedește pînă unde rușii au mers cu atotputernicia lor.

Agenții din felul lui Rukman, Minciaki, Kotzebue erau atot stăpînitori. Această perpetuă ingerință a Rusiei eră într'adevăr justificată oarecum prin dreptul de control ce își rezervase țarul prin Regulamentul Organic. Totuși nu se poate admite ca acest drept de control să treacă peste hotărârile judecătorești astfel încât sentințele definitive, chiar semnate de Domnitor, să fie atacate și anulate, deși s'a întâmplat de mai multe ori. Ne abținem de-a da exemple dovedind că principiul lucrului judecat, înscris în Regulamentul

1) Oprită din cauză că într'un articol despre Whist eră vorba de o pntore a cărei nume trebuia respectat într'o țară care-i datoră ființa dezvoltarea ei.

Organic a fost călcat chiar de acei cari erau însărcinați să-l aplice.

Nu trebuie să ne mirăm că rușii temându-se de propaganda naționalistă, au lovit în școli și mai cu seamă în învățământul limbei române, deși generalul Kisseleff îl consacrase printr'un articol al Regulamentului Organic. Chiar din anul 1839 profesorul francez Maisonnabe cercă spre a obține o ridicare a salariului său, ca cursurile de știință să fie predate în limba franceză la *Academia Mihăileanu*. Însă mitropolitul Veniamin împiedică, printr'o protestare energică, această știrbire a învățământului românesc.

Mai târziu, în 1843, mai mulți boieri, împinși de către consulul rus, cer desființarea cursului superior al Academiei. Adunarea generală e consultată în această privință, fiind în majoritate naționalistă, cum am arătat mai sus, respinse această încercare de a slăbi o instituțiune devenită un focar de cultură și propagandă naționalistă.

Totuși partidul național grație intrigilor Rusiei, pierde din ce în ce mai mult adeptii în Adunare.

Reacționarii avură ocazia, puțin timp după aceasta, să ridice capul. Se ivi o răscoală a țăranilor în Galiția. Indată boerii și agenții ruși se ridicară contra Academiei Mihăilene în care clasele inferioare mai cu seamă se adăpau la ideile liberale și progresiste. Să notăm că bursierii săraci, cari fuseseră primiți în internat pe lângă fiii stipendiați ai boerilor erau întotdeauna mai tari ca învățătură decât cei din urmă. Boerii, necăjiți că copii lor figurau mai mult în coada clasei, hotărâră să și-i retragă și în scurt timp nu se mai găseau boeri pe băncile Academiei, ci numai elevi din popor. Astfel că ne găsim în fața unei situațiuni asemănătoare cu cea a liceului Sf. Sava din București: copii boerilor fură crescuți de atunci în ins-

titute particulare sau trimeși în străinătate. Astfel boerii ajunseră să privească școala românească nu numai ca ceva de prisos pentru ei, dar și periculoasă fiindcă devenise un focar de idei revoluționare care-i amenințau în starea lor fericită și privilegiată.

Astfel se explică că prima lovitură dată Academiei Mihăilene fù supriinarea internatului. Se înțelege dela sine că Rusia, cu toate că internatul erà prevăzut în Regulamentul Organic (art. 241), n'a protestat, căci măsura aceasta intră în vederile ei.

În București nu se suprimă în adevăr internatul, dar în 1847 se măresc prețurile și taxele școlare, adăogându-se și o taxă pentru elevii externi cu scopul de a micșorà frequentarea.

Desființarea internatului dela Iași a mâhnit într'un mod deosebit pe Asaki care a protestat în zadar. A primit chiar și el personal o lovitură când, în 1847, i s'a suprimat propriul său curs din clasele superioare, înlocuit cu alte materii ce trebuiau să fie predate în limba franceză, germană sau rusească, *după profesorii ce se vor găsi*. Numărul claselor fù redus dela șapte la patru și programul încărcat la întâmplare cu fel de fel de cursuri heteroclite, predate de către profesorii străini, fără ca guvernul să se îngrijească dacă elevii le vor pricepe. Însfârșit un profesor trancez, Etienne Malgouverné fù însărcinat să înlocuiască toate cursurile în clasele a treia și a patra printr'un singur curs de literatură franceză.

Pe urmă spre a motivà această desființare a limbei române, domnitorul Mihail Sturza, ca și în Muntenia domnitorul Bibescu, dă să se înțeleagă că limba românească nu se potrivește cu învățământul superior dat fiindcă nu există în această limbă cărți de învățământ în toate ramurile. Pe de altă parte aceste ramuri ale învățământului nu sunt decât pentru a-

numite clase. A impune acelaș învățământ tuturor „ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană diferite soiuri de vietăți“.¹⁾ Aceiași părere ne-o arată profesorul Malgouverné, directorul colegiului francez ridicat pe ruinele Academiei Mihăileanu, care merge mai departe pretinzând că limba românească nu este destul de dezvoltată, ospre a sluji ca organ ideilor științifice și că de altminteră aceste idei nu folosesc nici negustorilor nici oamenilor din popor.

Un alt scriitor, poetul Costachi Conachi, e de părere că este de ajuns să se învețe poporul agricultura și gospodăria, pe când clasele superioare nu trebuie să învețe altceva decât să cârmuiască poporul.

Din toate aceste mărturisiri reese, într'un mod clar, de ce învățământul național al Academiei Mihăileanu și al liceului Sf. Sava a fost știrbit. Boerii observaseră că poporul, ajungând la acelaș grad de cultură cu ei, îi va înlătură dela pozițiunile lor privilegiate.

Chiar domnitorul Mihail Sturza, care adeseori a susținut cu convingere introducerea limbii române în învățământ, a fost târât de curentul marilor boeri potrivnic școalelor cari, după părerea lor, răspândeau ideile naționale și liberale. Aceasta ne miră cu atât mai mult cu cât ideile noi isvorau din Franța.

Boerii ruși și însuși domnitorul Mihail Sturza se îngrijeau de spiritul cel nou care pătrunsese în Principate și își dădeau seama că acest curent de idei provenea dela școală, dela presă și chiar dela popor.

Înlocuirea limbei românești cu limba franceză ne pare cu atât mai mult inconsecventă cu cât cea din urmă adusesese tocmai ideile noi. Dar rușii vedeau un mare folos în introducerea limbei franceze în învățământ, căci el nu se predă decât claselor superioare pe cari le credeau de partea lor, pe când căutau să

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 225.

slăbească învățământul popular, din firea lui naționalist și opus ideilor și intereselor lor. Pe de o parte protejau învățământul în Țările Românești, putând să-l controleze mai bine, dar pe de altă parte protestau contra trimerii fiilor de boeri în Franța din cauză că se adăpau acolo cu idei revoluționare. Pentru ei Parisul este orașul peirei, un focar de idei antiaristocratice și egalitare.

Ca să rezumăm situațiunea de pe atunci în amândouă Principatele putem spune că Mihail Sturza este mai mult legat de Rusia decât Principele Bibescu. Iată de ce revoluțiunea dela 1848 este îndreptată mai mult împotriva lui și prin urmare împotriva rușilor. În Muntenia, din contra, revoluționarii înșiși își propun să pună în capul lor pe domnitorul Bibescu, însă tot cu gândul ca să se răsvrătească contra puterilor protectoare.

Prin această unire de gândiri s'a format în amândouă Principatele un sâmbure din care va eși adevăratul partid liberal care se va afirma prin revoluțiunea dela 1848 și pe care o vom examina mai departe.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

XII

PARTIDELE POLITICE IN TIMPUL REVOLUȚIEI DELA 1848 IN MOLDOVA. — INFIINȚAREA PARTIDULUI LIBERAL.

Din sânul partidului național a eșit treptat-treptat un partid nou, înflăcărat de idei de libertate și de egalitate, care a luat numele de *Partidul liberal*.

Să reamintim pe scurt evenimentele succesive cari au pregătit avântul său. In 1804 pamfletul micilor boeri în contra marilor boeri ; 1822 proiectul de constituție de subt domnia lui Ion Sturza din Moldova ; paralel cu aceste manifestațiuni de liberalism avem exemplele lui Vasile Malinescu, lui Eufrosin Poteca, lui Const. Radovici și pe urmă propaganda făcută prin grai și scris a lui Eliade Rădulescu în Muntenia și a lui Asache în Moldova. Să nu uităm că chiar Kisseleff intră în această serie de îndrumări prin faptul că a fost mai liberal de cât boerii români când a propus impozitul fonciar egalitar pentru toți și o îmbunătățire a soartei țărănilor. Numim de asemenea pe Barbu Știrbey care refuză de a reduce dela 5 pogoane la 3 terenurile pentru islazuri ; pe Ion Câmpineanu care desrobì pentru prima oară în România pe țigani de pe moșiile sale ; pe domnitorul Bibescu care cerea ca deputații să fie aleși din locul și în locul în care erau stabiliți și care emancipează pe țigani de pe domeniile statului și ale mânăstirilor.

Ideile progresiste își găsesc expresiunea în revendicările conjurațiunii federative ale Comisului Leonte Radu cari merg mai departe decât principiile proclamate de constituția lui Ion Sturza, fiindcă deschide și claselor inferioare drumul în magistratură și administrație.

Am putea să reamintim și de societatea secretă de la Iași și de discursul de deschidere al lui Kogălniceanu la prelegerile sale asupra istoriei românilor.

În toată perioada aceasta premergătoare se protestează împotriva a trei defecte ale organizațiunii sociale române: robia țiganilor, mizeria țăranilor și privilegiile boerilor.

Dintr'un punct de vedere, boerii cei mari făceau pe naționaliștii, în ce privește limba și învățământul, cu toate că cea mai mare parte dintre ei erau contra ideilor progresiste. Cu toate astea tot din sânul boerimei va eși partidul liberal care se va constitui într'un mod conștient subt curentul revoluționar venit din Franța în anul 1848.

Să povestim preliminările acestei mișcări. În 1839 Ion Ghica, Alexandru G. Golescu și Dimitrie Brătianu înjghebează la Paris o *Societate pentru învățătura poporului român*. Ea avea asociați membri din Paris și din București sub direcțiunea lui Câmpineanu. Pentru a-și însuși cultura din apus ei se abonară la multe jurnale și reviste franceze.

În 1845, șase ani după aceasta, câțiva tineri români bogați constituiesc o altă societate cu scopul de a plăti studiile în străinătate tinerilor fără mijloace, dar pregătiți dejă și talentați. Introducerea care precedează statutele, scrisă de către C. A. Rosetti, este un apel, în stilul înflorit de pe atunci, către boerii români ca să contribuiască la această operă culturală și umanitară: „Cu ce mijloace statul să tri-

meată afară un număr mare de tineri muncitori ? Să-
teanul asudând și adesea flămând trage plugul și vă
dă hrana vieții ; dați și voi cel puțin birul pentru
hrana sufletului filor voștri ; luați cu prinții voștri
plugul de coarnele lui și trageți roditoarele brazde ale
științei. Dați cu toți și creșteți societatea studenților
români, care va da mumelor fii cu iubire, patriei și
bătrânilor cununi de glorie și prinților ajutoare teme-
nice spre a-și împlini misia lor cea sacră“.

În democratismul său lamartinian merge până acolo
ca să ceară femeilor „să lucească de acuma numai
cu frumusețea lor și să dea societății studenților ro-
mâni briliantul ce stă fără de folos pe capul lor“.¹⁾

Acest apel este semnat de Ion Ghica președinte,
de Scarlat Vărnăv casier și de C. A. Rosetti secretar.
Societatea eră pusă sub patronajul lui Alphonse de
Lamartine. Abiă constituită, membri societății organi-
zează o manifestație de simpatie pentru Edgar Qui-
net care s'a căsătorit mai târziu cu fiica lui Asake.
Jurnalistul și profesorul Bataillard care găzduia în
casa lui pe mai mulți studenți români și care a făcut
și un studiu despre țigani din orientul Europei, ne
povestește că numărul studenților la Paris eră aproape
de 100. Cu ocaziunea Anului nou se întruniră cu
toții să aducă felicitările lor lui Edgar Quinet care le
spusese că se simte obligat de-a apăra naționalitatea
lor. Cu ocaziunea aceasta Dimitrie Brătianu face o
alocațiune călduroasă în care rostește printre altele :
„Ah, de câte ori nu am fost noi cuprinși ca de o
îmbrățișare dumnezească la auzul voacei voastre
profetice care în fiecare zi ne aducea adevăruri nouă ;
de câte ori, cu ochii scăldați în lacrimi, nu am tre-
sărit pe băncile noastre, când asemănători cu doi mari
preoți, singurii depozitari ai tainelor Proniei, voi și

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 235.

strălucitul vostru prieten (Michelet) zmulgeați înaintea noastră giulgiul ce acoperia pe eroica Polonia. Ce, nici odată, exclamă Bătrianu, numele de români nu va răsuna în zidurile Colegiului de Franța !¹⁾

La acest strigăt de desperare al românilor, Edgar Quinet răspunse cu lacrămile în ochi și toți cei de față plâneau mișcați. Ilustrul profesor se ținù de cuvânt și puțin după aceasta făcù în marea școală a colegiului de Franța prelegeri asupra românilor cari au fost publicate mai târziu în volumul al VI-lea al operilor sale sub titlul *Les Roumains*. Studiul acesta ne dă o idee de ceea ce a spus despre națiunea noastră și de modul călduros cu care a pledat cauza noastră națională. Adăogăm că 60 de ani mai târziu, în 1908, eminentul nostru istoric d-nul Alexandru Xenopol a avut onoarea de-a face din nou să răsune numele României în Colegiul de Franța într'o serie de opt lecții cari au fost publicate sub titlul *Les Roumains, Histoire état materiel et intellectuel*, lucrare de care ne-am folosit de mai multe ori în acest studiu și care ne expune îndeplinirea urărilor făcute de Edgar Quinet.

În ce privește apelul adresat țarei de către societatea studenților români din Paris, el fù ascultat : domnitorii Principatelor Române, G. Bibescu și Mihail Sturza, trimeseră subvenții și marii boeri făcură la fel, căci vedeau în această asociațiune înainte de toate o societate pentru apărarea națională ; însă nu întârziară de a-și da seama că se cultivau în această societate mai mult ideile liberale și revoluționare pe cari căutau în țară să le înăbușe. Dovada despre aceasta o avem într'un discurs al lui Dimitrie Brătianu. „Dar știți care e patria noastră ? spune Brătianu. Patria noastră este vanitatea, ambiția ; patria

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 236.

noastră sânt roadele pământului adăpat cu sudoarea românelui ; patria noastră este robia fraților noștri“ ¹⁾).

Este evident că dacă oratorul ar fi rostit aceste cuvinte în țara lui ar fi fost arestat, după cum a fost preotul Gheorghe Bodescu dela Bârlad care în ziua Pogorârei Duhului Sfânt îndrăsnise.

În aceeași zi acest patriot fù arestat. Probă că clerul mai luminat împărtașea ideile noi o avem prin faptul că Alex. Ghica, domnitorul Munteniei, dădu ordin Mitropolitului Neofit să împiedice pe episcopii de la Râmnic și Buzău de a tălmăci cuvântul lui Dumnezeu în predicile politice cari loveau în guvern.

Boerii temându-se de ideile liberale și egalitare cari frământau sufletele tinerimei, nu este de mirat că societatea înființată la Paris, pe baza acestor idei, n'a găsit în țară sprijinul pe care contă.

Mișcarea studenților dela Paris avu totuși rezultate simțitoare. Afară de Edgard Quinet, care luă apărarea cauzei românești, Henri Desprez publică în celebra revistă pariziană *La Revue des deux Mondes* un articol însemnat și foarte măgulitor pentru țara noastră intitulat *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, în care scoate în relief origina latină a poporului român și aspirațiunile sale către libertate și independență, criticând totdeodată Regulamentul Organic care a consacrat principiul unei aristocrații privilegiate.

Societatea studenților români din Paris cuprindea mai mulți munteni — Dimitrie Brătianu, Ion Ghica, Iancu Văcărescu, Ștefan Golescu, Ion Voinescu, Const. Filipescu, Grigore Alexandrescu, C. A. Rosetti, Niculae Golescu — și câțiva moldoveni ca Scarlat Vârnav, Panait Casimir, Niculae Ionescu, P. Rășcanu și V. Malinescu.

Mai mulți din acești tineri s'au urcat pe barica-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 237

dele ridicate pe străzile Parisului în revoluțiunea din luna Februarie a anului 1848. Ei s'au prezentat în corpore după răsturnarea regalității la primărie spre a felicita guvernul provizoriu al Republicei Franceze. Ei duceau cu ei drapelul național cu culorile roșu, galben și albastru ca semn de unire între Moldova și Muntenia, cum o prevedeă chiar Regulamentul Organic. Ziarul *Le Constitutionnel* publică astfel discursul rostit de către ajutorul de primar Buchez adresat românilor : „In numele guvernului provizoriu, noi primim cu recunoștință acest semn de simpatie ce ni-l dați d-voastră. Nu ne mirăm că d-voastră v'ați aflat împreună cu noi pe baricade. In Franța se proclamase de mult principiul fraternității națiilor și d-voastră trebuie să ne socotiți ca pe frații d-voastră. Ceeace se face în Paris nu este numai un lucru francez, ci este și un lucru european. Voi singuri cum erați, prin al vostru curaj și prin silințele voastre atraserăți luarea aminte a Europei. Slabi cum erați și fără nici un ajutor, voi ați câștigat, dacă nu libertatea cel puțin nădejdea că în curând o veți avea. Voi aveți a face lucruri mari, pentru că sânteți avangarda Europei înturnată către Răsărit“. Solemnitatea se sfârși cu strigătele : „Trăiască Republica, trăiască guvernul provizoriu !“ ¹⁾.

Revoluția din Paris dela 27 Februarie s'a întins peste mai multe țări din Europa, în Germania, Italia, Polonia, aci biruitoare, aci înăbușită. Inșă se poate spune că revoluțiunea din România a fost proclamată chiar din primele zile ale revoluțiunei din Paris de către studenții cari se găseau acolo. Ea izbucni la Iași în ziua de 16 Martie și la București în ziua de 11 Iunie cu un caracter deosebit în cele două centre

1) Citat de d-nul Xenopol.

atât din punctul de vedere practic cât și social și politic.

Ocârmuirea domnitorului Sturza nemulțumise în ultimul grad toate clasele societății și revoluția fu în Moldova, din cauza aceasta, mai mult îndreptată în contra Domnitorului decât spre a stabili ideile liberale. După apelul către moldoveni din luna Martie 1848 s'ar putea crede că revoluțiunea a fost chiar instigată de agenții ruși. Într'o corespondență adresată ziarului *Le Constitutionnel* dela 23 Iunie citim următoarele : „Revoluția a fost poate provocată de către Rusia ca pretext pentru a ocupa provincia pe care nu încetă de-a o râmni”. Iată în orice caz ce spune acest apel : „Până când veți dormiți în letargia unei ne-simțiri nevrednice originului vostru ? Până când veți purta lanțul unei tiranii a domnitorului Mihail Sturza, nevrednic sângelui străin (rusesc) vărsat pentru voi, ca să vă lase mântuitoare instituții vrednice de toată însemnarea (Reg. Organic“ ?)”¹⁾.

Orcum lupta de pe atunci în Moldova nu porni decât din sânul boerimeii care nu cerea nici suprimarea protectoratului, nici desființarea Regulamentului Organic și se mulțumea cu câteva reforme de introdus în Regulament.

Comerțul și industria fiind în mâinile ovreilor, pe cari moldovenii îi priveau ca periculoși pentru naționalitatea lor, mișcarea n'a putut să cuprindă decât o mică parte din elementele acestea. Pe de altă parte răscoalele recente din Galiția au înfricoșat pe boeri și le-a învederat necesitatea îmbunătățirii soartei țăranilor, îndemnându-i să facă măcar făgăduinți în privința aceasta. Prin urmare mișcarea care se produse în Martie nu cuprinde decât două elemente : pe tinerii boeri, cari studiaseră în străinătate, mai mult în Germania – Mi-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p 201, în nota.

hail Kogălniceanu, Manolache Costache Epureanu, Vasile Alexandri, Ion Alecsandri, G. Casimir, C. Rolla, etc. — și cari erau doritori de reforme liberale, și pe de altă parte pe proprietarii cari se temeau de revendicări agrare.

Cerură cu toții Domnitorului autorizația de a se întruni într'o sală vecină a palatului spre a discuta reformele pe cari aveau de gând să le propună. Aproape 2000 de persoane se întruniră în ziua de 27 Martie în Hotelul de Petersburg, fiind de față și ministrul de interne, funcționari numeroși, mitropolitul cu înaltul cler, marii boeri, câțiva negustori de toate națiile, micii boeri, profesori, advocați și doctori din diferite ramuri. Discuțiunea, la care au luat parte mai cu seamă Lascar Catargi și Alexandru Sturza, fû destul de lungă. Însfârșit Alexandru Cuza și Vasile Ghica, după ce expuseseră suferințele poporului, propun adunării de a alege 16 membri spre a redacta, într'o plângere către Domnitor, reclamațiunile adunării. Memoriul fû gata a doua zi și înmănat Domnitorului. El erà redactat în 35 de articole și semnat de 800 de membri, cari înainte de toate admiteau ca bază Regulamentul Organic fără nici-o răstălmăcire.

Principalele reforme cerute erau : siguranța personală; reformarea și restabilirea învățământului național; desființarea gardei de arnăuți; desființarea vămei de export pe produsele câmpului; crearea unui tribunal comercial la Iași; traducerea în limba română a codului de comerț francez care erà în vigoare în Moldova de 15 ani; reconstruirea portului dela Galați; înființarea unei bănci de scont; amnistierea condamnaților politici; desființarea pedepselor corporale în armată; măsuri pentru garantarea oarecărei inamovibilități în funcțiunile statului; refacerea codului criminal; publicitatea ședințelor tribunalului și adunării

naționale ; desființarea censurei ; dizolvarea Adunării existente care nu inspiră nici o încredere și alegerea unei noi Adunări în condițiuni care ar garantă o adevărată reprezentățiune a țării ; și în sfârșit crearea unei gărzi naționale și măsuri urgente pentru îmbunătățirea soartei țăranilor.

Printre aceste reforme se găseau și altele care treceau peste prevederile și principiile Regulamentului Organic, ca de pildă : înființarea unei gărzi naționale și suprimarea censurei pentru toate afacerile privitoare la organizarea interioară a țării. Domnitorul se preface că primește 33 din punctele cuprinse în petițiune și respinge articolele referitoare la crearea unei gărzi naționale și la dizolvarea Adunării. Inșă pe de altă parte se pregătește a da o lovitură pe la spate revoluționarilor. El pune poliția ca să-i urmărească și într'o bună zi, la o întrunire care avu loc la boerul Mavrocordat, el pune mâna pe toți șefii și-i trimite peste Dunăre. Afară de inițiatorii mișcării, adică : Alex. Cuza, Grigore Guza, Vasile Ghica și Lascar Rosetti, se mai aflau și Alecu și Constantin Moruzzi, N. Catargiu, V. Canta, Gr. Romalo, D. Filipescu, M. Costache Epureanu, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, Z. Moldoveanu, Lascar, Răducanu și Mitică Ruset, Nicolae Ghica, Dimitrie fiul lui Ioan Cuza, Constantin Negri, Ioan Leca, C. Negruzzi, Alecu Dimitriu, nepotul mitropolitului, Gr. Balș, Iorgu Sion, Costache Biberi, Ioan și Nicolae Ionescu, Ioan Poni, C. Giușcă, Ioan Râmnicănu, Costache Rolla, Panaite Cazimir și V. Alecsandri.

Este evident că reformele ce se rezemau pe menținerea Regulamentului Organic n'aveau în sine nici un element liberal și egalitar, căci numai prin răsturnarea Regulamentului Organic, care consacra atâtea

privilegii de clasă, s'ar fi putut îndrumă o revoluțiune liberală.

De aceea vedem presa străină arătându-ne mișcarea ca provenind dela feciorii de boeri, crescuți la Paris, și de la boerii cari luaseră parte la ocârmuire ; deci o mișcare de nemulțumiți. Dealtmîntrelea *Allgemeine Zeitung* din Augsburg arată în special că petițiunea revoluționarilor nu cere nimic nou afară de observarea legilor existente. Chiar Vasile Alecsandri, într'un comentariu asupra celor 35 de articole, caută să demonstreze că nu țintesc să răstoarne Regulamentul Organic.

O broșură, intitulată *Intâmplările din luna Martie 1848 în Moldova*, protestează de altfel împotriva ideii că petiționarii ar fi fost revoluționari. „Revoluționari ar fi fost, de pildă, dacă ei ar fi cerut ca slujbele să fie ocupate numai de oameni cu merit, fără deosebire dacă meritul se află sub hainele galante ale unui magnat sau sub îmbrăcămintea modestă a unui sătean sau neguțător“. 1)

Dealtfel Faustain, delegatul comitetului național polonez, caracterizează foarte precis revoluțiunea moldovenească, când pretinde că a fost făcută numai de aristocrație care nu vrea să piardă nimic din privilegiile ei și care este departe de a face din revoluție o chestie de principiu.

Mărginită la o opoziție îndreptată numai împotriva Domnitorului, revoluția din Moldova n'a putut să miște clasele populare care sufereau mai mult din cauza privilegiilor consacrate de Regulamentul Organic, decât din cauza abuzurilor Domnitorului și ale guvernului său. Totuși se produse o oarecare mișcare între țărani, care făcù pe boeri să se teamă de o răscoală agrară, totdeauna latentă dela revoluțiunea lui

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 244.

Tudor Vladimirescu. Astfel consulul Guérout, presimțind o nouă mișcare a țăranilor, crezù de cuviință să sfătuiască pe Domnitor „să schimbe regimul vechiu față de mișcarea ce se urzià, atrăgând luarea aminte-a lui Sturza asupra mișcărilor țăranilor din Bucovina, care ar putea ușor pătrunde în Moldova“. ¹⁾

Din frământările acestea reese totuși faptul că Domnitorul ca și boerii înșiși, recunosc chiar de atunci de unde vine pericolul ce-i amenință. Inșă pentru un moment, afară de câteva excepțiuni rari, ei nu vor să consimtă la nici o concesiune și se agață de pozițiunea lor stăpânitoare, fără a cedà nici unul din privilegiile lor. Cu toate acestea ideile de libertate și de egalitate își fac drumul lor și găsesc apărători înflăcărați după cum ne-o dovedește o broșură apărută câteva luni mai târziu, în Iunie 1848, în care se spune că „ciocoi sânt oameni ; ei v'au deschis mintea la orice ocazie ; ciocoi sânt adevărații români și naționaliștii țarei aceștea, iar nu voi aristocrații, ginți venetice și streine pe cari întâmplarea sau Dumnezeu, pentru a ne osândi, v'au plămădit aici, spre a șterge dușinele datini strămoșești ce ne-au mai rămas“. ²⁾

Fără îndoială chestiunea principală, care desparte chiar de pe atunci partidul liberal de cel conservator, este chestiunea agrară. Și dacă elementele liberale cereau democratizarea Adunării, erà numai cu scopul de a putea introduce câteva reforme în folosul poporului. In ce privește starea țăranilor, avem un raport al consulului Guérout către Lamartine în care spune că „țăranul este mai mult decât aiurea temelia întregii

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 244.

2) „ „ „ *Ibidem*, p. 245.

Broșura aceasta intitulată *Căința încrederii în boerii aristocrați și sfântă-botărâre de a nu-i mai crede* a fost publicată sub inițialele M. K. (Mihail Kogălnicenu) și N. I. (N. Istrate) cu toate că cel dintâiu a respins paternitatea ei.

mașini sociale. El plătește toate cheltuelile publice și private ale țării. Fiind el singur acela care iucează, el trebuie să achite nu numai birurile, zeciuiala și belicurile în natură ; tot el întâmpină, direct sau indirect cheltuelile ocârmuirii, bacșișurile luate de Principe, miniștrii, judecători, desfătările boerilor, cheltuelile lor cele nebune, întreținerea caselor lor mărețe, luxul femeilor lor, camăta evreilor, — țăranul le plătește toate. Subt o falșă arătare de libertate, condiția lui nu este decât o șerbire ascunsă". 1)

Adăogăm că orice sarcină bugetară nouă nu apăsă de cât pe țărani și nici decum pe boeri și această nedreptate va dură încă mult timp. Cel mai de seamă și cel mai sincer apărător al mișcării naționale liberale din Moldova a fost Mihail Kogălniceanu pe care trebuie să-l considerăm ca întemeietorul liberalismului în România. Vestita sa broșură, *Dorințele Partidei Naționale în Moldova* expune, c'o elocință convingătoare nevoile țării și mijloacele de a le îndreptă. Fiecare rând din această scriere vibrează de compătimirea și de durerea ce o resimte acest mare patriot în fața mizeriei poporului și de rușinea și unilirea în care se află țara lui. Reamintind cât de puțin bine au făcut rușii pentru țară, cu tot Regulamentul Organic care, ca lege fundamentală, ar fi trebuit cel puțin publicat în întregime, ceea ce nu s'a făcut, Kogălniceanu închee că Regulamentul Organic ca și protectoratul rusesc nu vor aduce țării nici o fericire. Cum s'ar putea de altminteria să fie altfel din moment ce Regulamentul Organic este o legiuire străină impusă de Rusia și aplicată subt controlul Rusiei? La rândul său Kogălniceanu arată în 36 de articole dezideratele ce ar trebui realizate pentru propășirea patriei. Aceste 36 de puncte nu se aseamănă întru nimic cu cele 35 de

1) Citat după D. Xenopol.

articole din petiția dela 28 Martie, căci constituesc o reformă completă și radicală. Iată ce cere el : autonomia Moldovei ; egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor ; o Adunare generală compusă din reprezentanți din toate clasele sociale ; alegerea Domnitorului de către toate clasele sociale și nu numai de de către boeri ; garanția libertății individuale și a inviolabilității domiciliului ; instrucțiunea publică gratuită ; înființarea unui juriu pentru delictele de presă ; inamovibilitatea judecătorilor ; libertatea cultelor ; emanciparea ovreilor ; desființarea privilegiilor boerești și în deosebi desființarea scutirei de impozite ; desrobirea țăganilor ; desființarea corvezilor, a clăcei și în fine unirea Principatelor Moldovei și Munteniei.

Pe lângă această scriere Kogălniceanu publică de asemenea un proiect de constituție pentru Moldova cu mai multe articole. Chiar la 8 Noembrie refugiații din Bucovina protestară împotriva ocârmuirii domnitorului Mihail Sturza. Acești refugiați erau Costache Negri, Vasile Alecsandri, P. Cazimir, C. Cazimir, V. Conta, Alexandru A. Cuza, G. Sion și M. Kogălniceanu.

După publicarea acestor două lucrări însemnate, Kogălniceanu fû arestat și închis într'o mănăstire. Dar cu toată reacțiunea opozițici, Moldova nu întârzie de-a răsuna de strigătul libertății și programul liberal birui în sfârșit după cum vom vedea.

XIII

REVOLUȚIA DELA 1848 IN MUNTENIA

Revoluțiunea din Moldova, îndrumată pe o cale greșită, n'a ajuns la nici un rezultat practic. Cum ar fi putut poporul să se înflăcăreze pentru o mișcare care, departe de a-i da drepturi și a-i îmbunătăți soarta, cerea pur și simplu menținerea Regulamentului Organic cu toate privilegiile consacrate de el? Așa zișii revoluționari nu căutau de altfel decât detronarea domnitorului Mihail Sturza. Acesta, spre a scăpa, interveni pe lângă Rusia care dela 1 August trimise o armată de ocupațiune în Moldova, astfel că nici o mișcare populară nu mai fù posibilă.

În Muntenia mișcarea revoluționară luă o întorsătură cu totul diferită. Înainte de toate ea izbucnește mai târziu de cât în Moldova. La 18 Aprilie domnitorul Bibescu, simțind că agitațiunea merge crescând, preveni printr'o proclamațiune adresată poporului că guvernul, cu toată indulgența sa, nu va tolera o tulburare a ordinii publice. Chiar din luna Martie se formase un comitet revoluționar compus din frații Golești, Ștefan, Nicolae și Radu, din vărul lor Alexandru G. Golescu, din Eliade Rădulescu, din Ion Ghica și din frații Bălcescu, Nicolae și Constantin. Câteva zile mai târziu se completă prin adeziunea lui C. A. Rosetti, a fraților Brătianu abia sosiți dela Paris și a lui Cezar Boliac. Acest comitet a condus mișcarea

până la sfârșit. Fiind în relațiuni strânse cu Ion Câmpineanu, ținea înainte de toate să rupă orice legătură cu Rusia. Dar, pe lângă desființarea protectoratului, acești inițiatori erau pentru menținerea suzeranității Porții. După programul lor Domnitorul, în loc să fie numit pe viață, trebuia să fie numit pe cinci ani și ales dintre toate clasele societății, ca un adevărat președinte de republică munteană, după cum se exprimă foarte bine Damé.

Comitetul contă pe sprijinul Angliei la Constantinopol și pe concursul efectiv al Franței. Lamartine, atunci ministrul afacerilor străine, spusese într'o circulară către puteri că, dacă ceasul reconstituirii câtorva naționalități asuprite în Europa sau aiurea ar suna în decretul providenței, Republica Franceză s'ar crede îndreptățită de a se înarmă spre a proteja aceste mișcări legitime.

Revoluționarii din București căutară deci să creeze această mișcare legitimă. Dimitrie Brătianu se duse la Budapesta și Ion Ghica fû trimes la Constantinopol de către comitet în calitate de agent confidențial și reprezentând dorințele muntenilor influenți. Fû foarte bine primit de ambasadorii din Franța și din Anglia cari s'au arătat cu totul dispuși în favoarea mișcării ce se pregătea. Inșă Turcia bănuind o intrigă oarecare a Rusiei trimise pe țarmul drept al Dunării trupe și comsari în Principate spre a proceda la o anchetă asupra nemulțumirii populațiunei.

Delegațiunea eră compusă din partea Turciei de Talat Efendi și din partea Rusiei de generalul Duhamel. Acesta din urmă aveà o misiune specială, adică de a prepara terenul pentru ocupațiunea Principatelor, în vederea unei intervențiuni a Țarului în Austria, unde revoluțiunea ungurească luà proporții îngrijitoare.

În același timp domnitorul Bibescu primî o jalbă anonimă care cerea desființarea corvezii și împrietărirea țăranilor. Rusia făcù cunoscut că va suprimă cu armele orice încercare revoluționară pe care împăratul o consideră ca anarhistă.

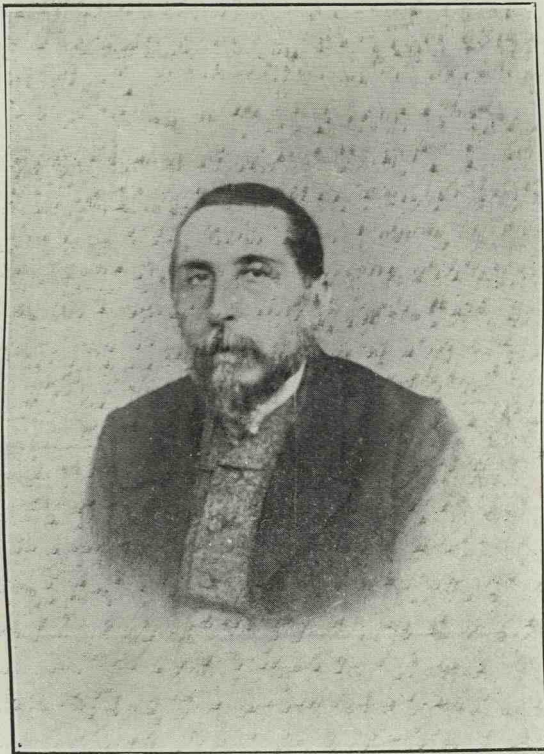
La 9 Iunie lovituri de pistoale fură trase la București asupra domnitorului Bibescu pe când se plimbă în trăsură cu ministrul Villara. Un glonte trecù prin capota trăsorii, un altul se înfipse în epoletele Domnitorului. Atentatorii, trei tineri, reușiră să fugă. S'a lămurit că Voinescu și C. A. Rosetti erau complicitii și fură într'adevăr arestați.

În aceeași zi la Islaz, un mic sat lângă Dunăre, membrii comitetului revoluționar, Ștefan Golescu și Eliade Rădulescu cu concursul prefectului districtului Magheru și cu câteva companii aduse de ofițerii Christian Tell și Nicula Pleșoianu, înconjurați de țăranii din vecinătate, proclamară noua Constituție. Un preot Șapca formulă într'o rugăciune dorințele de seamă ale revoluționarilor munteni: „Izbăvește, Doamne, se roagă preotul, și mântue pe tot omul care suferă; ridică și însuflețește pe acest popor care moare, ca să facă să trăiască pe asupritorii lui. Scapă-l de *abuzul clăcei, de ticăloasa iobăgie, de podvoada drumurilor și a șoselelor de acele munci ale Faraonilor*“.¹⁾

După aceasta asistenții jurară pe cruce și pe evanghelie să apere libertățile pe cari țara le cere și aclamară guvernul provizoriu ce se propunea compus din Ștefan Golescu, Eliade Rădulescu, Christian Tell, Gheorghe Magheru, Niculae Pleșoianu și Preotul Șapca.

Când cei doi comisari din partea Rusiei și Turciei trecură din Moldova, unde examinaseră cauzele tulburărilor, în Muntenia găsiră spiritele foarte agitate căci toți se temeau sau de o invaziune rusească sau

1) Citat de d. Xenopol p. 251.

ION GHICA

de o invaziune turcească sau de o revoluție a țărănilor în Transilvania sau de o epidemie de holeră. Domnitorul Bibescu profită de toate aceste temeri spre a potoli cererile de reforme cari înflăcărau spiritele tinerilor boeri. Inșă reformele acestea difereau cu totul de cele cerute de către Moldovenii întruniți la hotelul Petersburg din Iași. Nu este vorba de menținerea Regulamentului Organic, ci de sdrobirea lui.

Nu mai e vorba de a răsturnă Domnitorul ca în Moldova, căci printr'o contradicțiune ciudată guvernul provizoriu abiă constituit înmână domnitorului Bibescu noua Constituție cu o lungă adresă rugându-l să se pună chiar el în capul mișcării îndreptată contra Regulamentului Organic și a Rusiei care-l susține.

Această Constituție pare copiată după revendicările republicanilor francezi dar este criticabilă prin faptul că nu ține seamă destul de condițiunile politice, economice și sociale în care se găseă țara pe atunci. Ea cereă egalitatea politică pentru toți cetățenii ; o adunare generală compusă din toate straturile societății ; reducerea listei civile ; responsabilitatea miniștrilor ; libertatea absolută a presei ; dreptul pentru fiecare district de a-și alege administrația sa ; emanciparea clăcașilor prin împroprietărirea lor pe baza unei indemnități ; instrucțiunea publică egală și integrală pentru orice român din ambele sexe ; desființarea titlurilor de nobleță ; crearea unei gărzi naționale ; crearea unei bănci naționale ; secularizarea mânăstirilor ; emanciparea israeliților și accesul la drepturile politice pentru toți compatrioții, oricare ar fi religia lor ; restabilirea limbei naționale în învățământul superior ; înlocuirea caracterelor cirilice prin caractere latine ; desrobirea țiganilor ; desființarea pedepsei cu moartea ; trimiterea de agenți diplomatici

la Țarigrad ; îmbunătățirea soartei țăranilor și în fine convocarea unei constituante.

Chiar în ziua aceea Eliade Rădulescu redactă o proclamațiune, în numele guvernului provizoriu, în care atacă Regulamentul organic ca ilegal și contrar tratatelor cari asigură țării autonomia.

După ce arată respectul față de toate puterile el adaugă că lovitura dată regulamentului Organic este chiar în interesul Inaltei Porți care va fi arbitra împreună cu Franța, Germania și Anglia dela care românii cer dreptatea și sprijinul împotriva violării drepturilor lor.

Comitetul însă declarându-se în contra protectoratului rus și în contra Regulamentului Organic, nu putea să se bazeze pe concursul Domnitorului care fusese ales tocmai pe baza acestui regulament și cu aprobarea Rusiei. Spre a reuși în întreprinderea lui, îi trebuia sprijinul armatei turcești, adică o nouă ocupare a Munteniei și ca urmare războiul cu toate neajunsurile lui. În entuziasmul lor o parte din membrii comitetului sperase să toată țara se va ridica în favoarea ideilor noi și în vederea aceasta au insistat în Constituțiune asupra îmbunătățirii soartei țăranilor. Insemnătatea dată acestui punct reese din cuvintele călduroase cu care Eliade Rădulescu o arată : „Poporul Român împarte dreptatea la toți și dreptatea o dă pentru toți, și mai vârtos pentru cei săraci, sătenii plugari, hrănitorii orașelor, fii patriei cei adevărați ce au fost defăimați atât îndelung cu numele glorios de român, ce au purtat toate greutatețile țării prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit : au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari însuși și au drept înaintea generozității, înaintea dreptății patriei, a cere o părticică de pământ îndestulă pentru hrana

familiei a vitelor sale. Claca dar și acea infamă iobăgie se desființează; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează; săteanul fără pământ se face proprietar, iar visteria va despăgubi pe toți".¹⁾

Ceea ce trebuie notat este că revendicările acestea nu emană numai dela popor, dar chiar dela boerii târâți de curentul ideilor liberale și gata să sacrifice propriile lor interese. Printre șefii mișcării găsim nume mari: pe cei patru frați Golești (Niculae, Ștefan, Radu și Alexandru), fiii boerului liberal și egalitarist din generația anterioară, Const. Radovici dela Golești, Alexandru, Nicula, și Dimitrie Crețulescu, Grigore Grădișteanu, Ion Filipescu, Ion Voinescu și C. A. Rosetti. Printre boerii mai mici să numim pe Dimitrie și Ion Brătianu, fiii stolnicului Const. Brătianu, deputat din Argeș în Adunarea dela 1835, pe G. Magheru, N. Pleșoianu și alții. Toți erau târâți în vârtejul ideilor de egalitate, fraternitate și libertate. Alex. Crețulescu un mare boer se exprimă mai deslușit de cât ori care cetățean din clasele inferioare, protestând contra boerilor mari care căutau să mențină un sistem de nedreptate, de jefuire și de tiranie, care nu mai trebuia să existe și care ținteă să anuleze drepturile țăranilor.

Protestarea acestui mare boer exprimă părerea a șapte familii, Goleșcu, Crețulescu, Filipescu, Ghica, Câmpineanu, Bălăceanu și Grădișteanu, cari împărtășiau în majoritatea lor ideile liberale, cu toate că o parte dintre ei rămăsese reacționari. Se produse atunci o mișcare feministă în favoarea ideilor noi. Ana Ipătescu, nevasta lui Niculae Ipătescu, apare într'o trăsură ținând câte un pistol în fiecare mână și strigând „moarte trădătorilor“ și adresându-se tinerilor: „luptați pentru libertate!“ S'au mai distins în această miș-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 252.

care soția lui Eliade Rădulescu și Eftimia soția Colonelului Pleșoianu și nevasta lui C. A. Rosetti, o englezoaică, care se oferise să dea lecții de limba engleză dând produsul lor în folosul binelui obștesc.

De altă parte revoluția găsește aderenți numeroși în armată și când domnitorul Bibescu se duse la cazarmă spre a sondă părerile ofițerilor. ofițerii îi răspunseră: „că ei nu se vor bate cu frații lor, arătând totdeodată domnitorului dorințele obștești de îmbunătățiri radicale“.¹⁾

În ziua de 11/23 Iunie clopotul Mitropoliei dă un semnal care este imediat repetat de toate clopotnițele din București. Membrii societății *Dreptate—Frăție* se întrunesc în cartierul negustorilor și, după o consfătuire, un cortej lung se îndreaptă spre palat unde sosește și Niculae Golescu și Ion Brătianu care intrară amândoi la Domnitor în capul deputațiunii.

Domnitorul Bibescu, cedând presiunii ce i se făcù, puse iscălitura lui subț proiectul de constituție ce i se prezentă. Noul cabinet impus de către șefii răscoalei fù aprobat de el, compus din: Niculae Golescu la interne, Eliade Rădulescu la culte, Niculae Bălcescu la afacerile străine, colonel Odobescu șeful miliției, G. Magheru la finanțe și C. A. Rosetti la poliție.

A doua zi, 12/24 Iunie, consulul general al Rusiei Conte de Kotzebue, crezând că domnitorul Bibescu a trecut de partea revoluționarilor, îi comunică printr'o scrisoare scurtă și foarte rece, că fiind date împrejurările actuale, el renunță la funcțiunea sa și că părăsește București.

Domnitorul Bibescu prin firea lui protivnic schimbărilor violente și care nu putuse să primească sfaturile lui Kisseleff în contra mișcării revoluționare se văzù nevoit să abdice. Simțea poate că dacă ar re-

1) Citit de d. Xenopol, p. 256.

zista, o parte din miliție l-ar fi părăsit. Ori cum el n'a vrut să ieșă asupra lui responsabilitatea unei lupte fratricide, nici aceea a unei noi ocupațiuni a țării cu trupele rusești; căci plecarea Contelui de Kotzebue nu însemnă altceva decât aceasta, dacă nu reîntoarcerea la o stare a lucrurilor mai rea ca înainte de Regulamentul Organic.

Astfel în noaptea de 13/25 la 14/26 Iunie el anunță miniștrilor, care îl siliseră de-a iscăli constituția, abdicarea lui în următoarele cuvinte :

„Fiindcă simt că forțele mele nu se potrivesc cu împrejurările actuale și ne vrând să am pe conștiință compromiterea țării mele, păstrând mai mult decât îmi stă în putință frânele ocârmuirii, le predau în mâinile voastre și mă retrag în viața privată cu liniștea sufletească pe care ți-o dă conștiința curată“. 1)

Revoluțiunea triumfă. Totuși revoluționarii erau încurcați în ce privește aplicarea ideilor lor. Abdicarea lui Bibescu provocă un conflict imediat de interese între râvnitorii tronului — Alexandru Ghica și Ion Câmpineanu — și acei care aveau de gând să proclame republica, adică Ștefan Golescu, Eliade Rădulescu, gata de-a-și pune candidatura pe dată ce vor avea o armată în favoarea lor.

Miniștrii se întruniră cu membrii comitetului revoluționar spre a constitui un guvern provizoriu astfel : Mitropolitul Neofit ca președinte, iar ca membri Eliade Rădulescu, Ștefan Golescu, Christian Tell, Gheorghe Magheru și Scurtu. Cei mai înflăcărați din comitet — Ion Brătianu, C. A. Rosetti, Nicolae Bălcescu și A. G. Golescu — fură numiți secretarii guvernului.

Fracțiunea radicală a comitetului, compusă din Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti și frații Brătianu, aveau

1) Ne având textul românesc exact sub mână, dau citația aceasta după Damé, *Ibidem*, p. 64.

de gând să împingă pe colegii lor la o măsură extremă. Se gândeau că, fiind dată starea tulburată în care se găsea Europa, vor putea să elibereze pe români din protectoratul rus și din suzeranitatea Turciei. Planul lor era de-a se uni cu ungurii și de-a proclama republica.

Partidul radical, după cum explică d. Xenopol, nu râvnea mai puțin decât să declare război Turciei, Rusiei și Austriei cu scopul de a se reconstitui Dacia din cele două Țări Românești, mărite cu Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul.¹⁾

Ministerul de mai sus fù în scurt timp remaniat și compus din elemente mai moderate, adică: N. Golescu—la interne, Ion Câmpineanu—la justiție, I. Voinescu II—afacerile străine, N. Filipescu—finanțe, G. Nițescu—controlorul general, Colonel Odobescu—război, Eliade Rădulescu—culte, Christian Crețulescu—comandant provizoriu al gardei naționale ce trebuia înființată, C. Crețulescu,—președinte al consiliului comunal și N. Moșoiu—prefect de poliție.

Din momentul acesta elementele mai înaintate ale comitetului—Rosetti, I. Brătianu, etc.—spre a presă asupra deciziunilor colegilor lor, au recurs la mișcări populare. Mai multe adunări sub cerul liber fură convocate la barieră. S'au ținut discursuri, s'au sfințit drapelele, s'a aclamat proiectul de constituție ca pe vremea revoluțiunei franceze dela 1789. În timpul acesta nici ministerul nici comitetul nu erau de acord pentru aplicarea principiilor proclamate, căci este ușor să înșiri în discursuri și pe hârtie fraze frumoase despre libertate, justiție și fraternitate ce găsesc întotdeauna ecou în suflete și inimi, dar e greu să le realizezi când vine vremea să trecem dela vorbe la fapte. Ori se promisese țăranilor împroprietărirea prin

1) Vezi Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, p. 510—511

luare de terenuri din moșiile boerilor, cari trebuiau despăgubiți de către stat în numerar. Însă în privința exproprierii și indemnizării nu se prevăzuse nici o măsură practică pentru că revoluționarii, proclamând principiul, credeau că mijloacele de aplicare se vor găsi ușor după ce revoluțiunea va fi făcută. Țăranii în timpul acesta, îndemnați de propaganda revoluționară, începeau să se agite, iar boerii de altă parte se îngrijeau de sacrificiile ce li se vor cere.

În ziua de 19 Iunie (1 Iulie) aceștia din urmă se adunară și apoi se duseră cu toții la palat unde se află guvernul. Colonelul Odobescu și colonelul Solomon, partizanii fostului domnitor Alex. Ghica în fruntea câtorvâ soldați, se folosiră de acest prilej spre a aresta pe membrii guvernului și pe miniștri afară de Ion Brătianu și C. A. Rosetti cari demisionaseră în ajun.

Această contra-revoluție a colonelilor Odobescu și Solomon fû făcută cu scopul de a răsturna guvernul provizoriu și inspirată de marii boeri susținuți de Rusia. Probă despre aceasta avem într'un raport al ambasadorului francez. Generalul Aupick, care scrie ministrului afacerilor străine al Franței, Bastide, că „contra-revoluția făcută în interesul proprietarilor, jigniți prin art. 13 al proiectului de Constituție, se explică prin antecedentele celor doi coloneli cari au slujit mult timp în oștirea rusească și cari sânt devotați Impăratului“.¹⁾

Lovitura fû precedată de o întrunire sgomotoasă a proprietarilor reacționari la clubul Momulo, înființat imediat după abdicarea lui Bibescu. În procesul de înaltă trădare intentat lui Odobescu și lui Solomon, acesta din urmă. în depunerea lui, mărturisește că se opune revoluționarilor din cauză că nu vrea să

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 264.

deà pământ din moșiile lui țăranilor și lasă să se înțeleagă că acei ce cer împrumutarea aceasta sunt tocmai aceia cari n'au nimic de dat.

După mișcarea aceasta reacționară se proclamă un guvern nou, însă Rosetti și Brătianu, cu o mână de oameni hotărâți, răușesc să pătrundă în palat și să aresteze pe colonelul Odobescu. Tocmai în timpul acesta soldații cari înconjurau pe colonelul Solomon, amenințați de mahalagii, trag cu armele, omorând și rănind pe câteva persoane: șapte morți și opt răniți. Această hărțuială excită spiritele. Poporul se revoltă, se aruncă asupra soldaților, dezarmându-i. Colonelul Solomon și maiorul Lăcusteanu sânt arestați și Eliade Rădulescu, care proclamase noul guvern dintr'un balcon al palatului și care a doua zi, în numele vechiului guvern reintrat în funcțiune, pronunță un discurs pe mormintele victimelor acestui nenorocit eveniment.

Odobescu, Solomon și Lăcusteanu fură aduși în fața consiliului de războiu, care-i condamnă pe câte-și trei la degradare și trimese pe cei doi dintâiu înaintea tribunalului penal spre a fi judecați ca asasini.

Aceste condamnări au fost zadarnice, căci a doua zi se răspândi zvonul că armatele rusești au trecut frontiera. Guvernul, simțind că opinia publică nu mai erà de partea lui și că n'ar putea să se razeme pe ofițeri și armată, hotărî să părăsească Capitala, prevenind populațiunea că se retrage în munți singura cetate unde poate aștepta ajutorul armat al puterilor străine la care a făcut apel.

Dar la câteva poște de București ofițerii și soldații, cari escortau guveruul, refuzară de a-l însoți mai departe și membrii guvernului trecură pur și simplu în Transilvania.

În timpul acesta se constituia în București, subt

auspiciile Mitropolitului Neofit, o locotenență domnească compusă din doi mari boeri, Theodor Văcărescu și Emanoil Băleanu (29 Iunie/11 Iulie). Colonelii Odobescu și Solomon sânt puși în capul armatei. Funcționarii cei vechi fură rechemăți și poliția nouă luă noi măsuri împotriva mișcării revoluționare. Dar nu avu timp să le aplice căci Ion Brătianu, care nu luase parte la hotărârile colegilor săi, adună din nou pe membrii societății *Dreptate-Frăție* și în capul lor se duse în ziua de 30 Iunie (12 Iulie) la mitropolit, silindu-l să iscălească o proclamație prin care desminte concursul ce-l dăduse el însuși locotenenței domnești a lui Văcărescu și Băleanu. El fù chiar nevoit să anunțe că vechiul guvern va fi rechemat și că funcționarii destituiți vor fi readuși în funcțiunile lor.

Că mișcarea reacționară a boerilor provenea dela marii proprietari și era susținută de către ruși ne-o dovedește tocmai purtarea Mitropolitului Neofit pe care revoluționarii la început îl puseseră în capul guvernului provizoriu spre a impune mai mult respect populațiunei și străinătății. Când însă guvernul fù nevoit să se retragă la Târgoviște, mitropolitul se grăbi să publice o proclamațiune în care tratează pe colegii săi de odinioară drept rebeli. Depeșile cari răspândiseră svonul că au venit rușii și cari au făcut pe guvern să plece, au fost sau fictive sau falsificate de el însuși. După întoarcerea guvernului mitropolitul fù silit să desmintă prima lui proclamație de care am vorbit mai sus prin următoarele cuvinte: „Cele ce am vestit subț a noastră iscălitură, făcând pe guvernul provizor rebel și altele, astăzi, după dorințele poporului, o refuzăm (sic!) cu desăvârșire“. ¹⁾

Pe de altă parte arată consulului rus Kotzebue că

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 265.

se simte dator să stea în fruntea unui guvern care nu va avea timp să facă mult rău, căci ocârmuitorii vor părăsi puterea îndată ce vor sosi trupele imperiale. *Le National*, ziarul francez, scrie că mitropolitul este suflet vândut rușilor. El va continua a juca acest rol de duplicitate răspândind de o parte proclamății revoluționare printre țărani, iar pe de altă parte scriind contelui de Kotzebue că „criza prin care trece țara nu-și va vedea sfârșitul decât atunci când oștirile împărătești vor readuce între noi rânduiala și liniștea“, apoi peste două zile, la 2 Iulie, el adaogă că „vom pieri schingiuiți de o revoluție comunistă care proclamă ruina familiei și a proprietății, uneltită de o bandă de nebuni cari au pus mâna pe ocârmuire“.1)

Este de notat că nu vorbește numai în numele său, dar și în numele câtorva boeri mari dintre cari Gheorghe Filipescu adresează chiar țarului o jalbă rugându-l să intervină. Ziarul *Le National* confirmă acest fapt zicând că „unii din boerii moldoveni și munteni, după înțepirile lui Duhamel, ceruseră ocuparea țărilor lor de ruși“.

Mitropolitul Neofit nu întârzie ca să dea o nouă dovadă de duplicitatea lui. Când Fuad Efendi amenință că va restabili Regulamentul Organic, împreună cu generalul rus Duhamel, poporul se înfurie din cauză că Poarta și Rusia se înțeleseră spre a readuce vechea stare a lucrurilor. Turcia se văzù din nou silită să cedeze puterei moscovite. În acest moment, în ziua de 6/18 Septembrie, mulțimea crezù de cuviință să se ducă la Locotenența Domnească spre a cere Regulamentul Organic și Arhontologia, cerere ce a fost satisfăcută. În curtea palatului și în fața consulatului rusesc se făcù în jurul acestor două documente,

1) Văzi Xnopol, *Ibidem*, pag. 266.

depuse pe un catafalc, simulacrul unui serviciu funebru. După aceasta cortetul se duse spre mitropolie unde apărù mitropolitul Neofit cu mitra pe cap și cu cârja în mână, îmbrăcat în vestmintele de ceremonie și înconjurat de Ion Brătianu, Cezar Boliac și C. Aristia. Pe un rug și cu mare pompă, Regulamentul Organic și Arhontologia fură arse și mitropolitul după dorința poporului blestemă și afurisi opera rușilor.

Însă îndată ce sosi armata turcească 13/25 Septembrie, Faud Efendi scrise mitropolitului să poștească la lagărul dela Cotroceni cu boerii, cu notabilitățile și cu negustorii de seamă din Capitală spre a lua cunoștință de hotărârile sultanului.

O deputațiune însemnată se duse la Cotroceni unde Fuad Efendi îi comunică că sultanul, dorind să restabilească ordinea în Muntenia, a hotărât să înlocuiască Locotenența Domnească printr'un singur caimacan (regent), logofătul C. Cantacuzino.

Se ivi o protestare vie din partea revoluționarilor care făceau parte din deputație. Îndată ei se văzură înconjurați de soldați turci și arestați. Pe când erau internați în mânăstirea dela Cotroceni, armata otomană pătrunse în București unde chiar în dealul Spirii se ciocni cu garda pompierilor, cari refuzară să predea cazarma. Se dete o luptă sângeroasă care este comemorată prin monumentul ridicat în fața arsenalului actual.

Revoluția, prin intervențiunea turcească cu forța armată, eră ca și sfârșită. Eliade Rădulescu se refugie la consulatul englez, Generalul Tell fugi în Transilvania și Niculae Golescu la Constantinopol. Mulți alții dintre revoluționari fură expulzați din țară, printre cari G. Magheru, Ion Maiorescu, I. Bălăceanu, G. Marghiloman, M. Marghiloman, G. Ion Vernescu, C. Pădeanu, N. Crețulescu, T. Laurian, P. Cernătescu, etc.

Revoluția durase trei luni. Ea n'a înzestrat țara cu nici-o reformă; a proclamat într'adevăr principii ce erau menite să dea roade. Inșă, după trei luni de turburare zadarnică, Muntenia se găseă într'o stare mai mizerabilă de cât înainte, prada anarhiei și unei îndoite ocupații.

Nici o clasă a societății nu profitase de evenimentele care se produsera și mizeria domnea pretutindeni. Un singur lucru rămânea: sentimentul național pe care Eliade Rădulescu și Niculae Bălcescu îl înfipse în inimile tinerei generațiuni.

Judecând evenimentele de pe atunci, M. G. Bengescu, în *Bibliografia Franco-Română* se exprimă astfel: Că autorii mișcării naționale dela 1848 să fi avut oare cari slăbiciuni, să fi comis câte-va greșeli, să se fi avântat cu tot focul și neexperiența tinereții într'o aventură plină de obstacole și de primejdii, și care, fiind dată situațiunea precară a țării lor, ar fi putut să iasă în dauna ei, aceasta nimeni nu o contestă. Nu este oare aceasta tăria tuturor revoluțiunilor? Și dacă aceste slăbiciuni și aceste greșeli au fost rescumpărate de un patriotism arzător, cu o credință adâncă în destinul patriei române, cu pribegia îndurată într'un mod nobil și folositor pentru cauza unei națiuni pe care tocmai acești emigrați au contribuit s'o facă cunoscută întregii Europe, nu pot faptele acestea să nu îndemne la ertare de orice greșală și de orice păcat? ¹⁾

Inșă îndată se Fuad Efendi puse mâna pe București și împrăștie pe revoluționari, cel dintâi care reveni asupra jurământului depus fù mitropolitul Neofit care declară că „jurământul fiind săvârșit de noi silnicește și împotriva canoanelor bisericești, declarăm le-

1) Citația după Damé, *Ibidem*, p. 75.

giuirea făcută de ruși și întărită de amândouă Curțile împărătești ca una ce au adus în țară cele mai mari folosuri“. 1)

Despre modul cu care străinătatea privește mișcarea revoluționară din Țările Românești sânt de notat următoarele: Turcia consideră ideea de a împrăstia pe țărani—idee fundamentală a programului revoluționar—ca o revendicare comunistă. De altă parte ea nu vede fără plăcere lovitură dată Regulamentului Organic și protectoratului rus. Liberalii însă înclină mai mult spre Turcia, care, după părerea lor, garantează o autonomie mai mare în ocârmuirea internă decât Rusia. ce veșnic se amestecă în treburile țării. „Poarta nu are nimic de câștigat, ci din contra totul de pierdut ca provincia să fie rău ocârmuită, căci și-ar înstrăina simpatiile deosebitelor clase ale societății. Ea trebuie din potrivă să dorească izbânda partidului liberal în Valahia și să aplaudeze la desființarea unui Regulament care este opera Rusiei și care dă acestei puteri facultatea de a se amestecă în trebile lăuntrice ale statului. Apoi aceste două țări, Moldova și Muntenia, prin tendințele lor de a se uni într'un singur stat, voesc să alcătuiască o stavilă de apărare a Impărăției Otomane“. 2)

Însă România, prea legată și cu Rusia și cu Poarta, nu putu să facă nimic, cu atât mai puțin că puterile străine erau împiedecate de revoluțiunile lor și nu puteau să dea nici un ajutor spre a se sprijini vederile ei.

Rusia desaproabă, firește, toată mișcarea revoluționară și ținea să nu piardă ceiace câștigase, cu atât mai mult că consideră pe români incapabili de a se guvernă singuri.

Rusia din cauză că se făcuse odioasă, găsește de

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 268.

2) « « *Ibidem*, p. 269.

cuviință să lase Poarta, mai simpatică românilor, ca să restabilească ordinea. Soliman Pașa, primit foarte bine la București, se arată binevoitor și consimte chiar să recunoască noul guvern cu condițiunea că se va schimba titlul de *guvern provizoriu* „care sună cam prea republican“. El propune numele mai regulamentar de *Locotenență Domnească* și reducerea puterii executive dela 6 membri la 3, spre a reveni la organizarea anterioară. El consimte să se schimbe formele, dar vrea să se păstreze fondul. Dovada despre această o avem prin adresa lui *Către boerii din București*, când i s'a făcut observație că nici nu mai există boeri. Atunci el schimbă titlul și zice: „*către notabilitățile Capitalei*“. Toate acestea ar fi fost bune dacă Soliman Pașa n'ar fi violat pe de altă parte teritoriul, aducând o armată care a trecut Dunărea spre Giurgiu. Atunci poporul din București, în număr de 30000 de oameni, se întrunî ca să asculte înflăcărata cuvântare a lui Ion Brătianu împotriva violării teritoriului.

Locotenența Domnească pe de altă parte publică o proclamație prin care declară că guvernul provizoriu a încetat de a exista și că a fost înlocuit prin o locotenență domnească, aprobată de Soliman Pașa și care va fi sancționată de către Majestatea Sa Sultanul. Această proclamație provocă o mare indignare în popor și Ion Brătianu și Magheru protestară contra acestui act de umilire, care eră sacrificiul autonomiei țării.

Această divergență de opinie în partidul liberal produse în el însuși o cisiune în două grupuri: de o parte acei cari țineau morțiș cu Turcia, gata de a se supune cerințelor ei chiar sacrificând demnitatea țării, iar de altă parte acei cari prin mișcări violente căutau să libereze țara cu totul de orice legătură, chiar și de a Turciei.

Soliman Paşa, măgulit de buna primire ce i se făcuse şi de aprobarea ce se dase cererilor sale, consimte să recunoască noua constituţie cerută de popor şi încuviinţă să se trimeată o delegaţie la Constantinopol spre a obţine, din partea Sultanului, aprobarea Constituţiei. Deputaţiunea se compunea din Dimitrie Brătianu, Ştetan Golescu, N. Bălcescu, Grigore Grădişteanu, din negustorul Vasiliade şi din Jean Henri Ubicini.

Soliman Paşa aduse la cunoştinţă deciziunea sa într'o mare adunare a notabilităţilor din Bucureşti, cari redactează o mulţumire semnată de 90 de persoane, dar dintre cari lipsesc iscăliturile lui Ion Brătianu şi C. A. Rosetti.

Ruşii văzând că această înţelegere între turci şi români însemnează că cei din urmă caută să scape de sub tutela moscovită, denunţă Porţii că Soliman Paşa s'ar fi înţeles cu revoluţionarii. Ei cer revocarea tuturor măsurilor luate de el şi numirea unui nou delegat turc în persoana lui Fuad Efendi, şi care va fi întovărăşit de generalul rus Duhamel, care va porunci comisarului turc.

Fuad Efendi plecă spre Bucureşti cu armata pe care predecesorul său o lăsase la Giurgiu spre a nu supăra populaţiunea. Acest procedeu din partea Turciei fu interpretat imediat ca o desaprobară a Constituţiei şi a revoluţiei. Ion Brătianu convocă din nou o mare întrunire pe Câmpia Libertăţii spre a îndemna poporul să se ducă la Giurgiu pentru a întâmpina pe Fuad Efendi şi să-i înmâneze protestarea ţării.

Fuad Efendi însă intră în Bucureşti cu armata sa şi se ciocni, după cum am spus, pe dealul Spirei cu corpul pompierilor. După această vărsare de sânge el desfiinţă locotenenţa domnească şi o înlocuî printr'un singur caimacan (regent), Const. Cantacuzino,

și declară că Constituția este desființată și Regulamentul Organic restabilit.

Revoluționarii, după cum am văzut, sânt obligați să se ducă în exil. Magheru, care avea de gând să protesteze în contra violării autonomiei țării cu sprijinul armatei, fù sfătuit de consulul englez Colquhoun, să ridice lagărul și să se retragă în munți. Christian Tell protestează de asemenea într'o scrisoare adresată lui Ion Maiorescu astfel : „Toate acestea se petrec în veacul al XIX-lea, în fața Europei civilizate care rămâne mută pentru noi ; iar noi nu avem măcar mulțumirea de a muri cu arma în mână, căci priveam pe turci ca pe frații noștri și credeam că au să apere aceeași cauză, pe când ei, vânduți Rusiei, măcelăresc pe frații lor cei mai devotați“.¹⁾

Câțiva dintre boerii reacționari iscălesc din contra o adresă de mulțumire comisarilor Turciei și Rusiei, spre a-i felicita de purtarea lor în această zi nenorocită.

Și iată cum, după instigațiunea Rusiei, care împingea pe turci, revoluția liberală a fost înăbușită dar numai pentru puțin timp, căci va renaște mai târziu. Străinătatea însă a recunoscut această mișcare națională și liberală după cum ne-o dovedește ziarul *Le National* din timpurile acelea : „Pierduți în stepele lor, fără speranța altui concurs al Europei decât un sprijin moral, românii nu s'au temut a desfide pe Rusia. Ei au îndeplinit o datorie de curățenie de suflet și de curaj, fără a calcula primejdia, siguri fiind că au lucrat cu vrednicie, chemând-o asupra lor. Toată puterea lor stă în adevărul pe care au îndrăsnit a-l spune. Drept mângâere ei au încă speranța că vremile apăsărei și ale dreptului celui mai tare au trecut“.²⁾

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 273.

2) „ „ „ *Ibidem*, p. 274.

XIV

PARTIDUL UNIREI ÎN MOLDOVA ȘI MUNTENIA. — URMAREA PROTECTORATULUI. — PERSISTENȚA IDEILOR LIBERALE.

Rusia în timpurile din urmă a căutat, după cum am văzut, să întrebuițeze suzeranitatea turcească spre a se folosi de ea pentru menținerea protectoratului ei chiar împotriva puterii otomane. Pe când se certau aceste două puteri mari pe spinarea țărilor românești, românii de partea lor aveau de gând să restabilească regatul daco-român, compus din Muntenia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia.

Ideea aceasta va persista încă mult timp ca un vis al neamului, însă împrejurările l-au redus pentru un moment numai la unirea celor două țări din punct de vedere politic și administrativ. Luptele ce se vor desfășura tind la realizarea acestui ideal național. Pe când armatele turcești și rusești ocupau Principatele, după cum am văzut, Turcia și Rusia începură negociațiuni spre o înțelegere în privința Țărilor Românești și ajunseră la tratatul dela Balta-Liman dela 1 Mai 1849.

Prin acest tratat Principatele fură din nou desmoștenite de dreptul de a alege domnitor pe viață. S'a restabilit domnia pe șapte ani și numirea domnitorilor prin învoirea amânduror puterilor protectoare. Adunările ordinare și extraordinare ale boerilor fură suspendate sub cuvânt că dăduseră loc

la mai multe conflicte regretabile și la mai multe acte de nesupunere. Funcțiunile deliberative fură încredințate într'un mod provizoriu Divanurilor ad-hoc. Aceste consilii fură compuse din boerii cei mai demni de încredere și din membrii cei mai de seamă ai înaltului cler. Aceste divanuri însă n'aveau ca atribuție decât dreptul de a stabili impozitele și de a alcătui bugetele.

Tratatul dela Balta-Liman stipulă, afară de aceasta, că trupele rusești și otomane vor ocupa țara până la restabilirea ordinii în amândouă provinciile.

Două comitete fură instituite, unul la Iași și altul la București, compuse din boerii cei mai recomandabili prin caracterul și capacitățile lor, spre a arăta modificările cele mai potrivite, spre a da administrației și întregii ocârmuiri îndrumarea cea mai bună.

Pe lângă aceasta doi comisari extraordinari, unul turc și altul rus, vor stă în Principate ca să supravegheze mersul lucrurilor și să dea împreună părerile și sfaturile lor Domnitorilor.

La expirarea domniei de 7 ani amândouă Curțile interesate își rezervau dreptul de a lua, după starea Principatelor, măsuri ulterioare.

Indată ce tratatul fu iscălit Mihail Sturza abdică și Poarta, de acord cu Rusia, numi pe șapte ani în Moldova pe Grigore Ghica și în Muntenia pe principele Barbu Știrbey, fratele cel mai mare al principelui Bibescu ¹⁾.

Principele Știrbey se ocupă în Muntenia înainte de toate cu reorganizarea armatei. El înființă un corp special de grăniceri și o jandarmerie internă, dorobanții,

1) Principele B. Știrbey născut la Craiova la 1789, fiul marelui Vornic Dimitrie Bibescu, fusese adoptat de unchiul său marele vornic B. Știrbey, sub condițiunea ca să poarte numele lui.

cu scopul ca trupele menite să apere țara să nu fie împrăștiate pe frontieră, nici întrebuințate spre a urmări pe rău-făcători. Pe de altă parte a căutat să îmbunătățească raporturile între proprietari și țărani. Legea pe care a făcut-o, asupra zilelor de muncă ale țăranilor, avea cel puțin folosul de a regulă multe chestiuni de detaliu care în practică până atunci erau totdeauna interpretate în paguba țăranului.

În privința instrucțiunii publice Domnitorul Știrbey reveni la sistemul învățământului în limba națională. Spre binele obștească organizează spitale în toate districtele, făcând un corp de ingineri de poduri și șosele, desființând corvoada și o înlocuind printr-o contribuție de 12 piaștri de fiecare cap de țăran, din care 9 plătiți de el și 3 de proprietarul moșiei. Se poate vedea în această dispozițiune prima încercare de a supune clasele privilegiate la un impozit.

La 3 Iulie 1853 rușii ocupară din nou Principatele și invitară pe amândoi Domnitorii să păstreze tronurile lor, însă sub condițiunea de a rupe orice legătură cu Poarta. Atât Domnitorul Știrbey cât și Domnitorul Grigore Ghica au preferat să se retragă și s'au dus la Viena, unde au așteptat consecințele evenimentelor. Rușii în acest răstimp numiră doi președinți ai guvernului: pe Principele Urusoff la Iași și pe Kalcinski la București.

Regimul acesta însă nu dură mai mult decât zece luni, când armata rusească trebui să evacueze teritoriul. Barbu Știrbey și Grigore Ghica se întoarseră în capitalele lor, susținuți de ocupațiunea austriacă.

Domnitorul Știrbey urmă mai departe cu reformele sale, desrobind pe țiganii de pe moșiile statului și răscumpărând pe acei ce erau pe moșiile particularilor.

Avea chiar de gând să treacă o lege pentru con-

strucțiunea primelor linii de fier și o alta pentru a înființa o bancă națională, însă tocmai în momentul când ajunsese la sfârșitul septenatului său care expiră după tratatul dela Balta-Liman.

În timpul acesta Domnitorul Grigore Ghica luase și el măsuri folositoare și progresiste. Înființase un minister al lucrărilor publice, reorganizase jandarmeria, înființase mai multe stabilimente de binefacere, regulase raporturile între țărani și proprietari și restabilise învățământul superior în limba românească. Tot el desființă taxele pe cari Mihail Sturdza le impusese jidanilor și le dădu voe de a ține cârciumi la sate. Aceste două măsuri avură efectul nenorocit de a atrage în Moldova un mare număr de evrei din Rusia și Galiția, cari s'au înmulțit de pe atunci în țară.

Aceste două domnii, turburate de trei ocupațiuni străine, sânt o dovadă că cu toate dificultățile s'au putut realiza reforme și progrese însemnate.

Cu toate că reformele radicale nu puteau să fie introduse dela o zi la alta, fiindcă administrația țării nu eră încă pregătită pentru a le primi, Domnitorii Barbu Stirbey și Grigore Ghica au făcut tot ce le stătuse în putință în împrejurări foarte grele spre a înlăptui îmbunătățirile cerute. Din cauza aceasta Principatele le păstrează o vecinică recunoștință pentru intențiunile bune ce le-au avut și eforturile ce le-au făcut.

Însă se pregăteau evenimente mari și mișcarea politică a Principatelor nu mai eră nici la București, nici la Iași, ci la Paris și la Londra, unde învinșii revoluțiunei, exilații dela 1848, așteptau realizarea visului lor de naționalitate și de independență, adică : învingerea Rusiei, desființarea protectoratului și a Regulamentului Organic. Au avut meritul de-a pleda cauza României în fața Europei, și dacă au confun-

dat câte odată interesele lor cu interesele țării, totuși glasul lor a fost ascultat. Este de notat că în perioada aceasta dela 1848 până la 1856 partidul național al guvernului provizoriu se preocupă mai mult de chestiuni internaționale și de politică externă de cât de chestiuni interne și naționale. De pildă C. A. Rosetti cerea stabilirea republicei în Muntenia; Dimitrie Brătianu, membru în comitetul revoluționar din Londra, din care făcea parte italianul Mazzini, francezul Ledru-Rollin și ungurul Kossuth, era de aceeași părere. Ion Brătianu fû arestat la Paris, în ajunul războiului Crimeei, sub cuvânt că ar fi fost amestecat în atentatul Orsini și condamnat, cu A. Ranc, din cauză că luase parte la complotul din fața Operei Comice în contra lui Napoleon III.

Ori cum Europa prin evenimentele acestea sgomotoase află că există un popor român și că acest popor, suferind timp de secole, cere ajutorul ei. Franța cea dintâi se interesă într'un mod deosebit de această mică națiune latină, îndepărtată de surorile ei și care păstrase, cu toate invaziunile și apăsările străine, un sentiment așa de profund de origina ei.

Toată societatea, în saloane, în presă, se interesa cu simpatie de soarta românilor. Momentul era prielnic: Franța, Anglia, Austria se apropiau spre a se opune ambițiilor Rusiei asupra Imperiului Otoman. Napoleon al III-lea se declară apărătorul principiului naționalităților. Scriitorii mari, ca Michelet, Quinet, Saint-Marc Girardin, Elias Regnault, A. Ubicini, Henri Desprez, își ridicară glasul în favoarea Principatelor.

Protestările atât de autorizate îndemnară pe diplomați să se ocupe de o problemă românească așa de însemnată în chestia orientală. Dacă mulți dintre ei o priviră mai mult în interesul politicei lor, nu e

mai puțin adevărat că problema românească eră de pe atunci la ordinea zilei.

Subt protectoratul rus, cu toate neajunsurile lui, conștiința României se trezi și începù să se ridice și chiar să protesteze împotriva asupririlor străine.

Din momentul acesta Țările Românești fură luate subt ocrotirea puterilor mari și, îndrumate spre independența absolută, se realiză astfel în scurt timp renașterea lor.

RĂSBOIUL CRIMEEI.—CONFERINȚA DELA VIENA.—
 ULTIMATUL ADRESAT RUSIEI. — OCUPAȚIA AUS-
 TRIACĂ.—REINTOARCEREA DOMNITORILOR BARBU
 ȘTIRBEY ȘI GRIGORE GHICA.

Am văzut cum Franța și Anglia s'au arătat, în timpul revoluției dela 1848, în contra influenței rusești. Principatele căutau să se libereze prin Poartă de protectoratul apăsător al Rusiei care, prin preponderența ei în Marea Neagră și prin extensiunea ei în Asia, îngrijea din ce în ce mai mult pe Anglia.

Politica aceasta, pe care Republica Franceză o dusesse din ură contra despotismului, fù reluată cu energie mai mare de către Napoleon al III-lea sub cuvânt că protejă naționalitățile, dar poate în fond din cauză că nu uita opunerea Țarului Nicolai I-iu când cu recunoașterea lui ca împărat după lovitura de stat dela 2 Decembre 1852.

Țarul din partea sa presimțind că zilele sale sânt numărate, se pregăti să dea o mare lovitură împotriva Turciei. El contă, spre a realiză planul său, pe Austria pe care o susținuse în timpul furtunei dela 1848 și pe Prusia care se temea de politica napoleoneană. În gândul său aceste două puteri ar ocupa granițele Franței pe Rin, pe când el s'ar îndrepta pe Dunăre, Marea Neagră și Bosfor. Rămânea numai de a se asigura de Anglia. Țarul Nicolae căută s'o ademenească printr'o

propunere după care Muntenia, Moldova, Bulgaria și Serbia ar fi puse sub protectoratul rus pe când Egiptul și Creta ar rămâne Angliei. În ce privește Constantinopolul își rezerva singur toate drepturile de a-l lua la nevoie ca garanție.

Soluțiunea aceasta nu convenea Angliei care tot aveà de gând să pună mâna într'o zi pe Egipt fără ca să-l plătească cu un sacrificiu așa de mare. În loc de a cedà pretențiunilor Țarului, Anglia se apropie de Franța, cu toate că principele Albert din Anglia n'avea nici o simpatie pentru împăratul francezilor.

Deși greșise în combinațiunile lui, Nicolae I merse mai departe și la începutul lunii Ianuarie 1853 trimise pe Alexandru Mentschikoff în misiune la Poartă spre a obține ca ea să recunoască protectoratul Rusiei asupra tuturor ortodocșilor din Imperiul Otoman.

În momentul acesta ambasadorii Franței și Angliei Edm. de la Cour și Lord Stratford de Redcliffe se aflau de la Constantinopol. Poarta neavând sprijinul acestor miniștri spre a se opune cererii Rusiei, căută să amâne. Țarul dădu atunci ordin trimesului său să ceară o soluțiune urgentă, căci simțea posibilitatea unei alianțe franco-engleze împotriva lui.

În ziua de 23/5 Aprilie Mentschikoff adresă guvernului turc un ultimatum cerând că în cinci zile Poarta să hotărască dacă primește, da sau nu, să încheie cu Rusia o convenție care ar garanta bisericii ortodoxe nu numai libertatea religioasă, dar și privilegiile temporale. În ziua de 28 Aprilie guvernul turc răspunse că nu poate să satisfacă cererile acestea, căci ar fi să renunțe la independența lui primind în imperiul otoman controlul interior al unui guvern străin.

Mentschikoff răspunse cu amenințări cari au avut ca urmare retragerea marelui Vizir și a ministrului Afacerilor străine. Reveni atunci la putere adversarul

cel mai înverșunat al politicei rusești, Reșid Pașa. Trimesul Rusiei propuse atunci înlocuirea convențiunii printr'o simplă notă (6/18 Mai). Poarta însă redactă o notă cu un înțeles diametral opus cerințelor Rusiei (8/20 Mai). Menschikoff înțelese atunci că Poarta și-a bătut joc de el, strânse drapelul ambasadei rusești și părăsi Constantinopolul. Câte-va zile după aceasta (31 Mai) consilierul de stat Nesselrode trimise Porții un nou ultimatum acordând Sultanelui un termen numai de opt zile, după care țarul „își va asigura o garanție ocupând Moldova și Muntenia“.

Franța și Anglia trimeseră imediat flotele lor la intrarea Dardanelelor, și după sfatul acestor două puteri Poarta publică un hattișerif care asigura libertatea religioasă deplină în tot Imperiul Otoman (24/6 Mai). Țarul, prea angajat în acest conflict, nu mai putea să dea îndărăt și adresă poporului rus un manifest proclamând războiul în contra Turciei ca o nouă cruciadă în potrivă semilunei.

Armata rusească ocupă Principatele în ziua de 21/3 Iunie când Domnitorii, după cum am văzut, fugiseră la Viena. Era începutul războiului. Toți exilații români ori unde se găseau în capitalele Europei, primiră această veste cu mare bucurie, ne îndoindu-se că Rusia va fi bătută. Ion Ghica, sub pseudonimul de G. Chainoi adresă tuturor cancelariilor europene o broșură în franțuzește intitulată *Ultima ocupare a Principatelor Dunărene de către Rusia*.

Renunțând la visurile utopice ale lui Mazzini care se gândea la constituirea unei confederațiuni generale a republicilor naționale din Europa, renunțând de asemenea la ideia creării unui regat Daco-Român, cuprins între Tisa, Marea Neagră și Nistru și pus sub sceptrul unui principe german, el se mărginea să ceară ca Principatele să reintre în posesiunea tuturor

drepturilor lor pe baza vechilor capitulațiuni, luând astfel Rusiei ori ce motiv de garanție și de protectorat. Propunea în afară de aceasta unirea amânduror principatelor, sub ocârmuirea unui sinur Domnitor ales de o adunare compusă din reprezentți proprietari, atât boeri cât și nevoeri, însărcinată deasemenea de-a controla ocârmuirea.

O conferință a ambasadorilor se întruni la Viena spre a discuta chestiunea românească fără însă a ajunge la vre-un rezultat. Anglia voia războiul și Franța ca aliată fu târâtă într'un conflict dela care n'a tras nici-un folos. La sfârșitul lui Septembrie flotele franceze și engleze trecură prin Dardanele și în ziua de 22/4 Septembrie Turcia declară război Rusiei și la 26/8 Septembrie Omer Pașa, șeful suprem al armatei turcești, somează pe principele Gortschakoff să evacueze Principatele.

Țarul se ținu la început în defensivă sperând încă că Austria va putea restabili pacea. Însă luarea fortului S-tu Niculai dela Marea Neagră îl înfură și el dădu ordin flotei sale ca să pedepsească această înfrângere. În 18/30 Noembrie în fața portului din Sinope flota turcească, după o luptă înverșunată, fu nimicită. Sultanul Abdul-Megid reaminti atunci Franței și Angliei angajamentele lor. Ca urmare Napoleon al III și regina Victoria a Angliei adresară la 15/27 Februarie 1854 un ultimatum Țarului invitându-l de-a respecta integritatea Imperiului Otoman, de-a evacua Principatele și de-a recunoaște independența absolută a Sultanului în raporturile sale cu supușii lui. Acest ultimatum fû notificat la Petersburg în ziua de 15/27 Martie. Țarul nu răspunse la acest ultimatum și trimese armata sa pe țărmul drept al Dunărei unde Gortschakoff asedia Silistra. În acest timp trata cu Prusia și cu Austria spre a se asigura din partea lor. Rușii întâlne-

însă o rezistență vie în Bulgaria și Gortschakoff fu nevoit să se înapoeze și să părăsească chiar Principatele.

Prusia și Austria, solicitate de o parte de Franța și Anglia și pe de altă parte de Rusia refuzaseră să le dea concursul, căci iscăliseră în ziua de 8/20 Aprilie un tratat reciproc în care se găsea un articol adițional care stipula : 1) că Austria va adresa Țarului o somație ca să oprească înaintarea trupelor sale și să fixeze un termen la retragerea trupelor de ocupație din Principate. ; 2) că amândouă țările (Austria și Prusia) vor lua ofensiva numai dacă rușii ar trece în Balcani sau dacă ar declara că vor ocupa într'un mod definitiv Principatele.

Austria în virtutea unui tratat ce-l iscălise cu Poarta în Iunie 1854, prin care era recunoscută ca păzitoarea Dunărei, atât în contra anglo-francezilor cât și împotriva rușilor, crezu de cuviință să ocupe Principatele. Evacuarea lor fu terminată în ziua de 26 Iulie

Cu venirea austriacilor și sub protecțiunea lor, domnitorii Știrbei și Grigore Ghica, se întoarseră dela Viena, după cum am văzut, în capitalele lor respective. La 27/8 Iulie, Franța, Anglia și Austria adoptară notele dela Viena care stipulau că raporturile între Poartă și Rusia nu vor putea să fie restabilite pe baze solide și durabile decât : 1) dacă protectoratul, exercitat până în prezent de curtea imperială rusească, asupra Principatelor (Muntenia și Moldova) și Serbiei, nu va înceta în viitor și dacă privilegiile acordate de către sultani acestor provincii depinzând de Imperiul Otoman, nu vor fi garantate într'un mod colectiv de puteri printr'un tratat ce se va încheia cu Poarta și ale cărui dispozițiuni vor regula toate chestiunile de detaliu ; 2) dacă navigațiunea la gurile Dunării nu va fi liberată de orice obstacole și supusă la princi-

piile stabilite prin congresul dela Viena ; 3) dacă tratatul dela 1/13 Iulie 1841 nu va fi revizuit de părțile contractante în interesul echilibrului puterilor europene ; 4) dacă Rusia nu părăsește pretențiunea ei de-a exercita un protectorat oficial asupra supușilor Imperiului Otoman de ori ce religie ar fi și dacă Franța, Austria și Anglia, Prusia și Rusia, nu se înțeleg spre a obține dela guvernul otoman confirmarea și observarea privilegiilor religioase ale comunităților creștine.

După aceasta armatele rusești se întorc cu Gorceof peste Dunăre. Austria ocupă Principatele sub cuvânt că prin tratatul din luna Iunie 1854 aveà dreptul de a fi păzitoarea Dunării, atât împotriva englezilor și francezilor cât și a rușilor. Prin intervențiunea aceasta Austria împiedică mai mult, într'adevăr, operațiunile aliaților și favoriză indirect pe Rusia. Aliații fură într'adevăr obligați să schimbe planul lor de campanie.

Din această cauză englezii îndemnară pe aliații lor să distrugă portul militar dela Sevastopol, cucerire care ar lua Rusiei, pentru mult timp, orice posibilitate de ofensivă pe Marea Neagră.

În acest mod s'ar asigura și neutralitatea acestei măi și salvarea Constantinopolului de invadarea rușilor aruncați spre nord.

În ziua de 19/2 Februarie Țarul Nicolae I muri ; fiul său Alexandru II veni la tron. El era cunoscut ca mai puțin ambițios decât tatăl său și ca un caracter mai pacific. Se crezù atunci că pacea se va restabili în scurt timp și conferințele dela Viena își reluară chiar activitatea.

Aliații, cu toate că piemontezii (Ianuarie 1855) intrașeră în alianță trimițând 15.000 de oameni în Crimeia sub comandamentul generalului La Marmora, au trebuit să asedieze mult timp cetatea. În acelaș timp generalul

Canrobert, privit ca prea șovăitor, fu înlocuit de către generalul Péliissier care în ziua de 26/7 Mai luă Dealul-Verde, însă nu răuși în ziua de 6/18 Iunie în atacul dela Malacoff. Lupta aceasta care a costat pe francezi o pierdere de 12.000 de oameni n'a sdruncinat încrederea lui Péliissier. El hotărî de-a încerca o sfortare supremă și cu colegii săi Simpson, Omer Pașa și La Marmora pregăti pentru ziua de 27/8 August un asalt general care fû tot așa de crud ca cel dintâi, dar hotărîtor.

Această victorie ar fi fost decisivă dacă aliații ar fi putut pune mâna pe Sevastopol. Rușii însă stăpâneau încă partea septentrională a cetății de unde era aproape imposibil a-i scoate. De altă parte operațiunile în sudul Caucazului care țineau de doi ani se schimbau mai mult în favoarea rușilor. La 24 Noembrie ei biruiră pe turci și luară cetatea dela Kars.

Acest succes, după sacrificiile dela Malakoff, după șovăelile Austriei, după jocul dublu al Prusiei, care retrăsese trupele depe frontiera dela est, după apropierea ernei, fiind dată și criza financiară a Rusiei, îndemnă spre o soluțiune pacifică Anglia, singura care se opunea păcei. Ar fi voit să treacă războiul pe Marea Baltică spre a luă Kronstadt după cum se luase Sevastopolul. Suedia era cu totul dispusă să susție această întreprindere; Napoleon al III lea însă se grăbi de-a isprăvi campania și răuși să impună cabinetului dela Londra să cedeze.

La 4/16 Decembrie un ultimatum fu adresat de către Franța, Anglia și Rusia — Austriei, învitând-o să se pronunțe până la 5/17 Ianuarie. Peste termenul acesta, Austria e considerată ca făcând cauză comună cu puterile occidentale. Acest ultimatum cuprindea, nu patru, dar cinci serii de condițiuni: 1) Principatele Dunărene vor fi puse sub protectoratul colectiv al ma-

rilor puteri, care vor garanta organizarea lor interioară, fără nici o intervențiune armată din partea Turciei, care nu va putea interveni de cât cu învoirea lor ; se va face rectificare de graniță în ce privește Basarabia ; 2) libertatea navigațiunei pe Dunăre va fi stabilită sub controlul puterilor contractante ; 3) Marea Neagră va fi neutralizată, după un acord între Rusia și Poartă, care va fi anexat tratatului principal și garantat de puterile mari ; Turcia va fi admisă în concertul european. Orice conflict între ea și una din cele cinci puteri europene va fi supus mai întâi celorlalte patru. În fine principiul închiderii strâmtorilor va fi din nou proclamat ; 4) drepturile creștinilor în Turcia vor fi confirmate fără prejudiciu pentru independența și suveranitatea Sultanului care, în privința aceasta, se va înțelege cu Rusia printr'o învoire deosebită.

XVI

TRATATUL DELA PARIS DELA 1856. — URMĂRILE LUI ASUPRA PRINCIPATELOR ROMÂNE. — IDEIA UNIREI. — CAIMACAMIA LUI ALEXANDRU GHICA LA BUCUREȘTI ȘI A LUI TEODOR BALȘ LA IAȘI.

Spre a discuta condițiunile de mai sus pe cari Rusia le-a primit la 4/16 Ianuarie 1856 a fost convocat congresul dela Paris, care s'a deschis în ziua de 13/25 Februarie sub prezidenția contelui Walewski. Puterile fiind înțelese asupra condițiunilor esențiale ale păcei, discuțiunea nu ținù mult; desbaterile fură mai aprinse în ce privește retrocesiunea Basarabiei și unirea Principatelor. Soluțiunile acestea Napoleon al III-lea le propusese dejă în timpul conferințelor dela Viena: cea dintâi nu din principiul naționalităților, dar numai spre a împedeca o vecinătate și o legătură prea apropiată cu Bulgaria, cu scopul de-a asigura libera navigație pe Dunăre; ce-a de-a doua într'adevăr motivată de principiul naționalităților, dar cu ținta de-a avea în Orientul Europei un stat tampon împotriva Rusiei.

Trebue să constatăm, după cum observă d-nul Xenopol, că unirea Principatelor n'a intrat în mintea lui Napoleon al III lea de dragul poporului român „ci numai din nevoia politice de a apăra prin ea Imperiul Otoman“. Această idee reese din toate documentele timpului din cari reproducem cuvintele câtorva: „că unirea Principatelor Române ar putea singură a-

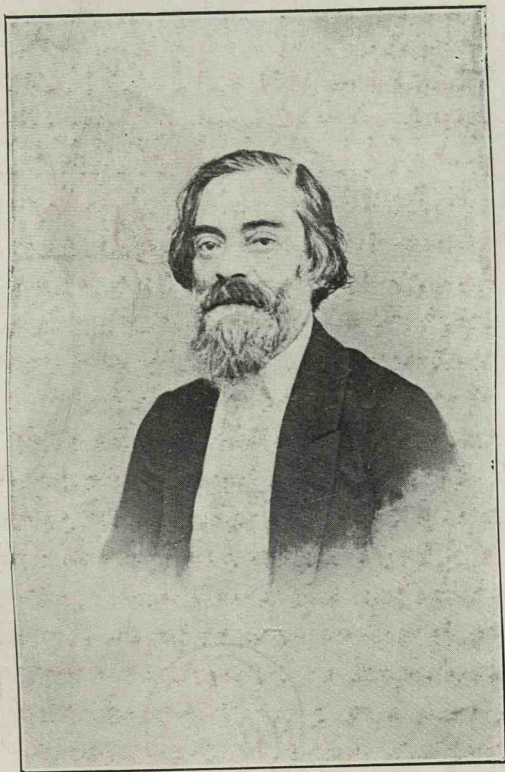
coperi pe Turcia contra pornirilor cotropitoare ale Rusiei; că este singurul sistem în stare de a stabili o barieră solidă la nordul Imperiului Otoman; că este neapărată nevoie a se constitui pe malurile Dunărei o stare de lucruri în destul de puternică, spre a asigura din această parte liniștea Impărăției Turcești", și așa mai departe.

Cu toate divergențele ce izbucniră între părerea Turciei, care era împotriva unirei și părerea Franței care era pentru unire, ne mirăm de deosebirea aceasta de vederi între amândoi aliații. „Totuși încăpățânarea Franței de a sprijini unirea ca o măsură în folosul Turciei, contra voinței acesteia, și menținerea acestei păreri chiar cu prețul ruperei relațiilor diplomatice — cum vom vedea mai jos — arată că Franța dela o vreme se înfierbântase atât de mult pentru ideea ei, încât o sprijinea acum pentru ea însăși, și neatârnat de interesele turcești“. ¹⁾

Italia aproba această soluțiune care era un fel de precedent favorabil principiului naționalităților de care voia și ea să se folosească. Prusia o primea din cauză că vedea în ea un mijloc de-a slăbi Austria, prin faptul că noul stat al românilor va căuta negreșit a revendica toate țările românești (Transilvania, Banatul și Bucovina) în dauna Monarhiei Habsburgice. Rusia de partea ei aderă la această convenție din cauză că înființarea acestui stat era o micșorare a Imperiului Otoman fără a fi piedică pentru ea spre a trece în Turcia. Anglia s'a arătat mai rezervată; Austria și Turcia însă absolut ostile la unirea Principatelor.

Contele Walewski puse într'un mod deslușit chestiunea unirei în fața congresului. Explică că, după toate informațiunile, românii din Moldova și din Muntenia sânt unanim înflăcărați să formeze în viitor un

1) Vezi Xenopol, vol. II, p. 313.

C. A. ROSETTI

singur stat, fapt ce se explică prin comunitatea originii și a religiei ca și prin experiențele făcute cari au arătat inconveniențele unei ocârmuirii duble atât din punct de vedere politic cât și administrativ.

Reprezentantul Turciei, Aali Pașa susținù că moldovenii ca și muntenii nu doresc să fie uniți ; că ideia unirii n'a fost formulată decât de câteva spirite îmbuibate de idei revoluționare și că în fine realizarea acestei propunerii ar fi împotriva interesului general. Deasemenea și plenipotențiarul austriac reluu teza colegului său turc și sugeră ideia de-a consulta populațiunile din Muntenia și din Moldova înainte de-a se lua o hotărâre decisivă. Congresul, șovăitor în fața atitudinii așa de ferme a Turciei, primi părerea Contelui de Buol, delegatul austriac, cu toate că principele Orloff, reprezentantul Rusiei, declarase că unirea este conformă cu dorințele Principate'or și, după experiența lui, în folosul binelui obștesc al românilor, hotărî ca să trimeată la București o comisiune europeană cu misiunea de-a convoca în Moldova și Muntenia divanuri ad-hoc, menite să exprime dorințele populațiunilor. Congresul își rezervă dreptul de-a examina aceste dorinți și de-a ține socoteală de ele pe cât se va putea în ce privește organizarea viitoare a Principatelor.

Tratatul dela Paris fu semnat în ziua de 18/30 Martie 1856.

Data aceasta este pentru istoria României una din cele mai însemnate, căci este data înființării României moderne. Din ziua aceasta, România e considerată ca sustrasă de subt protectoratul rus și de subt ingerința turcească și trece sub protecțiunea colectivă a marilor puteri din Europa, care o pune în măsură să-și exprime dorințele în privința unei organizări interne care-i va permite să se desvolte și să devie un

stat european, element de ordine și de pace în Orient. Cele ce s'au întâmplat pe urmă au arătat că încrederea pe care puterile au pus-o în acest mic stat latin dela gurile Dunărei eră justificată, căci nu i-a trebuit mult timp ca să îndeplinească ceea ce se așteptă dela el.

În vremea aceasta un singur dor și gând, atât în Muntenia cât și în Moldova, însuflețeă cercurile politice: Unirea Principatelor în care toți patrioții vedeau salvarea României.

Ideia aceasta, cu toate că mulți scriitori români o considerau ca un ideal politic tradițional pe care Mircea cel Mare, Mihai Viteazu și Ștefan cel Mare ar fi căutat să-l realizeze, trebuie să recunoaștem că a devenit mult mai târziu conștientă în conducătorii țării.

Mircea și Ștefan cel Mare n'au făcut altceva decât să gonească unul din Moldova, celălalt din Muntenia principii cari erau contra intereselor lor spre a-i înlocui cu alții cari le erau devotați. În ce privește Mihai Viteazu, cu toate că realizase pentru scurt timp unirea tuturor țărilor românești, Muntenia, Moldova și Tansilvania, nu urmărea, după cum o spune foarte imparțial d-nul Xenopol, scopul de a întruni întregul popor român într'un singur stat, ci să întinză cuceririle lui cât mai departe spre a cuprinde și Polonia. Proba cea mai evidentă că nu ideia unirei tuturor românilor înflăcăra pe Mihai Viteazu, este că nu întemeiază domnia lui în Transilvania pe elementul românesc, însă pe elementul unguresc care tocmai apăsa în modul cel mai crud pe români.

În această chestiune s'au confundat două idei, cea a unirei neamului românesc și cea a unirei politice a Principatelor, care s'a putut realiza subț Cuza.

Unitatea neamului românesc a fost întrevăzută de mult, chiar de cronicarii moldoveni din secolul al

XVII-lea, dar n'a fost dovedită și proclamată într'un mod mai puternic decât la începutul secolului al XIX-lea de către scriitorii transilvăneni Micu, Șincai și Maior. Ei, cari studiaseră din nou originile poporului român, probând că se trage din legiunile traiane, au reînviat ideia unirii tuturor românilor într'un singur stat, republică sau regat, după cum o visă Bălcescu. Tot ideia aceasta frământa spiritul lui Ion Brătianu în 1848, după cum ne-o dovedește broșura lui de mai târziu, publicată la Paris sub titlul *Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient*.

În această scriere, care datează dela 1855, el doarește desmembrarea Austriei prin o revoluție, reconstituirea statelor slave ale Monarhiei Habsburgice și unirea românilor, sub cuvânt că Orientul European trebuie reconstruit pe baza naționalităților după vederile Franței. El adaugă la sfârșitul broșurei sale că dorința constantă aromânilor a fost ca să trăiască din viața Franței și că ei n'au încetat să ceară să fie recunoscuți în mod oficial ca avantgarda ei în Orient. Ca mijloc practic, pentru a realiza această idee, Ion Brătianu propune ca Franța să oblige imediat pe austriaci să evacueze Principatele și ca o armată de 100.000 de munteni și moldoveni să facă front împotriva Rusiei.

Acest plan măreț, dar nerealizabil pe vremea aceea, ar fi împiedecat o soluțiune mai urgentă pentru a întări situațiunea politică a Principatelor, căci ar fi ațâțat dușmănia Austriei împotriva lor. Însă s'au găsit spirite mai moderate cari s'au mulțumit să insiste pe lângă puterile străine spre a obține maximul concesiunilor posibile, adică unirea Moldovei și Munteniei, amânând pentru viitor întregirea neamului într'un singur stat. Și chiar cei mai înaintați dar buni patrioți ca

Ion Brătianu, se asociază la această idee. După observația lui Vasile Boerescu, că „Turcia și Austria nevoind să încuviințeze propunerea contelui Walewsky, s'a lăsat ca chestia să fie hotărâtă de țara însăși”. Iar I. C. Brătianu trage din această împrejurare un argument pentru suveranitatea Țărilor Române: „Austria și Turcia, zice el, cari numai binele românilor nu puteau să-l voească, pentru a colora împotrivirea lor cu o vâpsea de legalitate, de desinteresare și de echitate, sânt silite a invoca însăși suveranitatea noastră. Ele tăgăduesc românilor *nu dreptul ci voința de a se uni*, și se îndreaptă către autonomia noastră, pentru a hotărî asupra soartei ce ne privește”. Și aceeași împrejurare, anume, considerarea Țărilor Române ca ceva deosebit de Impărăția Otomană, reiese, cum observă tot Brătianu, din faptul că, „pe când Europa declară a nu se amesteca în relațiunile dintre Sultan și supușii săi, ea se amestecă într'un chip atât de hotărât în cele dintre el și Țările Române”. Paza cea strașnică a Turciei de a afirmă la fiecare prilej că Moldova și Valahia *făceau parte întregitoare din Impărăția Turcească*, eră deci scrisă pe apă. Nu e vorba că, pe de altă parte, nu se împacă poziția cea deosebită încuviințată Principatelor nici cu principiul cel de atâtea ori proclamat de puteri a integrității Imperiului Otoman, din care Fuad Pașa deducea cu destulă logică, că Sultanul este suveranul Țărilor Române. Ceeace nu eră logic și nu poate fi niciodată astfel, sânt lucrările și vorbele diplomaților, ale căror silinți se mărginesc de obicei în a menține cu orice preț lucrurile de azi pe mâine.¹⁾

De fapt, ideia unirei Principatelor nu apare politicește decât subt administrațiunea rusească pe la 1830. Amândouă provinciile, subt guvernământul lui Kisse-

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 312—313.

leff, erau ca și unite și, după cum am spus, Țarul ar fi văzut cu plăcere unirea lor sub un domnitor rus. Reamintim că boerul Iordache Catargi propuse ca membru al comitetului pentru alcătuirea Regulamentului Organic, unirea Moldovei și Munteniei însă, sub cuvânt ca domnitorul să nu aparțină din nici o dinastie din țările vecine. Articolele 425 și 426 ale Regulamentului consemnau o unire, care însă a fost împiedecată și întârziată din cauza împrejurărilor, dar de cari nimeni nu se putea îndoi, fiind dat origina, religia, limba și obiceiurile comune ale amânduror provinciilor, afară de interesele legislative și administrative de cari erau legate. Este atât de adevărat, încât aproape aceiași legislație fû adoptată de pe atunci pentru moldoveni și pentru munteni. Un diplomat francez, Bois-le-Comte, raportează că un ministru moldovean îi spusese în 1834, că amândouă Principatele ar găsi în unirea lor o economie însemnată în administrație, o putere și mijloace mai mari și față de Europa o stabilitate și încredere în viitor mai sigure.

În 1841, câțiva boeri munteni, cari erau împotriva lui Bibescu, trimeseră, după cum am văzut, pe Ion Ghica să ofere lui Mihail Sturza din Moldova să primească eventual să fie ales domnitor și în Muntenia. Câțiva ani mai târziu, domnitorul Bibescu făcù un mare pas spre unire, desființând între amândouă provinciile, vămile. În 1848, Kogălniceanu cel dintâi prevăzù într'un mod clar că viitorul țării lui este în unirea Principatelor printr'o singură Constituție. În 1853, Ion Ghica cerea realizarea acestei idei sub un singur domnitor ales, unica soluțiune posibilă de a satisface dorințele țărilor și interesul Porții.

În 1855, domnitorii Barbu Știrbey și Grigore Ghica, refugiați la Viena, apărau aceiași idee pe care princi-

pele G. D. Bibescu o susținea față de Drouyn de Lhuis, cu care era prieten.

În anul 1856, ideea unirei era nu numai admisă dar reclamată de toți.

Domnitorii Știrbey și Grigore Ghica, cari fuseseră aleși pe 7 ani, în 1849, ajunseră la sfârșitul domniei lor tocmai când se iscălea tratatul dela Paris. Se hotărî, după cum am văzut, că mandatul lor să nu fie prelungit. Se institui o regență (o caimacamie) după Regulamentul Organic, care era încă în vigoare. Poarta, căreia congresul dela Paris se adresase, violă însă Regulamentul, numind pe Alex. Ghica caimacam în Muntenia și pe Teodor Balș caimacam în Moldova, pe când regența trebuia să fie compusă din marele logofăt, din ministrul de interne și din președintele divanului domnesc. Prin această călcare a legii, Turcia arată ce ar fi fost capabilă să facă din Principate dacă ele n'ar fi ajuns să-și asigure protecțiunea puterilor occidentale. Susținută pe față de Austria, pe ascuns de Anglia, începù să lovească în opera de regenerare pe care congresul i-o încredințase. În ziua de 19/31 Iulie, Poarta adresează puterilor o circulară prin care expune intențiunile sale binevoitoare față de Principate. Sultanul declară că va menține pe deantregul toate privilegiile și imunitățile acordate de către strămoșii săi. Reorganizarea Moldovei și a Munteniei a intrat din momentul congresului dela Paris în domeniul dreptului public european, astfel că trebuie să aibă ca bază aceste două principii: 1) Menținerea integrității și independenței Imperiului Otoman și prin urmare recunoașterea drepturilor suzerane ale Sultanului asupra Principatelor; 2) dezvoltarea stărei morale și materiale a populațiunei din Muntenia și Moldova.

Circulara menționată recunoaște că există într'adevăr o minoritate care reclamă Unirea Principatelor

subt un singur domnitor și că această părere este chiar susținută de câteva puteri cari văd în această împreunare un element de forță pentru Imperiul Otoman și pentru propășirea Principatelor, însă protestează împotriva acestei păreri. În primul rând Principatele n'ar putea în nici un caz să opună o rezistență serioasă unui inamic care ar voi să atace Turcia, violând frontiera acestei provincii; numai recunoscute ca făcând parte integrantă din Imperiul Otoman aceste provincii vor fi o adevărată linie de apărare pentru Turcia. În al doilea rând popoarele din Muntenia și din Moldova cu toate că sânt unite prin origină, au format de zece secole încoace două naționalități deosebite, două corpuri sociale distincte, obișnuite să fie administrate într'un mod deosebit, având fiecare domnitorul său și legile sale și prin urmare o naționalitate deosebită. Unirea n'ar fi oare o violare a acestui principiu și n'ar face oare ca emulațiunea frățească între amândouă țările să se slăbească în detrimentul propășirii lor? Circulara adăogă că relele de care suferă locuitorii Principatelor nu depind de administrațiunea separată dar de inegalitatea claselor sociale și de lipsa unei administrațiuni drepte și imparțiale.

Dimitrie Brătianu a combătut argumentațiunea Porței într'o serie de articole care au apărut în *L'Etoile du Danube*.

Spre a arăta intențiunile sale reacționare față de populația care trebuia consultată în privința dorințelor și nemulțumirilor ei, Poarta restabilește în Moldova censura pe care Domnitorul Grigore Ghica, partizanul unirei, o suprimase la 9/21 Ianuarie 1856, și retrage privilegiile cari fuseseră acordate de către acelaș principe unui căpitan francez, Magnan, în ce privește navigațiunea pe Prut și Siret și a unui prusac,

Nulandt, în ce privește crearea unei bănci naționale la Iași.

Din acest moment administrațiunea Moldovei și Munteniei fû din nou absolut supusă ordinelor Porței. Principatele redeveniseră pașalâcuri turcești.

În acest timp conflictul care se ivise în privința delimitării Basarabiei se aplană și, la 6/18 Februarie 1857, P. Rosetti-Bălănescu, I. N. Cantacuzino și M. Cerchez, delegații caimacamului din Moldova, luau în posesie teritoriul basarabean și trupele moldovene ocupau Bolgrad, Ismail și Reni.

Austriacii de partea lor se vedeau obligați să evacueze Principatele. Trupele imperiale părăsiră Bucureștii la 2/14 Martie, Iașii la 4/16 și evacuarea era terminată în ziua de 13/25 Martie.

Câte-va zile înainte, la 18/1 Februarie, Teodor Balș, caimacamul Moldovei, murise. Poarta îl înlocuî imediat cu Niculae Konaki-Vogoride ministru de interne de pe atunci, a cărui complicitate o cumpără promițându-i tronul. Acest Vogoride, un grec nerușinat, care nici nu vorbea limba românească, restabilî pentru un moment regimul fanariot. Spre a scăpa în împrejurările acestea pe moldoveni de intrigile combinate ale caimacamului, ale Porții și ale Austriei, a trebuit puternica influență a ambasadorului Franței la Constantinopol, Thouvenel ajutat de Talleyrand-Périgord membru în comisiunea de anchetă și de consulul Franței dela Iași, Victor Place.

ION C. BRĂȚIANU

XVII

COMISIUNEA EUROPEANĂ TRIMEASĂ ÎN PRINCIPATE.—
CAIMĂCĂMIA PRINCIPELUI NICULAE VOGORIDE. — IN-
TRIGILE PORȚII ȘI AUSTRIEI ÎMPOTRIVA UNIREI.— MO-
TIVELE ACESTEI OPOZIȚII. — DORINȚELE ROMÂNILOR.

Comisiunea de anchetă eră compusă din baronul Kol-
ler (Austria), din baronul Talleyrand-Périgord (Franța),
din Sir H. Bulwer (Anglia), din von Richthofen (Pru-
sia), din cavalerul de Bensi (Sardinia) și din Mehmed-
Esaad Savfet-Effendi (Turcia), numită conform articolu-
lui 23 a tratatului dela Paris, sosi în București în cursul
lunei Martie. Câte-va zile înainte de sosirea ei Kabuli-
Effendi și Kiamil-bey înmânaseră caimacamilor firma-
nele aprobate de către comisiune, pentru convocarea
divanurilor ad-hoc. Aceste adunări trebuiau să fie com-
puse pentru Muntenia din 112 deputați și pentru Mol-
dova din 84, împărțite astfel : în Muntenia 4 mem-
bri de drept : mitropolitul și 3 episcopi ; 6 reprezentanți
din înaltul cler ; 34 de reprezentanți ai marei proprietăți
funciare ; 17 reprezentanți ai micii proprietăți funciare ;
22 de reprezentanți ai orașelor ; 17 reprezentanți ai
comunelor rurale. În Moldova : trei membri de drept :
Mitropolitul din Iași și doi episcopi ; 7 membri din înal-
tul cler ; 28 de reprezentanți ai marei proprietăți fun-
ciare ; 14 reprezentanți ai micii proprietăți funciare,
18 reprezentanți ai orașelor ; 14 reprezentanți ai co-
munelor rurale.

În ziua de 10 Martie comitetul electoral din Iași lansă un manifest formulând programul său în felul următor : Unirea Principatelor într'un singur stat, respectând totuși drepturile înaltei Porți după spiritul și textul vechilor capitulațiuni ; neutralitatea teritorului român ; respectarea drepturilor Principatelor și mai cu seamă autonomia lor ; ereditatea tronului ; încredințarea puterii legislative unei singure adunări ; supunerea străinilor față de legile țării ; recunoașterea dreptului pentru Principate de-a încheia tratate comerciale după propriile lor interese.

Caimacamul confiscă imediat acest manifest, suprimă jurnalele, interzise întrunirile electorale, destituie pe toții funcționarii bănuți de-a fi favorabili ideii Unirii și falsifică listele electorale. Consulul Franței protestează împotriva acestor măsuri sub cuvânt că este o batjocorire a hotărârilor luate de către marile puteri în Congres.

Vogoride simțindu-se susținut de consulul austriac care colaborase la falsificarea listelor electorale și de marele Vizir care-i dăduse orice latitudine în acțiune numai pentru a împiedica pe moldoveni ca să voteze unirea, n'a pus pe liste de cât 350¹⁾ de proprietari, pe când Moldova număra 2000 ; din micii proprietari în număr de 20.000, numai 2264 sânt chemați să voteze ; dintre alegătorii orășeni în număr de 11.000 de negustori și meseriași fură înscriși numai 1.190. Și în ce privește profesiunile liberale, arhitecți, doctori, ingineri, avocați, au fost înscriși numai 11 cu dreptul de alegători în toată Moldova. În ce privește țaranii, în număr de 167.222, nici nu erau socotiți, căci votul lor era privit ca fără valoare. „Așa fiind, listele în total cuprindeau numai 4.215.

1) După d-nul Iorga (vol. II, p. 307) și Damè (p. 103) ; după d-nul Xenopol 750 (p. 349).

nume, în loc de 40.000 cât ar fi trebuit să însumeze¹⁾. În aceste condițiuni se procedă la alegeri, cari nu fură decât o comedie. Din fericire, puterile cari erau favorabile Unirei interveniră. Ambasadorii Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei remiseră o notă identică Porței, înștiințând-o că au primit ordin să ceară pașapoartele dacă se va menține acest simulacru de alegere. Tulburarea fù mare la Constantinopol. Reșid Pașa, marele Vizir, fù înlocuit cu Mehemet-Kibrisli-Pașa ; Aali-Pașa luă portofoliul afacerilor străine la 19 Iulie.

După șase zile, la 25 Iulie, tocmai când ambasadorul Franței era gata să părăsească Constantinopolul, Aali-Pașa poruncește caimacamului de-a suspenda până la un nou ordin, convocarea Divanului ad-hoc. Totuși lumea oficială din Turcia nu pierduse cu totul speranța de-a ajunge la scop. Relațiunile amicale, care se stabiliseră imediat după războiul Crimeei între Franța și Rusia, erau cunoscute de toată lumea și Poarta știa că Napoleon al III învins insistând în favoarea unirei nu făcea decât să corespundă dorinței rușilor ; de altminterea cunoștea și intențiunea hotărâtă a Angliei de-a se opune proiectelor rușilor și avea convingerea că înfârșit cabinetul englez va birui și influența asupra deciziunilor împăratului francezilor. Poate că fără evenimentele care se iviră pe neașteptate în India, prevederile Porței s'ar fi realizat.

În luna Iulie Napoleon al III lea și Alexandru al II-lea se întâlneră la Stuttgart. Țarul promisese că nu se va opune proiectelor Franței în Italia. Împăratul de partea lui se angajase să susțină cât mai puternic punctul de vedere al Rusiei în ce privește chestiunea Principatelor, cu atât mai mult cu cât Rusia trebuia să opereze pe al doilea plan spre a nu deșteptă sus-

1) Vezi Xenopol, p. 349.

-ceptibilitățile Angliei. Totuși nu intră în planurile lui Napoleon al III-lea ca să înceapă un război împotriva Angliei, aliata ei de odinioară. El crezù că este prudent să caute un mijloc de a se înțelege.

Anglia se găsea în acest moment într'o situațiune foarte critică din cauza revoluției din India. Rezultatul conferințelor ce le avusese Impăratul francezilor la Osborne, în luna lui August, cu regina Victoria, împreună cu Prințul Consort Albert al Angliei, fù că Franța renunță la unirea Moldovei și Munteniei și se mulțumì cu o unificare administrativă parțială a celor două provincii. Anglia consimți să se asocieze cu puterile cari cereau anularea alegerilor, falsificate de Vogoride în înțelegere cu Turcia și Austria.

Acordul stabilit la Osborne fù comunicat oficial Porții care anulă alegerile și telegrafia în ziua de 12/24 August caimacamului Vogoride să revizuiască listele electorale și să facă noi alegeri, cari se fixară pentru ziua de 29 August în Moldova și 14 Septembrie în Muntenia.

Divanul ad-hoc din Moldova se deschise într'o Duminică, în ziua de 22 Septembrie la Iași, sub președinția Mitropolitului Sofronie. Primele ședințe fură întrebuintate pentru verificarea puterilor, pentru numirea biroului. Președinte de drept erà Mitropolitul dela Iași, vice-președinte C. Negri, secretari D. Rallet, Anton Pan, Const. Rolla, C. Hurmuzaki și P. Mavrogheni. În fine în ziua de 7 Octombrie 1857, după ce se votase o adresă arătând recunoștința țarei față de puterile semnatare ale tratatului dela Paris, adunarea ascultă lectura raportului lui Kogălniceanu și aprobă moțiunea care cuprindea toate dorințele Moldovei : recunoașterea autonomiei Țărilor Românești, unirea Principatelor într'un singur stat sub denumirea de *România* ; numirea unui domnitor străin, ereditar, ales

dintre familiile domnitoare din Europa, și ai cărui moștenitori vor fi crescuți în religia țării; neutralitatea și inviolabilitatea teritoriului noului stat; puterea legislativă încredințată unei singure Adunări care va reprezenta toate interesele țării și toate acestea sub garanția colectivă a puterilor semnatare a tratatului dela Paris. Cel dintâi care susține această mișcare este Hurmuzaki. Balș o combate. Însfârșit Kogălniceanu răspunde prin următorul discurs înflăcărat, care a rămas în anele elocinței române ca un cap-de-operă :

„Mulțămesc Adunărei, sau mai bine zicând, să se feliciteze Adunarea de dovada de nepărtinire ce a dat astăzi, învoind onorabilului deputat de Putna și Prea Sfințitului locotenent de Roman de a-și exprima opiniile liber și neîmpedecat, cu toate că pentru propuneri și amendamente art. 60 din Regulament cere, ca spre a fi ele primite la cetire, trebuie să fie sprijinite cel puțin de cinci membri.

„Propunerea onorabilului deputat de Putna însă, în toată Adunarea, n'a găsit decât un singur sprijinitor și Adunarea totuși a învoit cetirea acestei propuneri și înscrierea ei în protocolul zilei.

„Mulțămesc și felicitez Adunarea. Noi astăzi am dat dovadă, că suntem demni de libertatea ce Europa ne-a recunoscut, de a ne rosti dorințele și trebuințele. În toată această Adunare, însuflețită de o singură simțire, de o singură dorință, asigurarea naționalității noastre, două singure glasuri s'au găsit, cari voesc a merge în contra voinței nației, în contra voinței lui Dumnezeu, cerând păstrarea statului quo, și prin urmare a nămolului de nenorociri și de abusuri, care-i formează trista istorie, și cu toate acestea Adunarea, puind de o parte restricțiile Regulamentului său, a învoit ca astăzi toată opinia, fie cât de anti-națională, cât de singuratică, să se exprime liber și

neîmpedecată în fața țării, care o va discuviința, în fața Europei, cari o va judecă. Libertate pentru opinii, respect pentru persoane. Aceasta este linia de purtare care ne insuflă astăzi, care trebuie să ne insuflă totdeauna.

„După ce însă am ascultat opinia d-ilor locotenentului de Roman și a deputatului de Putna, să-mi fie ertat acum de a întâmpină. Și dintâi încep cu Părintele de Roman. Prea Sfinția Sa a rostit o curioasă teorie, adică, că este învoit de a avea între patru ochi o opinie și în public o altă opinie. Intr'alte cuvinte, alt om sunt, alte lucrez în patru ochi, și alt om sunt și alte lucrez în public; că în patru ochi am o iscălitură și în public am o altă iscălitură. Teorie curioasă, discuviințată de morală în gura fiecărui om, discuviințată de religie mai ales în gura unui preot. Socot că Părintele de Roman singur va recunoaște ușurătatea expresiei, sub care vocește a ascunde apostasia sa politică.

„Vin acum dar, la d-lui Marele Logofăt și Cavalieriu Alecu Balș. D-lui în loc să vie a ne vorbi ca deputat al țării, singurul titlu care ne dă drit de a vorbi aici, ne-a rostit opinia sa ca proprietar de 80.000 fălci pământ. Mare avere, frumoasă avere; nimeni din noi nu o are. Însă este cineva care o are înzecit mai mare decât d-l deputat de Putna. Acesta este un oarecine, care se numește țara, acea țară care o reprezentează această Adunare. D-l deputat ne zice, că are 80.000 fălci. Ei bine, noi Adunarea, avem mai mult decât chiar 800.000 de fălci, căci înfățișăm țara.

„D-lui deputatul ne zice, că țara de abia a eșit din agonia relelor trecutului, și apoi ca singură tămăduire cere urmarea lor, adică păstrarea statului quo, numai păstrarea privilegiilor și imunităților și a tu-

turor consecuențelor, care aduce după sine privilegiul nesprîjinit de putere ; dumnealui însă știe singur cum se păzesc în țară privilegiile obștești și privilegiile particulare ; avem dinaintea noastră soarta privilegiatilor.

„Un rău perde jumătate din puterea sa când îi cunoaștem originea. Răul țării noastre ni-l spune istoria, ni-l spun suferințele poporului.

„Fiecare pagină din analele noastre să o stoarcem va curge sânge și lacrimi. Răul țării noastre ni-l spune glasul poporului prin un proverb : „Schimbarea Domnilor bucuria nebunilor“.

„Onorabilul deputat de Putna, singur în această Adu-nare, singur în țară, care saltă de entuziasm, a cărui inimă bate ca a unui unic om pentru drepturi, pentru naționalitate, singur vine și ne zice că nu voește să fim alta decât cece am fost ; adevă călcați în picioare de toate neamurile, îngenuchiați în slăbiciune, atacați de cangrena corupției, înglodați în gunoiul abuzurilor.

„Însă aceasta nu va fi. Timpul a sosit ca vechea prorocie a eroului patriei noastre să se împlinească.

„Sunt acum trecuți 350 ani decând Ștefan cel Mare, pe patul morții și văzând norii ce amenință existența țării noastre, chemă pe Mitropolitul, pe consilierii săi și pe fiul său Bogdan, și-i îndemnă singur el, carele 40 ani ținuse sabia în mână tare și neînvinsă, și-i îndemnă singur ca să încheie o capitulație cu Inalta Poartă, capitulație onorabilă și închizășluitoare ființei noastre ca nație, ca stat. „Iar dacă dușmanul vostru v'ar prescrie condiții rușinatoare, sfârși el, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Dumnezeuul părinților voștri însă se va îndură de lacrimile slugilor sale și va sculă dintre voi pre cineva, carele va a-

șeză iarăși pe urmașii voștri în libertatea și puterea de mai înainte.“

„Prorocia acum se împlinește. Uitați-vă, acei ce nu voiți a crede la spiritul național, care astăzi însuflă cinci milioane de români, și spuneți dacă acest mare cineva, dacă țara întregă nu este sculată și nu este vrednică de a fi iar o nație. Drepturile noastre erau călcate, naționalitatea era ca și îngropată ; când din mijlocul furtunilor resbelelor se ridică curcubeul păcii, când noului Lazăr, popoulului românesc, adormit de trei secolii într'un somn tot atât de adânc ca și moartea, noul mântuitor, Tratatul de Paris, vine și-i zice : „scoală te și vino după mine“, și Lazăr, și popoul românesc se scoală, își aruncă giulgiurile de pe dânsul și se arată țării tânăr, plin de viață și plin de viitor.

„Și tocmai în acest minut, oameni ai trecutului, veniți să ne faceți lauda trecutului, veniți să vă încercați să puneți o slabă stavilă căii unei nații ; vă refuzați de-a crede în predicția iroului și sfântului nostru ! Protestați în contra Unirei. O cred. Unirea este pentru țară și d-voastră nu voiți nici țară, nici nație.

„Fraților, onorabilul meu amic Hurmuzaki, v'a desvoltat toate considerațiile cari ne fac o lege ca să cerem și respectarea drepturilor seculare ale Principatelor și Unirea și prințul străin și toate celelalte dorinți, cuprinse în propunerea mea. Trebuie să le repet și eu acele zise și rezise ? Nu le simte toată inima, nu le judecă toată mintea ? Nu ne-o spune în destul legea fiecărui popor ce voește a fi ? Inșă nu mă pot oprî de a vă arăta și simțirile popoulului, acele ce nu știe nici a ceti, nici a scrie, acela care, ca oameni ai naturii, nu știe a spune decât ceea ce simțește. Să fim stăpâni în țara noastră, zicea un ono-

rabil deputat pontaș, să unim Moldova cu Muntenasca, să tragem ca împrejurul unui loc sterp un gard mare și zdravăn; locul numai să fie închis, și în curând, fără a fi chiar arat, fără chiar a fi semănat, vor veni vânturile, vor veni pasărilor cerului, și vor aduce sămânța și de flori și de copaci; în curând ici-colea va răsări câte o floare, ici-colea câte un copăcel; copacii vor crește, și la umbră sub copaci vor mirosi florile și vom avea o livadă mare și frumoasă; în copaci vor cânta pasărilor și la umbră se vor veseli oamenii, binecuvântând pre Dumnezeu și pre împărați. Iată, domnilor de Roman și de Putna, cum sătenii, cum noi, cum popoul, cum tot ce simte și voește un viitor pentru copiii săi, pentru nația sa, înțelege Unirea. Inima popoulului nu înșală niciodată. Să ascultăm, fraților, inima popoulului nostru, să ascultăm glasul și interesul nației noastre, care ne strigă neîncetat: Unire și Unire.

„Să gândim că astăzi este ziua cea mai mare din veacul nostru, că astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria țării noastre.

„Cât despre propunerea d-lui deputat de Putna, să-i împlinim până la sfârșit cererile sale: să se puie la actă“.

După discursul acesta se trece la vot și moțiunea este aprobată de 81 de voturi contra 2. Un strigăt de entuziasm patriotic salută proclamarea votului: Trăiască Unirea!

În Muntenia caimacamul Alex. Ghica nu se îngrijise așa de mult să împiedice alegerea partizanilor Unirii. El se preocupă mai mult să-și răzbune împotriva Principelui Bibescu și împotriva Principelui Știrbey. Nepotul său principele Dimitrie Ghica, pe atunci prefect de poliție, susținea pe față ideia principelui străin.

În 30 Septembrie se adună la București Divanul

Munteniei sub președenția Mitropolitului Nifon. Se făcuse dinainte o înțelegere între membrii Adunării spre a vota o moțiune identică cu cea hotărâtă de Adunarea din Moldova. Raportul fu prezentat de Ion Brătianu.

Cățiva oratori, Alexandru Florescu, Principele Barbu Știrbey, principele Bibescu, Alex. Florescu, aprobară moțiunea. Principele Bibescu mai cu seamă arată ce folos ar avea țara dacă ar primi ca domnitor un principe străin, căci ar scăpa de rivalitățile pentru tron, care turburau țara la fiecare schimbare de domnie, slăbindu-i puterile în lupte zadarnice. Tot în aceeași sesiune Principele G. Bibescu în ședința dela 7 Octombrie, explică de ce românii doresc un principe străin: „El ne va aduce“, zice el, „pe lângă puterea materială cea trebuincioasă, și acea putere morală ce-i vor da-o alianța și relațiile sale cu capetele încoronate; apoi ei singur ne va putea scăpa de acele vrăjbi, de acele rivalități ce insuflă între noi ambiția postului celui mai înalt, rivalități cari se vor înmulți în urma unirei Principatelor și cari amenințând să câștige până la clasele cele de jos, vor face din această nenorocită țară o arenă, unde toate puterile, toată vitalitatea ei se vor stânga în lupte de partide și de facții“.1)

După ce Adunarea votase dorințele țarei, numi o comisiune spre a studiă propunerile ce trebuiau prezentate Europei, în vederea organizării Principatelor. Ioan Brătianu și prietenii săi propuseră în Divanul ad-hoc din Muntenia să dea exemplul dat de Moldova. Propunerea aceasta însă fû combătută de către Alex. Florescu și respinsă după o discuțiune înfocată. Majoritatea se înțelese în ce privește unirea și principele străin; însa nu căzû de acord asupra chestiunilor de organizație internă.

1) Citat după d. Xenopol, p. 314.

Aşa se sfârşi lucrarea Adunărilor convocate spre a se pronunţa asupra situaţiei.

Cum a primit Europa dorinţele poporului român ? Fără îndoială Poarta şi Austria nu mai puteau să susţină, după cum făcuseră la congresul dela Paris, că populaţiunile Principatelor doresc să trăiască ne unite. Rusia de partea ei insistă ca Europa să sancţioneze voturile divanurilor ad-hoc. Napoleon al III-lea însă eră legat de angajamentele luate la Osborne.

Din cauza aceasta la deschiderea conferinţelor dela Paris din 10/22 Mai 1858 ale ambasadorilor, Franţa prezentă un plan de organizaţie al Principatelor, în care unirea politică şi administrativă a celor două Provincii eră cu totul părăsită. Discuţiunea ţinû aproape două luni şi convenţiunea dela Paris fû semnată la 11 August în acelaş an. Ea stipulă că Muntenia şi Moldova vor fi numite oficial Principatele-Unite subt suzeranitatea Porţei şi cu garanţia colectivă a puterilor, dar că vor continua a fi două state deosebite, având totuşi aceeaşi legislaţie şi aceeaşi armată, însă cu două steaguri deosebite, doi domnitori aleşi pe viaţă şi o comisiune centrală comună, care ar înjgheba o unire obştească.

Pe de altă parte o adunare moldovenească şi una munteană, alese pe şapte ani, vor fi însărcinate să discute legile, să voteze bugetul şi impozitul. O Curte de Casaţie pentru amândouă ţările va fi înfiinţată. Miliţiile moldovene şi muntene vor fi organizate la fel şi la nevoie împreunate pentru apărarea naţională internă şi externă subt un singur comandament. Se vor proclamă principiile de egalitate în ce priveşte impozitul, accesul la funcţiunile publice, libertatea individuală, practicarea cultelor creştine, desfiinţarea privilegiilor, îmbunătăţirea soartei ţăranilor, înfiinţarea instituţiunilor urbane şi rurale.

XVIII

CAIMACAMIILE DIN MOLDOVA ȘI MUNTENIA ȘI CERTURILE INTRE PARTIDE PÂNĂ LA ALEGEREA DOMNITORULUI CUZA.

În anul 1858 se pregătea un mare eveniment pentru Principate. Populațiunile slave din Peninsula Balcanică începură să se miște. Muntenegru luă armele și reclamă câteva teritorii din imperiul turcesc. Turcia răspunse imediat trimițând trupe împotriva acestui mic principat care îndrăznea să se împotrivescă Imperiului Otoman. Franța nu șovăi să trimeată în Adriatică câteva vase ca să susție pe muntenegreni, cari răușiră să biruiască pe turci la Grahov, în ziua de 1/13 Mai 1858. Subt presiunea Franței și a Rusiei, Poarta fu nevoită să reguleze acest conflict în favoarea protejaților Rusiei.

Abia se restabilise ordinea acolo, când sârbii se răsculară spre a cere readucerea principelui Miloș. Agitația luă proporții așa de mari încât principele Karagheorghevici se văzù nevoit să convoace Scupcina care nu fusese convocată de mult timp. Primul act al acestei adunări fù cererea abdicărei domnitorului. După două zile de rezistență, principele Karagheorghevici părăsește puterea (12/24 Decemvrie) și se refugiază în cetatea dela Belgrad, ocupată atunci de trupele turcești și cere sprijinul armatei austriace. Cabinetul dela Viena anunță imediat că va trimete

armată. Franța și Rusia însă protestară și Austria fû nevoită se renunțe la orice intervenție. Miloș, ales de Scupcină, fû confirmat de Poartă la 1/12 Ianuarie 1859.

În acelaș timp conform cu dispozițiunile convențiunei dela Paris, caimacamiile din Moldova și din Muntenia fură înlocuite cu o locotenență princiară, compusă din membrii : Ștefan Catargi, Anton Pan și B. Sturza la Iași ; Emanoil Băleanu, Ion Manu și Alex. Filipescu la București. Aceste două locotenențe domnești erau însărcinate să prezideze la alegerea noilor domnitori.

În Moldova doi din acești locotenenți princiari erau partizanii unirei, adică Anton Pan și B. Sturza, pe când cel de al treilea Ștefan Catargi, fost ministru subt Mihail Sturza, sprijinit de Austria și de Turcia, se opunea proiectului unirei. Eră vorba să fie ales ca domnitor unul din șefii mișcării naționale și să nu răușească un candidat din prrtidul marilor boeri. Candidații boerilor mari erau Mihail Sturza și fiul său Grigore Sturza ; acei din partidul național erau C. Negri, P. Mavrogheni și Lascăr Catargi. Consulul Franței, Place, dela Iași, scrie în privința aceasta ambasadorului său Thouvenel dela Constantinopol în ce privește pe Mavrogheni : „El este singurul om care poate să facă vreun bine Moldovei ; are însă o pată că a fost unul din șefii partidului unirei.“

Lupta între acești trei locotenenți princiari fû foarte vie în perioada electorală. La numărarea voturilor se văzû că din 64 de voturi, 21 erau în favoarea fostului domnitor al Moldovei (Mihail Sturza), 13 în favoarea fiului său Grigore Sturza și 30 în favoarea partidului național-liberal.

Adunarea trebuia să se țină în ziua de 5/17 Ianuarie, spre a se alege un domnitor, însă nu există nici o

înțelegere în privința aceasta, nici de-o parte nici de cealaltă. Principele Grigore Sturza menține candidatura lui împotriva tatălui său. De altă parte, în partidul național deslegarea chestiunii agrare împiedecă pe cei mai înaintați din partid ca să voteze pentru Lascar Catargi. În ce privește pe C. Negri, liberal înaintat și partizan înfocat al împroprietării țăranilor, se înțelege că conservatorii nu puteau să-l voteze. Consulii Franței și Rusiei, cari se convinseseră că Adunarea nu va ajunge la nici o înțelegere asupra candidaților propuși au căutat și ei să susție un candidat, căci neînțelegerea între deputați ar favoriză pe candidatul susținut de Austria.

În ziua de 22/3 Decembrie 1858, pe seară, pe când se discută încă în zadar—Kogălniceanu eră chiar pe punctul de a se retrage din Adunare,—se ridică un deputat Pisoski, care văzând că și alții erau să plece, se puse în fața ușii, amenințând că se va împușcă dacă nu se va lua o hotărâre imediată. Această amenințare avu efectul ei. Pisoski spre a închide desbaterile, propuse candidatura colonelului Cuza. Acesta nu eră un necunoscut. El fusese prefect la Galați subț caimacamia lui Vogoride, demisionase protestând împotriva ingerințelor guvernului; fusese ales în divanul ad-hoc, eră privit ca un mare patriot, ca un spirit liberal și ca un om cinstit. În ziua de 5/17 Ianuarie 1859, adunarea se înțelese și îl alese domnitor cu unanimitate. ¹⁾

1) El s'a născut la Galați la 8/20 Martie 1820. De tânăr a intrat în armată. Își dăduse după scurt timp demisia spre a se duce la Paris pentru a-și complecta studiile de drept (1837—1840). Reîntors în Moldova se căsători în 1844 cu Elena Rosetti, sora lui Tudor Rosetti, și intră în magistratură. În 1850 fu numit președintele tribunalului de la Galați. În 1857, subț caimacamia lui Vogoride reintră în armată și fu repede promovat la gradul de colonel. Numit pe urmă prefect al Galațului, își dădu demisiunea spre a protesta împotriva măsurilor luate de Vogoride împotriva partizanilor Unirei. Locotenența princiară delă

În Muntenia alegerile dăduseră majoritatea voturilor lui Gheorghe Bibescu și se părea că va fi ales chiar el. Baronul Talleyrand informă pe ambasadorul Thouvenel în ziua de 17/29 Septembrie, că rezultatul alegerilor e foarte ciudat : „Avem candidați pe Știrbiy, pe Bibescu, pe doi principii Ghica, șapte oameni dela 1848, 14 mari boeri, 3 reacționari de baștină, câțiva oameni de spirit și mai mulți imbecili. Cei cu experiență și cinștiți sânt într'un număr răstrâns“.

Cu toate acestea alegerea principelui Bibescu părea sigură. Democrații însă ar fi voit să propună candidatura lui Niculae Golescu, care eră susținut de comitetul mazinist, reprezentat de Dimitrie Brătianu, cu toate că n'avea nici o șansă să răușească împotriva lui Bibescu. Afară de asta, amândoi ar fi avut împotriva lor pe principele Alex. Ghica, pe principele Dimitrie Ghica și pe Ion Ghica, cari nu renunțau la tron decât cu condițiunea ca G. Bibescu să nu fie ales. Nici în Muntenia isbânda colonelului Alexandru Cuza nu se datorește jocului politic petrecut în Adunare chiar, ci exclusiv presiunii poporului asupra deputaților ce erau plecați în majoritate pentru alegerea unui fost domnitor și cu deosebire a lui Gheorghe Bibescu.

1858 îi încredință ministerul de război în Moldova și orașul Galați îl trimise ca deputat în Adunarea ce trebuia s'alegă pe domnitor. Numit chiar el domnitor de această Adunare a domnit până la 1866. După lovitura de stat, el părăsi țara și se stabili în străinătate. Mai târziu, după alegerea Principelui Carol I și atunci când inimiciția dintre Franța și Germania începuse să se accentueze, iar intrigile politice în interiorul țării se deslănțuiră iarăși, Imperiul Francez ispiti pe principele Cuza spre a ști dacă în mod eventual ar mai fi dispus să primească din nou tronul României; dar el refuză categoric. La 1870, ales deputat, de către colegiul al IV-lea de Mehedinți, declină mandatul ce i se oferea.

El muri la 3 Mai 1873 la Heidelberg și fu înmormântat la moșia Ruginoasa.

Alegerea lui Cuza se făcu tot așa de pe neașteptate ca și în Moldova, căci chiar dacă a fost o înțelegere între membrii partidului progresist din ambele țări, privitoare la această alegere, înțelegerea a intervenit abia în ultimul moment. De aceea bună oară găsim pe Cuza spunând, în manifestul lui către țară, după alegerea lui în Moldova că „*îndată după alegerea fratelui nostru Domnul din Valahia, vom păși la înființarea comisiei centrale.*“

Se poate zice chiar că numele lui Cuza-Vodă nu umbla încă pe buzele oamenilor din București. Ceeace însă mișca populația Bucureștilor era înfăptuirea Unirii, care trebuia să aducă strămutarea capitalei în tregului stat în București și deci o uriașe sporire a daraverilor.

De altă parte C. Negri, care fusese numit agent din partea Moldovei la Constantinopol, se opri în călătoria sa la București și sfătuî pe Munteni să aleagă și ei pe Cuza, arătându-le că Cuza eră candidatul Franței, sub cuvânt că dacă va fi ales domnitor în amândouă Principatele, se va impune Europei unirea ca un fapt îndeplinit. Consulul Franței, Place, lăsă să se înțeleagă că Franța și Rusia vor recunoaște faptul unirii ca îndeplinit și că celelalte puteri vor fi nevoite să recunoască și ele. „Toată noaptea dela 23 Ianuarie se petrecu într'un mare neastâmpăr atât din partea poporului cât și din a guvernului. Toată oștirea de cavalerie și de infanterie umblă în patrule pe poduri, dar tot odată bande de sute de oameni se încrucisau cu patrulele.

Când poporul se adună în ziua alegerii la Mitropolie, veni cu gândul neclintit de-a cere alegerea lui Cuza-Vodă. Se și auziră strigăte de „Să trăiască Cuza“. Poporul era hotărât, că dacă adunarea ar stărui în alegerea lui Bibescu, să năvălească asupra ei și

DOMNITORUL CUZA

să o silească să aleagă pe Cuza. Se auzeau din Camera cum, afară, măcelarii din București își ascuțau cuțitele. Față cu o asemenea presiune poporană propunerea de a se alege domnul Moldovei și în Muntenia se impuse.“¹⁾ Părerea aceasta a fost aprobată de Adunare, cu toate că a trebuit o mare insistență spre a-o obține.

Când Adunarea se întruni, o mulțime amenințătoare se îngrămădi sub conducerea lui Ion Brătianu și invadă palatul legislativ. Garda, în loc s'o oprească, o lăasă să pătrundă în incintă.

Timp de două zile, adică dela 22/3 până la 23/4 Ianuarie s'a procedat la validarea deputaților în mijlocul unui tumult de nedescris.

În ședința dela 24 Ianuarie un tânăr deputat, Vasile Boerescu, luă cuvântul și îndemnă Adunarea, apelând la patriotismul tuturor, să voteze pentru Cuza. Majoritatea cedează acestui apel și cu unanimitate Cuza fû ales domnitorul Munteniei sub numele de Alexandru Ion I.

Așa s'a înfăptuit Unirea Principatelor.

Austria, crezându-se păcălită, aveà de gând să trimeată un corp de armată în Principate. Italia însă, înarmându-se împotriva ei, ea fû nevoită să trimeată trupe la granița Tesinului.

La Iași, Kogălniceanu salutase pe noul domnitor, ales în numele tuturor românilor, prin discursul următor :

Măria Ta !

După o sută cincizeci și patru de ani de umilire și de degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe *Domnul*.

1) Citat de d-nul Xenopol. 381—82

Prin înălțarea Ta pe tronul lui Ștefan cel Mare s'a re-înălțat însași naționalitatea Română. Alegându-Te de capul său, Neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia Ta, a voit să răsplătească sângele strămoșilor tăi, vărsat pentru libertățile publice.

Alegându-Te pe Tine Domn în țara noastră, noi am voit să arătăm lumii, aceea ce toată țara dorește : La legi nouă, om nou.

O Doamne ! mare și frumoasă ți-este misiunea. Constituția din 7 (19) August ne însemnează o epocă nouă și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii ; fă ca legea să înlocuiască arbitrarul ; fă ca legea să fie tare ; iar Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun și blând, fii bun mai ales pentru aceia, pentru cari mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că, dacă 50 de deputați Te-au ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni.

Fă dar ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii domn-cetățean : urechia Ta să fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun, să trăești dar mulți ani !

Ca și dânsul fă, o Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiilor noastre, prin simțimintele Tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru ce Bun, zicea ambasadiorilor împăratului din Bizanț că : *România nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu și sabia sa !*

Să trăești Măria Ta !

Numai decât după alegerea dela București fu trimisă la Iași o delegație, compusă din episcopul de Argeș, din C. H. Krețulescu, C. A. Rosetti, Alex. Florescu și Vasile Slătineanu, spre a prezintă lui Cuza omagiile națiunii muntene. Din partea delegației vorbi C. A. Rosetti, care rugă pe noul Domnitor să primească împreună cu coroana Moldovei și pe cea a Munteniei. Două milioane și jumătate de români, zicea el, îi însărcinaseră să-i ofere coroana aceasta cu devotament și respect, și cât timp Domnitorul va ține standardul unirei, al națiunii, al justiției și al libertății, toți muntenii ca și moldovenii îl vor urmări.

Seara Rosetti telegrafia lui Ion Brătianu că principele este sublim din toate punctele de vedere. Intr'adevăr Cuza făcuse promisiuni în favoarea îmbunătățirii soartei Principatelor. De altă parte notifică puterilor garante că el este gata să depună amândouă coroanele cari i s'au încredințat dacă puterile ar voi să le încredințeze unui principe străin.

Domnitorul Cuza s'a arătat întotdeauna gata de a se retrage în viața privată și nu ne putem îndoi de sinceritatea lui. Inșă, până când se va găsi un principe străin, el trebuiă să domnească. Dacă s'ar fi ținut numai de dorințele sale intime ar fi lăsat pe Kogălniceanu să guverneze și să realizeze reformele dorite de partidul liberal din Moldova, reforme ce erau privite ca cele mai necesare și cele mai urgente. Dealtă parte trebuiă să domnească în amândouă țările, fiecare având Adunarea sa. Legătura între ele nu era făcută decât prin raporturile politice ale suveranului și prin comisiunea centrală dela Focșani, compusă din opt munteni și din opt moldoveni, dintre cari patru erau aleși de Domnitor dintre membrii fiecărei Adunări sau chiar dintre persoane care au ocupat funcțiuni înalte în țară, iar ceilalți aleși

de fiecare Adunare din sânul ei. Prima datorie a domnitorului Cuza era să facă alegerile amânduror Adunărilor.

Sistemul electoral stabilit prin convențiunea dela 7/19 August îngrijoră pe liberali, din cauză că prevedea două feluri de alegători : alegători primari și alegători direcți. Erau considerați alegători primari acei cari justificau că au un venit financiar de cel puțin 1200 de lei ; erau considerați ca alegători direcți cetățenii orașeni cari justificau că au un capital funciar de 60 000 de lei și cei din districte care aveau un venit funciar de 12.000 lei. Ca să fii ales, trebuia să ai 30 de ani și un venit de cel puțin 4800 de lei anual. În condițiunile acestea era evident că marii proprietari vor avea majoritatea, fapt ce avea o mare însemnătate în ce privește reformele agrare ce se prevedeau. S'a căutat, spre a scăpa de dificultatea aceasta, să se transforme camerele electivă în Adunări ordinare. Cuza căută atunci să facă ministere de fuziune. Însă se dovedî în scurt timp că camerele electivă nu produceau nimic și că timpul se pierdea în discuțiuni zadarnice. Ministerul Ion Ghica procedă la disolvarea camerei muntene. Alegerile avură loc la 19/2 Februarie. Conservatorii avură majoritatea. Noua cameră se întrunî la 10/22 Aprilie. Dela prima ședință ea se arată ostilă cabinetului, care după câteva săptămâni dimisionă, la 28/10 Mai, și fu înlocuit la 31/12 Mai cu un minister compus din elemente mai progresiste, în cap cu Nicolae Goleșcu. O lună după aceasta, 13/25 Iulie, ministerul căzù și K. Epureanu formă un nou cabinet mixt, însă nu ajunse la o înțelegere între cameră și minister. Se produse atunci o mișcare la Craiova. Micii negustori, împinși de partidul radical, protestară într'un mod violent împotriva legii asupra patentelor. După câte-va arestări, poporul, împreună cu prietenii ares-

taților, dădù asalt închisorilor. Autoritatea scoase trupele și în ziua aceia fură opt morți și paisprezece răniți (7/19—8/20 Octombrie). Câte va zile mai târziu se produse la Ploești dezordine. *Roșii*, după cum se numeau liberalii înaintați, luară apărarea răsculaților și acuzară guvernul că ațâță poporul la revoltă prin reaua lui administrație. Ministerul, ca să se mențină încă la putere, se văzù nevoit să disolve camera în ziua de 19/31 Ianuarie 1861.

Noua adunare se arătă mult mai dușmănoasă cabinetului Epureanu decât cea precedentă. Ea se adună în ziua de 10/22 Aprilie și numi ca vice-președinți pe doi reprezentanți ai marelui proprietăți: pe Barbu Catargi și pe principele Gheorghe Știrbey și votă darea în judecată a ministerului. Acesta își dădù demisia și se constituî în ziua de 13/25 Aprilie primul cabinet conservator sub președinția lui Barbu Catargi.

Acest nou venit în capul ocârmuirii intrase în viața politică în anul 1842 ca deputat și ocupase pe urmă mai multe funcțiuni înalte. În 1857 susținuse ideia unirei Principatelor și se arătase partizanul alegeții lui Cuza ca domnitor. Orator neîntrecut, spirit luminat, înrudit cu cele mai mari familii din țară, se bucura în Muntenia de o mare autoritate. Știuse să adunë împrejurul lui pe toți acei cari doreau sincer să aplice principiile înscrise de puterile garante în convențiunea dela 7 August.

El eră cu totul opus soluțiunilor propuse de Cuza și Kogălniceanu în chestiunea agrară și deasemenea ideilor emise de liberali. El privea pe aceștia ca inamicii țării, pe când Ion Brătianu și C. A. Rosetti vedeau în el cea mai mare piedică în progresul patriei.

Venirea lui la putere îngrijă pe adversarii săi. Mai

întâi el impuse, într'un mod hotărât, condițiuni domnitorului Cuza. Cereà, printre altele, ca Domnitorul să numească în comisiunea centrală pe candidații cari-i va prezenta ministerul ; ca membrii de casație să fie numiți de minister ; ca adunarea să nu mai fie oprită de a discuta legea agrară ; ca să fie numit un ministru definitiv la război ; ca legea electorală elaborată de comisiunea centrală să fie prezentată Adunării dela București, după cum fusese prezentată Adunării dela Iași.

Cuza refuză să primească aceste condițiuni și în ziua de 10/22 Mai, Barbu Catargi își prezintă demisia. „Chemat, ziceà el, să iau frânele guvernului, speram că voi găsi în Alteța Voastră aceiași bunăvoință pe care o aveam și eu. Nu m'am speriat de starea sdruncinată a tezaurului, nici de dezordinea care domnea în administrație ; nu m'am gândit decât să restabilesc armonia între puterea executivă și puterea legislativă, însă am trebuit să constat dela prima mea încercare neîncrederea suveranului în mine. Noi am cerut ca Alteța Voastră să numească în comisiunea centrală, persoane cari vor dà concursul lor guvernului în limitele Constituției și cari nu vor fi dușmane guvernului. Alteța Voastră a refuzat-o.

Am cerut revocarea prefectului de poliție dela București (M. Marghiloman) și înlocuirea lui cu un altul în care am fi putut avea încredere spre a menține ordinea care ne priveà. Alteța Voastră ați refuzat-o. Am cerut de a exercita un drept care ține de funcțiunile mele și care n'a fost refuzat nici unuia din predecesorii mei, adică : dreptul de a schimba pe funcționarii administrativi și judiciari, cari nu numai că au compromis autoritatea guvernului, dar nici nu au fost în stare să apere interesele publice și private, și Alteța Voastră a refuzat-o. Ne putând, în fine, lua

asupra noastră răspunderea situațiunei, întrucât ni se contestează autoritatea necesară la îndeplinirea funcțiilor noastre, vă rugăm respectuos să încredințați frânele guvernului altor persoane cari se vor bucura de încrederea Alteței Voastre.“

Acest conflict ne arată într'un mod clar intențiunile domnitorului Cuza. Nevoit să cheme la putere pe conservatori, el căută să i pună în imposibilitate de a guvernă, cu gândul de a prelungi situațiunea până când puterile vor recunoaște definitiv unirea Moldovei și Munteniei, căci atunci nu va fi decât un singur minister, o singură adunare și o singură voință în stat. El va putea atunci să schimbe legea electorală și grație modificărei ei să nu încredințeze puterea,—nici conservatorilor puri, *albilor*, nici liberalilor înaintați, *roșilor*, amândoi deopotrivă de antipatici lui — ci liberalilor moderați al căror reprezentant cel mai calificat, după părerea lui, era Mihail Kogălniceanu.

Din cauza demisiunei lui Barbu Catargi, principele Cuza fù nevoit să revie la un minister Ștefan Golescu, la 12/24 Mai 1861. Acest minister compus din liberali moderați, dar fără autoritate, n'a putut să dureze. În ziua când s'a prezentat în fața Adunărei, Barbu Catargi l-a somat să prezinte legea rurală care se amână întotdeauna. În timpul acesta *roșii* țineau mari întruniri populare la Filaret pentru a cere o reprezentațiune națională pe o bază mai largă. Agitațiunea întinzându-se, Barbu Catargi și amicii săi votară, în ziua de 22/4 Iunie, o moțiune de blam în contra guvernului subt cuvânt că guvernul susține pe cei ce îndemnau la dezordine, și că prin aceasta împiedeca deschiderea camerei moldovene și de altă parte punerea în discuțiune a legii rurale în Adunarea dela București. După votul acesta Ștefan Golescu se retrase. Domnitorul Cuza încredință adinterim di-

rectorilor de servicii administrația, sub președinția lui C. Bălcescu, și pe urmă, la 19/31 Iulie, însărcină pe principele Dimitrie Ghica să formeze un nou cabinet conservator.

În vremea aceasta Domnitorul Cuza se duse la Constantinopol cu o suită numeroasă. El fu primit cu toate onorurile și, la începutul lui Decembrie, Turcia și puterile semnatare ale tratatului dela Paris recunoscă unirea de fapt a Principatelor. Comisiunea centrală de la Focșani fu desființată, sediul guvernului fu transferat la București, devenind astfel capitala României, și cele două adunări nu formară decât una singură. Amândouă ministerele demisionară și domnitorul Cuza rechemă la putere pe Barbu Catargi care încredință trei ministere la trei moldoveni. Noul cabinet se compunea astfel : Barbu Catargi președintele consiliului, interne și adinterim la lucrările publice ; Ap. Arsaki, afacerile străine ; principele Alex. C. Moruzzi, finanțele ; C. Brăiloiu, justiția ; Grigore Balș, cultele și instrucțiunea publică și principele I. Gr. Ghica, războiul.

Prima Adunare a României unite se deschise în ziua de 24/5 Ianuarie. Barbu Catargi se simte stăpân pe situație. Are majoritatea, știe ce vrea și va merge drept la țintă. Cere înainte de toate camerii să aprobe înființarea unui comitet legislativ însărcinat cu pregătirea legilor. Proiectul acesta este votat de 65 voturi contra 35. Propune pe urmă ca Curtea de casație să aibă sediul la București, lege ce fu votată. În fine prezentă Adunării un proiect de lege elaborat de comisiunea centrală spre a regula raporturile între proprietari și țărani. Însă liberalii din Muntenia și din Moldova se unesc în potrive acestui proiect.

Se încinge atunci o campanie violentă în ziare în contra conservatorilor și la cameră în contra ministerului.

La 20/1 Martie o moțiune fu prezentată subtiturile lui Ion Brătianu, M. Kogălniceanu, C. A. Rossetti, G. Arghiropol, Grigorescu, Ant. Arion, Alex. G. Golescu, etc., redactată cu mare dibăcie și care întruni o majoritate împotriva cabinetului. Barbu Catargi se repezi la tribună spre a explica deputaților cursa ce li s'a întins. Ioan Ghica, președintele, îl opri subtitur vânt că după regulament n'are dreptul să vorbească fără voia lui. Catargi vrea să vorbească ca ministru; președintele se opune; majoritatea vrea să-l audă; opoziția cere votul imediat. Cu tot sgomotul și învălmășala Barbu Catargi nu se supune și vorbește zădărnicește proiectul opoziției. In ziua de 23/4 Martie Adunarea hotărăște cu 55 de voturi contru 42 că legea moldoveană asupra presei, care împuternicea pe guvern să pue frâu licenței presei, să fie aplicată în amândouă Principatele. Câteva zile mai târziu, la 28/9 Martie, Adunarea hotărî să concesioneze construirea liniilor de fier între Iași și București și Barbu Catargi anunță crearea în scurt timp a unei Bănci Naționale. Astfel erva agitațiunilor părea închisă și România erva pe cale să se desvolte într'un mod normal în limitele convenției de la 7/19 August 1858, limite într'adevăr cam restrânse, dar care totuși permiteau noului stat constituit să se consolideze, să se organizeze și să devie, prin muncă și înțelepciune, un stat modern.

XIX

LEGEA RURALĂ.—ASASINAREA LUI BARBU CATARGI.— CABINETUL KREȚULESCU. — INFLUENȚA RUSIEI.

În ziua de 29/10 Martie legea rurală fu luată în discuțiune. Divergența între conservatori și liberali, în ce privește modul de-a regula raporturile între proprietari și țărani, eră adâncă. Chiar dacă o soluțiune s'ar fi găsit acceptabilă de toți, acordul nu s'ar fi putut face din cauză că *roșii* voiau să se mândrească cu regularea acestei chestiuni, pe când Cuza, de partea lui, ținea ca această reformă capitală, ale cărei linii principale le stabilise în înțelegere cu Kogălniceanu, să fie triumful domniei lui pe care o simțea că nu va merge prea departe.

Barbu Catargi și conservatorii susțineau că proprietatea rezultă sau dintr'o donațiune primitivă, sau din o vânzare între proprietarul prim și proprietarul actual, astfel încât pământul aparține proprietarului ca ori ce lucru cumpărat. Prin urmare el poate să dispună de el după cum vrea. În ce privește pe țărani, ei sânt tot așa de liberi ca și proprietarii cu deosebirea că acești din urmă dispun de moșiile lor pe când țăraniii dispun de brațele lor'; proprietarii însă au nevoie de țărani spre a cultivă pământurile lor și de altă parte țăraniii au nevoie de proprietari spre a trăi lucrând pământurile lor. Și el încheia cu principiul următor : că învoiala între proprietar și țăran să

se facă fără intervențiunea legii, munca fiind liberă pe un câmp liber.

Cuza și adversarii lui Catargi răspundeau : vă înșelați despre origina proprietăților d-v ; ea nu este așa de simplă și așa de absolută cum pretindeți. Proprietatea în România a fost totdeauna condițională, ca probă legile care au existat în totdeauna spre a regula raporturile între țăran și proprietar. Chiar donațiunile și cumpărările de care vorbiți au fost făcute sub regimul acestor legi. Prin urmare n'aveți nici un drept de-a relua o proprietate pe care n'ați posedat-o nici odată decât într'un mod condițional, chiar dacă ați consimțit la învoiri mai avantajoase pentru țărani decât cele actuale. Ceea ce propunem însă nu este o expropriere, cu toate că cuvântul acesta a fost pronunțat. Noi nu cerem altceva decât o regulare a raporturilor între țărani și proprietari, astfel încât nu numai cei din urmă să dicteze în interesul lor. Noi vrem o lege nouă spre a stabili echilibrul și a salva și interesele proprietarilor ca și pe ale țăranilor.

Ca să deslușim problema aceasta trebuie să aruncăm o privire retrospectivă asupra istoriei proprietății în România sub Regulamentul Organic. Țăranii, stabiliți pe o moșie, erau împărțiți în trei clase : acei cari aveau patru boi sau patru cai ; acei cari aveau doi boi și aceia cari nu aveau decât o vacă și brațele. Proprietarul era obligat să dea țăranului din prima clasă șase hectare de pământ ; țăranului din clasa a doua patru hectare și aceluia din clasa a treia trei hectare. Țăranul de partea lui era obligat să dea proprietarului zece zile de muncă cuprinzând și corvezile. Regulamentul însă nu determină cantitatea de muncă ce trebuia făcută în 12 zile. Se întâmplă atunci că proprietarii sau arendașii lor impuseră o cantitate de muncă care cerea nu mai puțin de 50 de zile.

Condițiunile acestea erau mult mai defavorabile decât acele pe cari Regulamentul Organic căuta să le înlocuiască. Deoparte întinderea pământului dată țaranului de către proprietar era redusă la o treime decum eră înainte; pe de altă parte cantitatea de muncă cerută dela țaran era aceeași. Afară de asta toți țaranii, fără deosebire de clasă, trebuiau să lucreze patru zile pe an pentru a repara instalațiunile și clădirile situate pe moșia unde locuiau. Trebuiau să dea dijmă și s'o ducă pe locul proprietăței indicat de proprietar.

Legea dela 23 Aprilie 1851 îndulcise câteva dispozițiuni ale Regulamentului Organic. Menținea într'adevăr, aproape neschimbate, condițiunile relative la întinderea pământurilor puse de proprietar la dispoziția țăranilor; ea stipulă însă că pentru oarecari întinderi de terenuri de cari țaranul ar avea nevoie, în plus de cele acordate de lege după clasa lui, va fi nevoit să se învoiască cu proprietarul subt cuvânt, zicea legea, că acest surplus de pământ eră un mijloc de speculă. Aceste contracte deosebite deveniră o nouă cauză de nemulțumiri și de plângeri din partea țarani'or cari fură într'adevăr exploatați într'un mod mai crud de arendași decât de proprietari.

Cercetând starea țaranului în timpul când legea rurală trebuia să ajungă la o soluție definitivă, un jurisconsult român, Vasile Boerescu o rezumă astfel: Ce este țaranul român? Este el liber, este rob, este emfiteot, locatar, uzufructuar, colon? Chestiune grea de rezolvat. El este toate acestea și nu este. El este o abstracțiune ciudată, creată de Regulamentul Organic. Intr'adevăr țaranul este un om liber, căci este stăpân pe persoana și pe averea lui, el poate să se mute unde vrea; el transmite moștenitorilor săi casa sa, pământul său, grădina sa cu culturile ei. De altă parte însă nu e

liber, căci datorește o muncă personală continuă proprietarului și acesta din urmă îi moștenește casa, pământul, grădina, dacă n'are moștenitori.

El e rob în sensul că proprietarul este moștenitorul lui ab intestat și că, dacă se vinde proprietatea, e vândut și el; restricțiunile relative la mutarea lui îl leagă aproape cu totul de pământ. De altă parte însă nu este rob căci el stă direct în raport cu statul și poate să părăsească moșia dacă se supune condițiunilor legale.

El este emfiteot căci concesiunea pământului este perpetuă și el percepe venitul acestei proprietăți printr'o arendă anuală; însă nu este absolut emfiteot 1) căci pe lângă arendă datorește și o muncă personală; 2) nu poate să transmită ab intestat decât o parte din pământurile sale, adică culturile; 3) înstrăinarea proprietății este absolut interzisă; 4) proprietarul poate să-ia toate drepturile, cu toate că țăranul ar continua să plătească arenda.

Este locatar căci după legea dela 1851 proprietarul are dreptul să-l gonească de pe moșie; însă, pe de altă parte n'are caracterul unui adevărat locatar, fiindcă 1) meseria sa nu este nici provizorie nici voluntară, dar perpetuă și necesară; 2) fiindcă arenda nu constă numai în bani, dar și produse; 3) fiindcă proprietarul nu se obligă să întrețină lucrul închiriat în stare ca să servească întrebuințarea pentru care a fost închiriat; 4) țăranul transmite moștenitorilor săi numai o parte din drepturile sale.

Este coproprietar în sensul că are un drept în comun pe moșie; pe de altă parte nu este însă 1) căci n'are facultatea de-a eși din indiviziune; 2) că proprietarul poate să-ia dreptul lui efectiv asupra pământului.

Este uzufructuar, căci are dreptul de-a se folosi de

pământul concedat și prin faptul că drepturile sale asupra pământului nu pot fi exercitate decât în timpul vieții lui.

În fine este colon părtaș în sensul că este obligat de-a da proprietarului o parte din produsele pământului. Este mai mult însă decât un simplu colon, căci 1) drepturile sale asupra pământului se bazează pe legea însăși și nu pe o convenție între el și proprietar; 2) că aceste drepturi sânt pe veci și aparțin moștenitorilor lui.

După expunerea aceasta se vede că chestiunea agrară ridică mai multe chestiuni grele de deslegat din mai multe puncte de vedere.

Liberalii cereau o soluțiune radicală, însă unii, cei mai înaintați, cereau exproprierea proprietarilor și împărțirea moșiilor lor între toți țărani, pe când ceilalți mai moderați se mulțumeau cu propunerea că numai cei noi căsătoriți să fie puși în posesiunea unei întinderi de pământ, aproape egală cu cea fixată prin legea dela 1851 de sub Regulamentul Organic.

De partea lor conservatorii erau împărțiți și ei în două grupuri: reacționarii în număr mai mic, care nu admiteau să fie expropriați, și ceilalți, în capul cărora se afla Barbu Catargi, care se împotriveau sub cuvânt că autorii proiectelor, care ținteau să împroprietărească pe țaran, n'au luat în seamă nici moravurile, nici obiceiurile și nici starea culturală a țaranului. Ei reaminteau ceia ce s'a petrecut în Bucovina, când țărani au fost împroprietăriți prin forța împrejurărilor. Abia deveniți proprietari au început să vândă terenurile lor jidanilor și armenilor, astfel că s'au găsit în scurt timp într'o situațiune mult mai rea decât cea dinainte. Subt motivul acesta ei preconizau mai mult o împroprietărire a țaranilor într'un mod colectiv, prin organizarea de comune.

Comisiunea centrală de la Focșani care trebuia să discute chestiunea aceasta, primi acest punct de vedere și redactă un proiect de lege care fu prezentat Adunării din București spre a fi discutat în ziua de 29 Mai 1862.

Acest proiect stipula că toate satele, care cuprindeau locuitori supuși la corvoadă și stabiliți pe moșiile proprietarilor, pe moșiile statului și pe ale mănăstirilor și altor instituțiuni publice, să constituiască comune; că fiecare proprietar care avea pe moșia lui unul sau mai multe sate sau cătune va ceda, odată pentru totdeauna, în schimbul unei rente perpetue, în interesul comunei, un hectar și jumătate de fiecare familie pe șes, un hectar pe proprietățile deluroase și trei sferturi de hectar la munte. Proiectul stipula afară de aceasta că statul era autorizat să vândă pentru totdeauna, din domeniile sale și din ale instituțiunilor de bine facere și *bisericești*, terenuri arabile acelora dintre locuitorii stabiliți pe moșiile și domeniile acestea și acelora cari se vor stabili acolo. Articolul 36 specifica că terenul alienat va rămâne ipotecat în mâinile statului și art. 39 prevedea înființarea unui credit funciar cu scopul de a stinge aceste ipoteci, de-a favoriza dezvoltarea agriculturii, de-a înlesni răscumpărarea teritoriului comunal și de-a veni în ajutorul țăranilor cari ar dori să cumpere pământ pe bună învoială.

Discuțiunea acestui proiect fu din cele mai aprinse. Ioan Brătianu, Kogălniceanu și adversarul lor B. Catargi susținură fiecare cu căldură și înverșunare punctul lor de vedere. Opoziția, văzând că majoritatea era în favoarea guvernului, recurse din nou la sistemul nenorocit de-a face agitațiuni pe străzi. Ea dispunea de meseriașii și lucrătorii dela mahala — cărăuși, măcelari, tăbăcari, marchitani, dintre cari mulți erau sârbi sau bulgari împământeniți de curând, oa-

meni violenți și gata totdeauna la manifestațiuni sgomotoase. Ea îi mai adusese odată la Cameră spre a împune deputaților alegerea lui Cuza și acuma dispunea de ei spre a împiedeca votarea legii agrare. În 11/23 Iunie 1862, ziua aniversării revoluției dela 1848, *roșii* hotărâră să țină o mare întrunire populară pe Câmpul libertății dela Filaret, în apropiere de camera deputaților. Câteva zile înainte, în ziua de 8/20 Iunie, C. Filipescu făcu o interpelare ministerului cerând ca manifestațiuni, ca aceea care se pregătea, să fie interzise, căci nu aduc decât dezordine. Prefectul poliției fusese informat de întrunirea proiectată printr'o scrisoare semnată de organizatori: E. Carada, Anton Arion, N. T. Orășeanu, Grigore Miculescu, Grigore Heliat, I. Ionescu, D. Petrolian, C. Trandafir. Președintele consiliului răspunse interpelării lui C. Filipescu și Adunarea vota moțiunea propusă de generalul Ion Florescu, care spunea că serbarea dela 11/23 Iunie, ne fiind fixată de nici un corp legislativ ca o serbare națională, guvernul va veghea cu toate mijloacele la menținerea ordinii și nu va tolera nici o îngrămădire de popor și că guvernul nu va suferi niciodată ca câțiva indivizi să se constituiească în comitete și să trateze cu autoritățile.

După acest vot ședința se închise; era ora 5 și jumătate. Barbu Catargi își ceru trăsura. Ea lipsea. Prefectul de poliție N. Bibescu îl invită în trăsura lui. Barbu Catargi primi. Trăsura trecu prin curtea Mitropoliei și când se afla sub boltă întârii—o detunătură se auzi... Barbu Catargi fu lovit în ceafă de un glonte de revolver care-l fulgeră pe loc. Asasinul trăsesese așa de aproape încât părul victimei era ars.

Moartea lui Barbu Catargi produse în întreaga țară o emoțiune de nedescris, căci el nu era numai un

șef de partid respectat de toți pentru cinstea lui, ci și admirat pentru calitățile lui superioare de bărbat de stat. Afară de aceasta era un om care n'a vrut de cât bine și un patriot sincer. Cine l'a lovit? Nu se știe. Vocea poporului acuza atunci pe *roșii*; erau însă alții cari puteau să dorească mai mult de cât roșii dispariția acestui șef al conservatorilor. S'a vorbit mult timp că asasinul ar fi fost un ungur cu numele de Bogati, însă nu s'a putut proba. Pare însă că câteva persoane au știut că asasinul era un străin.

În ședința dela 11/23 Februarie 1886 în Camera deputaților Ion Brătianu, pe atunci prim-ministru, pronunță cuvintele următoare, care sânt trecute în procesul verbal: „Barbu Catargi n'a fost asasinat de un român, d-nul Kogălniceanu trebuie s'o știe“. Kogălniceanu răspunse că n'o știe. Ion Brătianu replică: „Există o persoană care trăește, care o știe, și care va putea să v'o spună“.—De fapt s'au făcut pe atunci arestări, s'a început o anchetă minuțioasă, scrisori fură confiscate la poștă, Ion Brătianu și C. A. Rosetti fură citați ca să se prezinte înaintea procurorului în ziua de 11/23 Iunie spre a fi ascultați. Dar tocmai în ziua de 11/23 Iunie, procurorul I. Deșliu fu destituit de către ministrul de justiție și urmărirea fură suspendate. Se zice, după cum spune Anghel Demetriescu, că C. A. Rosetti ar fi amenințat pe Domnitor că dacă nu-l lasă în pace va denunța în fața țarei și în fața Europei pe adevăratul asasin al lui B. Catargiu, lăsând să se înțeleagă prin aceasta că Domnitorul n'a fost străin de această crimă. Cuza dădu atunci ordin ministrului său de justiție, lui Dem. Cornea să destitue pe acest procuror prea zelos. Din momentul acela Brătianu și C. A. Rosetti fură lăsați în pace și instrucțiunea fu închisă.

Moartea lui Barbu Catargiu fu o mare pierdere pen-

tru partidul conservator, căci îi dăduse o organizare modernă și o putere în stat. Era singurul om în stare de-a înfrâna pe cei neastâmpărați și de a-i concentra într'un partid de guvernământ. Este sigur că dacă ar fi trăit nu s'ar fi produs între amândouă partidele de guvernământ atâtea lupte care n'au dat nici un rod.

După moartea lui, ministrul Arsaki al afacerilor străine luă ad-interim preșidenția consiliului și portofoliul internelor. El se prezintă a doua zi după crimă înaintea Adunării care, cu 54 voturi contra 36, îi încredință deplina putere și, după propunerea principeului Grigore Bibescu Brâncoveanu propuse să se ridice o statuie pe cheltuielile statului în memoria lui Barbu Catargi pe piața teatrului. Statuia aceasta nu s'a ridicat niciodată; bustul lui însă onorează sala ședințelor de la Cameră.

Legea care l-a costat viața a avut aceeași soartă ca el. Votată în Adunare, în ședința dela 11/23 Iunie, cu o majoritate de voturi de 62 contra 35, ea n'a fost promulgată niciodată. În 26/6 Iunie Arsaki fu înlocuit ca președinte de către Nicolae Krețulescu care nu făcù nici o schimbare în cabinet și stătù la putere un an fără ca să realizeze nici o reformă internă.

Imprumutul de stat, cele două linii de drum de fier, banca funciară, toate aceste proiecte fură părăsite din cauza opoziției care acuza guvernul că a fost cumpărat de către concesionari. În acelaș timp se produsèră câteva incidente grave, care avură ca consecință să tulbure relațiunile României cu vecinii și să îngreuneze situația lui Cuza.

În luna Decembrie 1862 un transport de arme, expediate din Rusia, trecù pe teritoriul Principatelor; acest transport mergea spre T.-Severin, iar de acolo trebuia să treacă Dunărea. Poarta aflând despre aceasta protestă la București amenințând că va trimite un

corp de armată în Muntenia și altul în Serbia spre a se opune la trecerea acestui armament. Domnitorul Cuza strânse grabnic trupele spre a păzi fruntaria Dunăreană. Însă după intervenția agenților Angliei și Austriei, corpul consular impuse guvernului să sechestrareze armele acestea și Domnitorului Cuza să dea un răspuns în 24 ore. Cuza răspunse că va prezenta cazul prin agentul său la Constantinopol ambasadorilor curților garante. Prin mijlocul acesta el câștigă timp și dădă să înțeleagă consulilor că măsura luată de ei era pripită.

Prințul Serbiei profită de răgazul acesta spre a explica Porții că are nevoie de aceste arme pentru miliții și că Poarta n'are nici un drept să se amestece într'un act de administrațiune interioară. Rusia de partea ei interveni de asemenea spunând că această cumpărare de arme a fost încheiată de amândouă părțile la Tula și Domnitorul Cuza nu poate să se opună la trecerea lor. Franța aprobă acest punct de vedere al Rusiei și Poarta fu nevoită să se resemneze.

Aceasta fu cea din urma concesie pe care Franța o făcù Rusiei în favoarea Principatelor. Bunele relațiuni care se stabiliseră între cei doi împărați, Napoleon III și Alexandru II, imediat după războiul Crimeei, se răciră în timpul din urmă și ministrul Drouyn de Lhuys, succesorul lui Thouvenel la ministerul afacerilor străine din Franța (15 Octombrie 1862) ținea mai mult la o bună înțelegere cu Anglia și Austria, decât cu Rusia.

Revoluția din Polonia (1/13 Ianuarie 1863) rupse ultimele legături între amândouă împărățiile. Franța luă parte polonilor. Apărù la Paris o broșură sub titlul, *Împăratul, Polonia și Europa*, inspirată de cercurile înalte, în care se spunea că să binevoiască la Petersburg să nu disprețuiască caracterul împăratului

Napoleon și să înțeleagă că sânt lucruri pe cari el nu le tolerează să fie zise și altele pe cari nu poate să le lase să se înfăptuiască.

Domnitorul Cuza trebuind să ia o hotărâre între noua direcțiune politică a Franței și aceia a Rusiei, înclină mai mult în spre cea din urmă. Incetă de-a se mi consulta cu consulul Victor Place și se îndepărtă de oamenii politici cari reprezentau influența franceză.

În ziua de 21/3 Iunie 1863 un corp de voluntari polonezi, comandați de către colonelul Milcowski părăsi Tulcea, pe atunci port turcesc, pe o corabie cu pavilion englez și debarcă pe teritoriul român, între Reni și Ismail. Colonelul polonez anunțase sosirea lui populațiunei printr'o proclamație prin care îndemnă pe români să lase liberă trecere fiilor care merg împotriva călăilor mamei lor (Polonia).

După un ordin venit dela București, 600 de oameni adunați din garnizoanele de la Reni, Ismail și Galați, fură trimiși să iasă în calea polonezilor. După constături fără rezultat, colonelul Milcowski somat să depună armele și să se întoarcă îndărăt peste Dunăre, refuză să se supună. Atunci se încinse o luptă între amândouă armatele. Românii fură respinși și polonezii putură să înainteze pe malul stâng al Prutului în sus.

În ziua de 5 Iulie sosesc trupe române mai numeroase care forțară pe polonezi să depună armele. Prizonierii fură duși la Galați și trimiși, sub escortă pe teritoriul otoman.

Liberalii înaintați învinovăteau pe Cuza acuzându-l că n'a apărut neutralitatea țării ascultând ordinele Rusiei. Cu ocazia aceasta reamintiră că d-na N. Krețulescu, nevasta primului ministru, eră de origină rusească și că generalul I. Florescu, ministrul de război, fusese aghiotantul generalului rus Lüders.

În luna August se semnă un tratat de comerț între România și Serbia. Ministrul afacerilor străine, Principele Ion Grigore Ghika supărat că tratativele au fost făcute fără știrea lui, demisionă. Domnitorul Cuza stăruie să rămână și ne reușind îl puse în disponibilitate. Succesorul lui, N. Rosetti-Bălănescu era de asemenea considerat ca reprezentantul politicii rusești.

Aceste evenimente deslănțuiră din nou pasiunile între partide cari se gândiră, după cum făcuseră odinioară boierii când aveau de gând să îndepărteze un Domnitor, să se folosească de raporturile încordate între Franța și Rusia, spre a discredita pe Cuza față de Napoleon III.

MINISTERUL KOGĂLNICEANU. — COALIȚIA PARTIDELOR.
 SECULARIZAREA AVERILOR MĂNĂSTIREȘTI.—LOVITURA
 DE STAT DELA 2/14 MAI 1864.—PROMULGAREA LEGEI
 RURALE ȘI LEGEI ASUPRA INSTRUCȚIUNEI PUBLICE

La 12/24 Octombrie 1863 Domnitorul Cuza dădu puterea lui Mihail Kogălniceanu, rupând astfel relațiunile cu conservatorii. *Albii* ca și *roșii* înțeleseră că Domnitorul era sătul de certurile lor și grăbit de-a înfăptui reformele pe care Adunarea nu putuse să le realizeze din cauza aceasta. Amândouă grupările politice, despărțite de mult, căutând să se distrugă una pe alta, neputând să se înțeleagă asupra chestiunei agrare, având în afară de aceasta între ele și cadavrul lui Barbu Catargi, uitară desbinările lor în fața acestui minister personal și își dădură mâna. Se formă atunci o asociațiune parlamentară pe care opinia publică o porecli *o coaliție monstruoasă*. Primul act al acestei grupări fu ca să adreseze puterilor un memoriu contra lui Cuza, spre a obține detronarea lui. Unul din membrii misiunei tranceze de pe atunci povestește că un fost ministru liberal trebuia să ducă acest memoriu în străinătate. Ne având banii necesari pentru drum, el lansă o listă de subscripție. Una din aceste liste căzu în mâinile Domnitorului Cuza care subscrie 300 de galbeni. Gestul este glumeț, cazul însă era serios. Cartea albastră din 1863—1864 cu-

prindea sfaturi severe din partea guvernului francez la adresa Principatelor. Ministrul afacerilor străine, într'una din depeșele sale, spunea că anarhia domnește în provinciile Dunării de jos și dezordinea aceasta nu va face de cât să înăsprească relațiunile între Franța și Rusia în ce privește Principatele.

Ajuns la putere Kogălniceanu prezentă imediat Adunării marile proiecte de legi cari erau menite să transformeze România: adică legea secularizării mănăstirilor închinată, codul civil, legea rurală și legea asupra instrucțiunii publice.

Din toate acestea legi, una singură fu votată și realizată: legea secularizării averilor mănăstirești. Această chestiune era veche și se perindase dela guvern la guvern fără însă ca să fie rezolvată.

Intr'adevăr soluțiunea era greu de găsit. În cursul veacurilor mai mulți domnitori și mari boeri din Muntenia și din Moldova înființaseră mănăstiri și le înzestraseră cu mari legate. Ca să-și asigure respectarea testamentelor lor și spre a proteja instituțiunile împotriva năvălitorilor și poate și spre a împiedeca ca averile acestea să fie înstrăinate, le închinaseră locurilor sfinte, adică Muntelui Atos și Muntelui Sinai, patriarhilor din Alexandria, din Antiochia și din Ierusalim. Grație influenței ce căpătă clerul grec în Principate chiar dela sfârșitul secolului al XV-lea, administrațiunea mănăstirilor închinată cu instituțiunile lor de cultură și de binefaceri, trecură cu totul în mâinile călugărilor greci. În secolul XIX-lea aceste mănăstiri, conduse de egumeni greci, posedau a cincea parte din teritoriul României cu moșiile cele mai frumoase și mai roditoare. După căderea regimului fanariot, Domnitorul Grigore Ghica gonî pe egumenii greci și porunci ca veniturile mănăstirilor să servească timp de doi ani ca să plătească datoriile

statului. În timpul acestor doi ani locurile sfinte nu primiră de cât surplusul veniturilor sub forma de subsidiu. Însă în anul 1827 Poarta reintegră pe egumenii greci în funcțiunile lor. Conte Kisseleff încercă, când fu însărcinat cu reorganizarea Principatelor, să reguleze și chestiunea mănăstirilor închinete. Rusia însă, cu toate că cruța clerul grec, a cărui influență era necesară în Peninsula Balcanică, nu voi ca întregul venit al mănăstirilor să fie luat de locurile sfinte, fără a ține seamă de dispozițiunile testamentare ale donatorilor. Din cauza aceasta, Ministrul Nesselrode ordonă contelui Kisseleff să dispună ca o parte din venituri să fie întrebuințată pentru întreținerea seminarilor, a școalelor publice, a spitalelor și a altor instituțiuni de utilitate publică. Rusia nu era exigentă căci nu cerea pentru aceste cheltueli decât a patra parte din veniturile mănăstirilor. Asupra chestiunii acestea avură loc mai multe consfătuiri. Patriarhii trimiseră delegați la București și se numi o comisiune spre a discuta condițiunile unei învoeli, însă n'a ajuns la nici un rezultat.

În 1833 se alcătui o nouă comisie, al cărei raportor fu principele Gheorghe Bibescu. S'a examinat din nou chestiunea și s'a ajuns la concluziunea că locurile sfinte n'au drept decât la surplusul veniturilor. În timpul când era aproape să se facă o înțelegere, Rusia, temându-se probabil că va supăra pe patriarhi, acordă mănăstirilor o amânare de zece ani, în timpul care vor fi scutite de orice impozite, cu obligațiunea însă ca egumenii să fie obligați să repare mănăstirile.

Acești zece ani trecură. Egumenii folosindu-se de prețul urcat al produselor agricole realizară beneficii însemnate, se îmbogățiră și îmbogățiră deasemenea mănăstirile străine de care țineau.

Cu toate sforțările Domnitorului Bibescu egumenii

PRINCIPELE CAROL I

se împotriviră la o învoială. Domnitorul Știrbey voi în 1851 să oblige mănăstirile ca să contribue la amortizarea datoriei publice. El puse la licitație arendarea moșiilor mănăstirești, dar nu ajunse decât să mărească c'o treime veniturile fără însă vre'un folos pentru stat. În 1855 făcù alte încercări spre a aduce tezaurului un sfert din veniturile pe care mănăstirile ar fi trebuit să le plătească anual dela 1851 încoace. Evenimentele însă îl împiedecară de a lua măsurile necesare. În fine, în 1857, în timpul conferinței dela Paris, în privința reorganizării Principatelor, se numi o comisiune internațională, însărcinată de-a examina conflictul ivit între guvernele din Moldova și Muntenia și clerul grec. Comisiunea aceasta recunoscù reclamațiunile românilor ca întemeiate. Totuși nici o rezoluțiune nu fu luată la conferința dela Paris și Domnitorul Cuza venind pe tron găsi chestiunea ne-rezolvată. El luă hotârârea de-a o rezolva. Trimise pe C. Negri la Constantinopol spre a trata cu Poarta și cu patriarhul. El se convinse că locurile sfinte nu vor ceda niciodată și că era mai cuminte să se înțeleagă cu guvernul otoman spre a pune capăt acestor acaparări a călugărilor străini cari ajunseră să fie stat în stat.

Prin decretul dela 17/27 Decembrie 1863 s'a dat soluțiunea definitivă în această grea chestiune, stipulându-se secularizarea tuturor moșiilor mănăstirilor din România și înscrierea la bugetul statului a veniturilor lor. O sumă de 27.000.000 de lei trebuia plătită locurilor sfinte *sub formă de ajutor* și cu condițiunea ca ele să dea socoteală în fiecare an de venitul acestui capital ce trebuia să rămână inalienabil.

Egumenii greci fură expulzați. Mănăstirile, afară de câte-va care fură oprite pentru adăpostul călugărilor români, fură transformate în spitale sau închisori și moșiile mănăstirilor măriră proprietatea statului.

Soluțiunea aceasta pe care Domnitorul Bibescu o propuse chiar în 1844 cabinetului dela Petersburg, fu în fine aprobată în 1864 de către Poartă. Locurile sfinte însă protestară și refuzară cele 27.000.000 cari li se oferiseră. În 1867, în primul an al domniei lui Carol I, camerele declarară că procesul mănăstirilor închinat este considerat ca închis și că cele 27.000.000 vor fi vărsate în tezaurul statului.

Actul măreț pe care-l realizase Domnitorul Cuza în folosul statului prin secularizarea averilor mănăstirești, era așa de îndrăzneț încât ar fi trebuit să asigure Domnitorului care-l înfăptuise recunoștința tuturor partridelor cari pretindeau că luptă pentru binele țării. El nu avu ca efect decât să ațâțe ura lor și să strângă coalițiunea Albilor și Roșilor. Kogălniceanu care, împreună cu Domnitorul Cuza, dusesse secularizarea la bun sfârșit, deveni ținta opoziției unite, care a întrebuițat toate stratagemele parlamentare spre a zădărnici proiectele de legi propuse de dânsul. Marele bărbat de stat însă, întărit de încrederea ce i-o dădea Domnitorul, a rezistat la toate asalturile date.

Numai la 13/25 Aprilie coaliția răusește să dea un vot de blam. Ministerul Kogălniceanu își dădu dimisia; Cuza o refuză și la 15/27 Aprilie prorogă Camera până la 2/14 Mai.

În ziua redeschiderei toți deputații erau de față. Se simțea din atmosfera încărcată că se ajunsese la un moment hotărâtor. De câteva zile se svonea despre o lovitură de stat, cu toate că mai mulți se îndoiau s'o creadă posibilă. Coalizații însă nădăjduiau că dacă se vor declara în ultimul moment gata de a vota proiectele pe care refuzaseră până atunci chiar să le examineze, vor salva situația. La deschiderea ședinței Kogălniceanu, mai enervat ca de obicei, dădu citire

mesagiului care limita lucrările Adunării la proiectul de lege electorală și la creditele necesare până la 15 August, data alegerilor. După citirea mesagiului, înaintă proiectul de lege relativ la creditele cerute. Deputații hotărâră ca mesagiul să fie examinat de urgență, se retraseră în secțiuni și după o scurtă suspendare a ședinței reintrară în incintă. Vasile Boerescu citi o lungă moțiune care cuprindea toate acuzațiunile pe cari Adunarea le avea de făcut împotriva ministerului și Domnitorului. Înainte de toate Boerescu declară că cabinetul n'a eșit din sânul Adunării, apoi că, pus în minoritate, a fost menținut la putere în contra obiceiurilor parlamentare; că Camera nu fusese *disolvată* cum ar fi trebuit și că Domnitorul luase parte miniștrilor săi, că ei aveau față de Adunare o atitudine arogantă și chiar insultătoare pentru demnitatea reprezentațiunii legale a țării. Moțiunea adăoga că nu era drept de a acuza pe deputați că nu au vrut să discute proiectul legeri rurale, căci nu li se lăsase timpul pentru aceasta. În ce privește proiectul de reformă electorală, ei se declară gata de a-l discuta când vor fi în fața unui cabinet constituțional. În consecință moțiunea încheia că Adunarea va lucra în secțiuni până când se va pune capăt într'un mod constituțional conflictului ivit prin votul de blam dat ministerului Kogălniceanu.

Președintele consiliului respinse moțiunea aceasta, susținând că Domnitorul are dreptul să apeleze la țară.

El spunea că a vrut să lase Camerii onoarea de-a organiza țara după cum va voi, afară de vre-un conflict. Fiind că conflictul se ivise, trebuia să se facă apel la națiune. Cerea să fie votate creditele cerute și legea electorală, dar interzicea Camerii alte lucrări sub cuvânt că dacă ea nu poate să lucreze cu ministerul, nici ministerul nu poate să delibereze cu ea.

După aceste cuvinte se încinse o discuțiune violentă. Adunarea ceru închiderea discuțiunii și punerea la vot a moțiunii. Kogălniceanu se repezi la tribună și, în mijlocul protestărilor, amenințărilor și înjurăturilor, citi decretul de disolvare a Camerei pe care-l avea gata în portofoliu. După citire depuse decretul pe biroul președintelui și se retrase. În acest moment un batalion de infanterie invadează sala și gonit afară pe deputați. Lascar Catargi, care era președinte, protestă contra acestui atentat împotriva reprezentațiunii naționale și, rămas cel din urmă, iscăli încă câteva hârtii și plecă.

Lovitura de stat se dăduse. În aceeași zi Domnitorul Cuza adresează poporului o proclamație spre a-l aduce la cunoștință evenimentul și spre a-l explica. În proclamația aceasta el zicea că interesul și demnitatea țării, dorințele și nevoile urgente ale poporului au fost cu totul sacrificate patimilor culpabile; că El, alesul ei, după atâta devotament pentru cauza națională, n'a fost răsplătit decât cu injurii și calomnii. Cu toată înțelepciunea câtorva deputați, s'a format o oligarhie facțioasă care l-a împedit să lucreze pentru binele obștesc și a redus guvernul său la nepuțință, astfel că s'a zădărnicit ultimul său apel la patriotismul Adunării pentru a vota legi care ar da dreptul fiecărui român să poseadă, în schimbul muncii sale, un petic de pământ. Adunarea n'a vrut să voteze nici legea sa rurală care corespundea nădejdilor legitime a 3.000.000 de țărani și dorinței proprii a șefului de stat. Din cauza aceasta el a vrut să facă apel la poporul său să judece, și chiar în acest scop prezentase Adunării o nouă lege electorală menită să asigure țării o reprezentațiune mai complectă și adevărat națională. Însă Adunarea a refuzat să discute aceste două legi de căpetenie, astfel că se vede

nevoit să apeleze la cetățenii de ori ce rang și de orice clasă.

În același timp el adresează un ordin de zi armatei mulțumindu-i de serviciile aduse pentru a înfrâna dezordinea și care prin atitudinea sa leală și energică a contribuit să dea țării libertate și să reducă la neputință pe aceia cari căutase să compromită interesele și demnitatea țării.

Tot în aceeași zi, 2/14 Mai 1864, un decret domnesc declară Adunarea disolvată și convoca poporul la un plebiscit în zilele dela 10/22 până la 14/26 Mai ca să voteze, prin da sau nu, statutul și legea electorală.

Statutul, ca complectare a convențiunii dela 7/19 August 1858, dădea drept domnitorului ca el singur să aibă inițiativa legilor pe care le pregătea cu concursul consiliului de stat. El prevedea două adunări, o cameră și un senat, cea dintâi aleasă și cea de-a doua numită de către domnitor și reînnoită la fiecare doi ani printr'o treime.

În ce privește legea electorală ea stipula sufragiul universal, ceea ce pe vremurile de pe atunci însemna că alegerea deputaților eră în mâna prefectilor, așa că nu era posibilă alegerea unui candidat împotriva guvernului.

Plebiscitul aprobă propunerile lui Cuza cu 682.621 de voturi în contra 1307. După rezultatul acesta domnitorul pleacă la Constantinopol și explică Porții de ce a dat această lovitură de stat. Reuși deasemenea să convingă pe cei mai mulți ambasadori de pe lângă Poartă. În ziua de 16/28 Iunie el primi aprobarea puterilor întrunite într'o conferință la Constantinopol, astfel că lovitura de stat era considerată ca un fapt împlinit.

În fine la 14/26 August domnitorul Cuza promulga

legea rurală contra semnată de ministrul său Kogălniceanu.

Iată care sânt, în rezumat, dispozițiunile acestei legi: Țăranii supuși la corvoadă sânt împrorietăriți cu locurile care le cultivau pentru ei; acei care n'au cele șase hectare cu patru boi sau cele trei și jumătate cu doi boi sau cele două jumătate de hectare fără nici un bou. În nici un caz întinderea terenului, care trebuia să devie proprietatea țaranului, nu putea să treacă peste două treimi din pământul pe care era stabilit; țăranii vor avea libertatea de-a se muta pe moșiile statului cele mai apropiate, în cazurile următoare: 1) dacă locuesc pe o moșie a cărei două treimi nu ajunge să dea fiecăruia întinderea fixată de lege; 2) dacă un țaran căsătorit nu posedă întinderea terenului fixat de legile în vigoare. Timp de 30 de ani moștenitorii nu vor avea voie nici să înstrăineze nici să ipotecheze proprietățile fixate prin suszisa lege, nici prin testament, nici prin donație între vii, afară numai dacă transferarea s'ar face la o comună sau la un alt țaran. Corvezile, dijmele, transporturile gratuite în favoarea proprietarilor și toate celelalte sarcini și redevențe în natură sau în bani, sânt definitiv desființate; corvoada este chiar interzisă. Convențiunile între proprietari și țărani sânt libere însă pe un timp limitat; ăar dacă, prin convențiunile acestea, țăranii s'ar angaja cu brațele lor, ele n'ar putea fi făcute decât pe cinci ani.

Spre a se răscumpără de corvezile și de redevențele desființate prin legea de față, țăranii vor plăti statului, în fiecare an, timp de cincisprezece ani, nu mai mult, dobânzile și amortizările următoare: cei cari au patru boi, 56 de lei; cei cari au doi boi, 42 de lei; cei cari lucrează numai cu brațele lor, 28 de lei. Proprietarii funciari vor primi dela stat pentru terenurile

cedate țăranilor după clasă : cei din categoria întâia 610 lei, cei din categoria a doua 460 și pentru cei din categoria a treia 326 de lei.

Se înființează la București un comitet pentru lichidarea obligațiunilor comunelor rurale, compus din ministrul de finanțe, din un membru din consiliul de stat și din un membru al Curții de conturi. Pentru a lichida obligațiunile rurale, guvernul este autorizat să vândă țăranilor terenuri din domeniile statului, însă nu mai mult de zece hectare la aceeași familie. Prețul hectarului este fixat la 60 de lei și plata trebuie făcută în timp de 15 ani. Peste acest termen statul își rezervă dreptul de-a ridica prețul hectarului pentru viitorii cumpărători.

Tot în acești ani codul civil francez fu tradus și aplicat în România cu mici modificări.

Se introduse deasemenea un cod penal și un cod de instrucție criminală. Codul de comerț francez, care fusese aplicat după cum am văzut în Moldova în 1848, fu introdus și în Muntenia.

Domnitorul Cuza era învingător. El guvernă cu Camerile absolut devotate. Adversarii lui învinși în luptă l-au acuzat că țintea la o domnie personală a lui. El însă a afirmat în totdeauna că numai nevoit a făcut lovitura de stat dela 2/14 Mai 1864, din cauză că partidele îl împiedecau să realizeze orice reformă. Ar fi poate mai drept să spunem că Cuza, urmărind un program întreg de reforme, a venit să-l impună partidelor însă a fost împiedicat să se sprijinească și pe majoritate și pe minoritate ; pe majoritatea compusă din conservatori, din cauză că nu primeau să meargă așa departe după cum dorea el ; pe minoritatea compusă din liberali, din cauză că l'ar fi târât mai departe de cât ar fi vrut. In aceste împrejurări fu nevoit să desființeze modul de alegere care tusese sta-

bilit prin convențiune și din cauza aceasta a recurs la o lovitură de stat, căci nici majoritatea nici minoritatea n'ar fi primit o alegere care ar fi sdruncinat influența lor. Spre a împăca lucrurile Domnitorul Cuza prezintă poporului legea rurală care arăta intențiunile sale pentru binele obștesc.

Prin legea aceasta a atras asupra lui blestemele politicianilor; dar pe de altă parte binecuvântările a trei milioane de țărani cari vor păstră în sufletul lor cât va fi România o veșnică recunoștință Domnitorului Cuza.

Fără îndoială legea rurală propusă nu eră fără defecte. Ca dovadă, aplicată în 1865, n'a îmbunătățit de cât într'un mod necomplet soarta țăranilor, cu toate că s'a împărțit la 400.000 de țărani 2.000.000 de hectare; căci, după câți-va ani, proprietatea se găsea împărțită între trei și patru copii cari nu mai aveau întinderea de pământ îndestulătoare pentru a-și întreține familiile. Din cauza aceasta s'a simțit nevoia, în 1868, să se facă o nouă împărțire de terenuri țăranilor. Chiar de atunci se putea prevedea că va fi nevoie, după cum a propus-o P. P. Carp la 1894, să recurgă la răscumpărarea proprietăților private pentru a satisface cerințele crescânde ale țăranilor. Mai târziu în 1914, după ce s'a vorbit foarte mult de proprietățile de mână moartă, liberalii au propus alegerea unei Constituante menită să revizuiască constituția spre a organiza o expropriere parțială a marilor proprietari cu scopul de-a înzestra țăranii cu pământ. Însă chiar dela 1865 țăranii împroprietăriți au înstrăinat, în scurt timp, proprietățile lor prin ipoteci, vânzări și moșteniri. Guvernul dela 1866 fu nevoit să anuleze contractele făcute de țărani și să înscrie în Constituție că terenurile lor sânt inalienabile timp de 20 de ani. După aceasta în 1884, când s'a revizuit Constituția, s'a sta-

bilit că terenurile acestea vor fi inalienabile timp de 32 ani dela data promulgării, adică până la 1916.

Am vorbit până acuma de secularizarea proprietăților mănăstirești cari au îmbogățit Statul și de legea rurală care a împroprietărit aproape o jumătate de milion de țărani. Ne rămâne acuma să menționăm legea asupra instrucțiunii publice promulgată în 1864, pe care toate partidele din România au criticat-o, astfel că nici un guvern n'a putut s'o aplice pe deplin, fiecare minister încercând s'o modifice și s'o transforme, cu toate că era una din cele mai mari reforme care s'a făcut în Țara Românească. Este probabil că cârmuitorii nu și-au dat seama de importanța acestei legi și de menirea ei pentru propășirea culturii, căci aplicarea ei a fost neglijată.

După legea aceasta instrucțiunea publică era gratuită și obligatorie pentru școalele primare și deosemena gratuită pentru toate școalele superioare, astfel că cel din urmă țăran putea, eșind din școala satului, să intre într'un liceu și pe urmă să urmeze cursurile facultății fără ca familia lui să cheltuiască vre-un ban. Se înțelege că școalele s'au umplut imediat. Afară de aceasta s'au înființat burse, de către Stat, pentru elevii săraci și mai talentați; cărțile s'au dat gratuit săracilor și numeroase instituțiuni de binefacere au imitat exemplul Statului și au plătit studiile multor tineri în străinătate. Consiliile comunale a multor orașe au urmat această îndrumare așa că s'a întâmplat că dela 1870 încoace o mulțime de tineri din clasa de jos, băeți de țărani, de meseriași, de lucrători, de mici negustori și de funcționari, au putut să intre în viața publică înzestrați cu diplome bine văzute cari le-au înlesnit drumul în barou, în magistratură, la înalte funcțiuni militare și civile și

chiar în parlament și guvernământ pe lângă fiii vechilor clase privilegiate.

Acestei legi dela 1864, atât de criticată și deochiată, i se datorește în fine democratizarea așa de repede a României, extraordinara propășire a instrucțiunii publice și înfârșit avântul uimitor pe care l-a luat țara în toate ramurile de activitate culturală și economică.

XIX

CONSPIRAȚIA ÎMPOTRIVA LUI CUZA. — RĂSCOALA DE LA 3/15 AUGUST 1865.—COMPLITUL DIN ARMATĂ. — ABDICAREA FORȚATĂ A DOMNITORULUI CUZA.

Oricum Domnitorul Cuza, pe care fostul caimașam Vogoride îl poreclea *Cuzachi*, se găsea într'o situațiune grea. Era, într'adevăr, Domnitorul Principatelor Unite, însă erau protestările din partea Turciei, Austriei și poate chiar a altor puteri în ce privește modul cum a fost ales¹⁾. În țară chiar n'avea decât puținii prieteni și nici aderenți politici de seamă adevărat credincioși. Ca moldovean trebuia să se arate cât mai amabil în Muntenia ca să fie considerat ca un adevărat român. Pe de altă parte, chiar acei cari în Moldova îl ridicaseră pe tron, îl priveau ca pe un înlocuitor provizoriu al principelui străin de mult așteptat. Într'adevăr, prin lovitura de stat, Domnitorul Cuza avu în favoarea lui pe țărani și armata. Împotriva lui, coaliția vechilor partide reprezentate în camera disolvată. Era de prevăzut că, în ziua când armata va trece de partea coaliției, se va găsi absolut izolat, căci țărani, habar n'având de politica generală, nu vor sări să-l apere. Câteva zile înainte de lovitura de stat, un grup de tineri, aparținând păturilor înalte ale societății, înființaseră o societate literară și politică care avea de scop să apere regi-

1) Vezi N. Iorga, vol II, pag. 314.

mul constituțional și pe ascuns să pună stavilă veleităților de despotism. Membrii acestei societăți erau G. Gr. Cantacuzino, N. Blaremburg, N. Racovița, G. C. Filipescu, N. Costacopol, Pan. Iatropol, Ap. Mănescu, I. Fălcoianu, Grigore Cantacuzino, Em. Krețulescu, Gr. Lahovary, Ion Sturza, G. Lahovary, G. M. Ghica, Vlad Ghica, G. Economu și R. Ionescu.

În ziua de 2/14 Mai doi membri ai acestei asociațiuni, Gheorghe Gr. Cantacuzino, pe atunci consilier la Curtea de Apel, și N. Blaremburg, avocat general la Curtea de Casație, își dădură demisia ministrului de justiție protestând împotriva actului de autoritate al domnitorului. Colonelul G. Manu, Generalul Principe Ion Gr. Ghica și căpitanul C. Blaremburg, acesta din urmă aghiotantul lui Cuza, votară *nu* la plebiscit cu riscul de a-și pierde gradul.

Aceste demisiuni și protestări nu impresionară adânc opiniunea publică. Majoritatea românilor era favorabilă Domnitorului Cuza și aproba lovitura îndrăzneată prin care el pusese capăt, odată pentru totdeauna, agitațiunii care paraliza atacurile și care amenința țara cu ruina. Conservatorii stătură câțiva timp la o parte. Câțiva dintre ei, ca generalul Florescu și N. Krețulescu, se asociară chiar cu noul regim.

Numai *rosii* nu se împăcau. Ei, cei dintâi, presimțiră evenimentele dela 1866 și puseră în mișcare toate mijloacele lor pentru a discredita cu desăvârșire pe Domnitorul Cuza în spiritul lui Napoleon al III-lea. Nu încetară de a-l ponegri ca un agent al Rusiei, totdeauna gata să tulbure pacea Europei. În acelaș timp căutară să provoace tulburări interne. Credeau de cuviință să atragă atențiunea marilor puteri arătându-le că populația este nemulțumită de domnia lui Cuza. De altă parte, panslaviștii se mișcau și ei. Se vorbea chiar de candidatura ducelui de Leuchtenberg,

susținut de Rusia. Era și nevoie să se sgdue opinia publică și să se compromită guvernul printr'un act de autoritate oarecare, care nu se potrivește cu firea românească.

Ocaziunea prielnică se prezintă în luna August. Kogălniceanu nu mai era ministru. Cârma guvernului trecuse în mâinile slabe ale lui Niculae Krețulescu și domnitorul Cuza se găsea în acel moment în vilegiatură la Ems. Inființarea monopolului tutunului fu pretextul, ca și o ordonanță municipală privitoare la vânzarea fructelor. In ziua de 3/15 August bandese răspândiră prin oraș. O detunătură de armă în Piața mare fu semnalul atacului. Primăria care era în apropiere fu luată cu asalt. Se auziră din toate părțile strigăte de „jos Cuza“. Trupa interveni și se încinse o luptă între soldați și răsculați care ținu o zi. Au fost morți și răniți de amândouă părțile. După încăerarea aceasta se făcură perchiziții în toate mahalale și numeroase arestări. Ion Brătianu, Golescu, C. A. Rosetti, E. Carada, etc. acuzați că ar fi organizat această răscoală, tură arestați.

Fremdenblatt din Viena publică, în ziua de 5/17 August nota următoare: „Mișcarea care s'a produs în Principate emană dela un plan de revoluție, cu ramificări foarte întinse, cuprinzând Bosnia, Bulgaria, Serbia, unde efectele sale se vor resimți, probabil, în scurt timp“.

Domnitorul Cuza se grăbi să se întoarcă în România și abia sosit amnestiă pe toți acei cari erau acuzați de-a fi luat parte la această dezordine. Acest act de clemență fu privit ca o dovadă de slăbiciune. N'ar fi fost cumva domnitorul plictisit de domnie? Sau se gândea el, după cum au pretins-o adversarii lui, să se folosească de cearta între Austria și Prusia spre a pune mâna, cu ajutorul Rusiei, pe Bucovina?

S'au se înșela despre popularitatea de care se bucură? Un lucru e sigur, că energia cu care armata a reprimat răscoala îi dăduse o absolută încredere în lealitatea sentimentelor ei. Inconjurat de favoriții care-i ascundeau adevărul în interesul lor, el nu și-a dat seama de situațiunea sa reală și a chiar a disprețuit sfaturile câtorva prieteni mai bine informați și mai sinceri. Bazându-se pe recunoștința adâncă a țăranilor pe care-i emancipase, nu și-a dat seama că țăranul nu era încă și nu va fi decât mult mai târziu un element hotărâtor în luptele politice. Lingușit cum era de cei ce-l înconjurau n'a întrevăzut că partidele vechi intrigau spre a-l discredita în sferele cu influență politică. Nu se vedeà cu ochi buni Librecht, un belgian ridicat la rangul de aghiotant și pe urmă numit director al poștelor și telegrafurilor, doctorul Davila un francez, pus în fruntea serviciilor medicale și Baligot de Beyne alt francez, făcut secretarul intim și având singurii toată încredea Domnitorului. De altă parte opinia publică nu ascunse nemulțumirea ei când Cuza, spre marea mirare a tuturor, adoptă pe cei doi fii ce-i avuse cu principesa Obrenovici și-i încredință îngrijirea soției sale Elena. Față de toate acestea clasele mijlocii erau cu totul nepăsătoare. Ce le păsa lor, din moment ce ordinea și prosperitatea se restabilise în țară după crizele din primii ani ai domniei lui? Clasele înalte însă, din care se recruta atunci personalul politic, nu puteau să sufere pe Cuza, ba chiar îl urau.

Represiunea dela 3/15 August, brutală și sângeroasă, impresionă într'un mod foarte viu pe oamenii politici. Ei se simțiră amenințați și se strânseră la o laltă. Conservatorii uitară păsurile care le aveau împotriva liberalilor înaintați și primiră în rândurile lor pe Ion Brătianu și C. A. Rosetti. Se înființă o so-

cietate secretă din care făcu parte Ion Ghica, Teodor Văcărescu, V. Hiotu, Lascar Catargi, C. A. Rosetti, Ioan Brătianu, N. Blarenberg, Dimitrie Sturza, principele Dimitrie Ghica, Eliade Rădulescu, Frații Golescu, P. Carp, Dimitrie Brătianu, Generalul Principe I. G. Ghica, C. Brăiloiu, P. Mavrogheni, etc. elemente cu totul nepotrivite, dar în realitate toți oameni de valoare cari într'un fel oarecare jucaseră un rol până atunci și unii meniți de-a avea o însemnătate politică și în viitor.

Această asociațiune avea de scop să răstoarne pe domnitorul Cuza și să aducă pe tron un principe străin din casele domnitoare din Occident. Toți membrii se legară printr'un jurământ solemn și se înființă un ziar *La revue du Danube*. Comitetul de redacție era compus din C. Grădișteanu, Emanoil Krețulescu, Dimitrie Berendei, R. Ionescu și N. Blarenberg. Printre redactorii mai de seamă a acestei foi săptămânale figurează I. Strat, Eliade Rădulescu, Grigore Cantacuzino, Vlad. Ghica, A. Cantacuzino, Radu Rosetti, V. Pogor, P. Carp, Grigore Sturza și alții. Comitetul diriginte al societății era compus din Lascar Catargi, Principele Dimitrie Ghica, C. A. Rosetti, Ion Ghica, Dimitrie Sturza, Niculae Blarenberg, P. Mavrogheni, Gheorghe Ghica și Ion Cantacuzino.

Pe când C. A. Rosetti lua asupra lui să organizeze o mișcare spre a răsturna pe Cuza, Ion Brătianu se duse în străinătate ca să caute un principe care să înlocuiască pe Cuza. În momentul când a părăsit Bucureștii se pare că Brătianu și Rosetti se gândeau la o candidatură care era susținută pe lângă Napoleon III de o femeie de o mare inteligență, Hortense Cornu, fina mamei împăratului și prietenă intimă cu familia de Hohenzollern-Sigmaringen. Concursul Prusiei era aproape asigurat în favoarea candidaturii a-

ceștia, însă era o mare îndoială în ce privește Austria. Anglia de partea ei trebuia să fie amestecată. Napoleon al III însă, care ținea la protejatul său Cuza, trebuia convins că Cuza trăda interesele adevărate ale Franței cu Rusia împotriva menținerii păcii în Orient. Ion Brătianu, sosit la Paris, publică o broșură în care Cuza este zugrăvit ca un om care nu se bucură de nici o autoritate; care n'a făcut parte din armată niciodată într'un mod serios; care nu datorea gradul lui cu care se mândrea decât favoarei caimacamului Vogoride al cărui partizan erà; care, în loc să se consacre binelui obștesc al țării, erà numai un îngâmfat și un vanitos. Brătianu îl acuză că a urmărit nimicirea tuturor partidelor semănând vrajba în ele spre a desconsidera regimul constituțional.

El declară că legea electorală dela 1864 este rea și califică legea rurală de păpușerie.

Broșura califică pe domnitor de uzurpator, lipsit de orice simț de datorie față de Europa, după ce n'a știut să-și îndeplinească datoria față de popor. A făcut din România o locotenență a guvernului din Petersburg; are ca ministru pe N. Krețulescu, care s'a căsătorit cu o rusoaică, foarte inteligentă care este astăzi Egeria curței princiare. Ca ministru de război are pe generalul Florescu, fost aghiotantul generalului Luders, trimis de către Rusia în 1848 ca să invadeze principatele. Ca sfetnici intimi are doi ruși, pe principele Moruzzi și principele Alex. Cantacuzino.

În ziua de 23/6 Ianuarie 1866 *Le siècle* publică în prima pagină un articol subt iscălitura lui L. Jourdan, care rezumă broșura lui Brătianu și care încheie astfel: „Acuma cunoaștem adevărul pe deantregul. Știm prin ce fel de influențe a fost determinată ocârmuirea lui Cuza. România nu mai este un stat in-

dependent, după cum a vrut să-l înființeze congresul dela Paris. O situațiune ca aceia din România este plină de pericole. E de datoria puterilor contractante—Franța, Anglia, Austria, Prusia, Italia și Turcia—să avizeze. Dacă ele nu vor îndemna guvernul dela Petersburg la executarea strictă a tratatului dela 1856, putem să ne așteptăm la complicațiuni grave“.

Ceeace se cerea Europei o precizează Ion Brătianu în broșura lui : „Spre a scăpa de această situațiune, românii nu cer decât un singur lucru, adică ca împăratul (Napoleon III) să-i lase să caute care ar fi principele pe care l'ar vedeà cu ochi buni pe tronul României“. Și adaogă : „Nu e de prisos să răspundem unei obiecțiuni care s'a agitat întotdeauna când a fost vorba să se deà României un principe aparținând unei dinastii străine. Cum se va potrivi cu suzeranitatea Porții ? Desigur, pentru Principate suzeranitatea aceasta nu prezintă aproape nici un neajuns, căci tributul de plătit este neînsemnat și românii găsesc o largă compensație în scutirile vamale de cari se bucură comerțul lor cu Turcia. Dar se înțelege că o atare vasalitate nu e compatibilă cu demnitatea unui suveran aparținând unei familii domnitoare.“ Tocmai această obiecțiune a făcut-o Wilhelm I, regele Prusiei, când s'a propus candidatura vărului său Carol de Hohenzollern-Sigmaringen la tronul României.

Lucru curios, pe când se făcea la Paris propaganda aceasta împotriva lui Cuza, acuzându-l ca agent al Rusiei în Principate, la Petersburg se căută de a-l înălătura subt cuvânt că era agentul guvernului francez la gurile Dunării și se căută și acolo un succesori.

Ostilitatea Rusiei contra lui Cuza nu era recântă, căci găsim într'o scrisoare a principelui Wittgenstein, adresată părinților săi din Varșovia, în ziua de 16/28 Iulie 1865, cuvintele următoare : «Cuza este urât,

desprețuit de toată lumea... Inșă nici una din puterile garante nu va îndrăsnî să ia inițiativa împotriva protejatului majestații sale Badinguet (Napoleon al III-lea). Gorciacoff mi-a spus-o deslușit, sânt șase săptămâni, promițându-mi de a mă aclamă din toate puterile sale, dacă voi fi proclamat».1)

Domnitorul Cuza, care nu putea să se rezeme decât pe Franța sau Rusia, se găseă într'o situațiune din cele mai grele, de cînd relațiunile dintre aceste două state se încordaseră.

Pe vremea răscoalei din Polonia trebui să se opună trecerei bandelor poloneze pe teritoriul român și prin faptul acesta nemulțumise foarte mult cabinetul dela Paris. Spre a reintra în grațiile lui Napoleon al III-lea acordase, prin ministrul său de război, o concesiune oneroasă pe timp de 12 ani casei Godillot pentru furniturile armatei și se arată de o amabilitate deosebită față de ofițerii misiunii franceze însărcinată să reorganizeze armata.

În ziua de 11/23 Februarie 1866 sosi la Paris o telegramă anunțând că domnitorul Cuza a abdicat. Ce se întîmplase la București?

Comitetui central, care se constituise spre a răsturna pe domnitor, se convinsese după ziua de 3/14 August că nu se va putea face nimic fără concursul armatei. Se începură convorbiri cu șefii ei. Colonelii Haralamb, Dimitrie Krețulescu, Călinescu, ma-

1) Acest principe, Emil de Wittgenstein, avu un moment speranța că va deveni domnitorul României. Posedă, din partea nevastei, mari proprietăți în țară. Inșă dela 1861 renunțase la acest vis. Într'o scrisoare dela 28 9 Mai 1861, scrie ducelui Saxa-Weimar, că se cere din ce în ce mai mult în România un principe german; că i s'a cerut și lui un sfat și a propus ca candidați pe principele Hermann, vărul ducelui de Saxa-Weimar și pe principele Al. de Hessa; că i s'a propus și lui, dar că nu poate să primească pentrucă trebuie alianțe mari pentru a face din țara aceasta, prin ordine și bună orînduială, un paradis.

iorul D. Leca, căpitanul Lipoianu, colonelii Gheorghiu și Berendei, căpitanii Malinescu și Handoca, Al. Candiano-Popescu și căpitanul Pilat, ginerele lui C. A. Rosetti, se puseră la dispoziția conjuraților. După un aviz, venit dela Paris ca să se grăbească lucrurile, se conveni ca Cuza să fie detronat în ziua când vânătorii vor fi de gardă la palat. Șefii conspirației luară toate precauțiunile. C. A. Rosetti avu grijă să ceară dela conspiratori să se oblige printr'un angajament să proclame drept candidat la tron pe Contele de Flandra. Conjurații de pe atunci n'au voit să facă cunoscută candidatura principelui de Hohenzollern. De altă parte prevedeau că tronul nu putea fi lăsat fără domn timp de mai multe zile. Angajamentul iscălit conținea chiar numele locotenențelor princiare și ale membrilor viitorului cabinet. Toți asociații iscăliră afară de Ion Ghica, care, după cum se spune, sperase, până în ultimul moment, să fie ales domnitor. În fine însă a fost nevoit să dea și el iscălitura lui în ajunul evenimentului hotărâtor. În ziua de 10/22 Februarie vânătorii luară garda în primire la palat. La ora 7 seara se prezentă un tânăr și ceru să vorbească cu domnitorul. Fiindcă insistă, fu introdus la Cuza, care era întotdeauna foarte accesibil. „Măria Ta, zise el domnitorului, în noaptea aceasta va izbucni o revoluție“. Domnitorul surâse. Auzise așa de des vorbindu-se de revoluție în cât nu luă în seamă spusele tânărului. Dealmintrelea răscoala dela 3/15 August, înăbușită prin forță, îl asigura că nu se va putea face nimic contra lui. El avea toată încrederea în armată. Prefectul de poliție, Alex. Beldiman, pus în curent de un eventual complot, făcu o inspecție prin tot orașul și se întoarse la 11 seara la palat, raportând domnitorului că capitala este foarte liniștită. „De altmintrelea, zise Cuza, la plecarea pre-

fectului, nu mă tem de nimic în noaptea aceasta fiindcă sânt păzit de vânători“, batalionul lui favorit.

Domnitorul se culcă liniștit. Pe la 4 dimineța fu deșteptat pe neașteptate. Ofițerul de gardă, Malinescu, urmat de căpitanii Pilat, Costescu și Lipoianu și de câțiva civili pătrunseră în camera sa. Cuza înțelese că este pierdut, fiind părăsit de armată. Îscăli actul de abdicare ce i se prezentă :

„Noi Alexandru Ioan I conform dorinței națiunii întregi și angajamentului ce am luat la suirea mea pe tron, depun astăzi 11/23 Fevruarie 1866, cărna guvernului în mâinile unei locotenenți domnești și a unui minister ales de popor“ ¹⁾.

Conjurații de față îl ajutară să se îmbrace și-l duseră la o ușă dosnică a palatului care da pe o stradă nefrecventată de loc. Acolo fu pus într'o trăsură, condusă de un negustor al capitalei Mitică Kiriță, prieten cu C. A, Rosetti, și fu condus la C. Ciocârlan ce fu însărcinat cu păzirea lui până seara.

Când locuitorii Bucureștiului se sculară dimineța, văzură toate străzile ocupate cu armată. Pe ziduri era lipită o proclamație, iscălită de locotenența princiară, în modul următor : „General *N. Golescu*, pentru Lascar Catargi absent *Dimitrie Sturza* (ad-interim), Colonel Haralamb“. Noul minister anunța poporului că s'a înșelat când a făcut alegerea pentru tron și că Cuza a încetat de-a fi domn, că locotenența princiară va susține regimul constituțional în toată întregimea lui și că prin alegerea unui principe străin, ca domnitor al românilor, toate dorințele emise de divanurile ad-hoc se vor îndeplini.

Ministerul cel nou era compus astfel : Președintele consiliului, Ion Ghica; internele, principele Dimitrie Ghica; justiția, Ion Cantacuzino; finanțele, P. Mavrogheni;

1) Vezi Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, Vol. II, p. 82

instrucțiunea publică și cultele, C. A. Rosetti; lucrările publice, Dimitrie Sturza; războiul, Maior Lecca. Câteva zile în urmă Ion Brătianu luă portofoliul finanțelor în locul lui P. Mavrogheni.

La ora 1 Senatul și Camera se întruniră sub preșidenția Mitropolitului Primat Nifon și, după propunerea noului guvern, se proclamă principele Filip de Flandra ca domnitorul României sub numele de Filip I.

Afară mulțimea aclama acest nume necunoscut, pe când un cupeu, cu perdelele lăsate, ducea pe fostul domnitor detronat departe de capitala lui iubită și aceasta după șapte ani, când fuse primit cu mare pompă și ovații ca reprezentantul unirei. Se organizează grabnic un plebiscit care a confirmat votul amânduror Camerilor.

Cuza părași a doua zi teritoriul României, luând drumul exilului pe care-l făcuse odinioară împreună cu aceia cari îl goneau acum, și și-a sfârșit zilele în străinătate, la Heidelberg, fără a-și mai revedea niciodată țara. A avut însă, înainte de a muri, amara bucurie de-a auzi pe aceia, care l-au criticat atât în timpul domniei lui, slăvindu-i faptele și mândrindu-se cu numele lui, iar când scriul trecu peste frontieră, în mijlocul drapelului falfâind și soldaților adunați din toate armele, mulțimea compusă din țărani din toate unghiurile țării a salutat respectos rămășițele acestui sol al neamului.

În fața rămășițelor pământești ale întâiului Domn al României unite, Mihail Kogălniceanu, sfetnicul său cel mai devotat, pronunță următorul discurs:

„*Ilustră Doamnă, Prea Sfinte Mitropolit, Sfinți
Părinți și Frați,*

Biserica ne zice : Deșertăciunea deșertăciunilor, totuț este deșertăciune. Ei uite, îmi permit a zice, cunț cã acest mare adevăr își are și el excepțiunea sa. Nu este în lumea aceasta totuț deșertăciune, rămâne ceva statornic ; rămân faptele mari, care sunt neperitoare ; da, frașilor, faptele mari opresc chiar moartea. Se zice cã Cuza Vodă a murit... Dacă renașterea României a murit, apoi... a murit și Vodă-Cuza, cãci Vodă-Cuza, nu este de cât renașterea României.

Dar vă rog, credeți oare cã vin aci să fac eu istoria acestui Domn ? Nu ! cãci care glas poate să o facă ? care paginã tipãritã poate să fie așa de adevãratã și așa de eloquentã ca fala țãrii însãși ? Fala țãrii este pagina istoriei lui Alexandru Ioan I.

Alexandru Ioan I nu are trebuințã de istoriograf. El singur și-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu care a fãcut un stat, o societate alta de cât aceea ce I s'a dat, când L-am proclamat Domnitor.

Sunt patrușprezece ani trecuți, de când în Adu-narea țãrii, în capitala Moldovei, mi s'a fãcut rara onoare de a spune, eu cel dintâi, Colonelului Cuza cuvântul *Mãria Ta* și tot deodată de a-i spune care era voința națiunii și cari erau aspirațiunile națiunii, ce I se dau Lui spre îndeplinire.

Cei bătrâni aduceți-vã aminte, cei mai tineri consultați paginile „Monitorului“ și veți vedea ce s'a cerut de la Dânsul. Veți vedea cã în cei 7 ani de ilustrã și eternã memorie, *Vodă Cuza* nu numai cã a fost om onest, dar și-a ținut totdeauna cuvântul Sãu. Pe lângã aceasta, în fiecare an, în fiecare lunã a Domniei Sale, înzestrã țara cu câte o lege, în fiecare zi sporeã numãrul cetățenilor și puterea noastră. Ce voia națiunea atunci ? Națiunea voia legi nouã și

oameni noi. *Cuza* a fost omul nou și a făcut legi noi, căci lumea dela 1863 este alta.

Astăzi Statul român nu mai este provincia vasală a Moldovei sau a Valahiei. Iată ce a făcut Alexandru Ioan I. Ce i se zicea atunci? Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blând, mai ales pentru aceia pentru cari toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi. Ei bine, vă fac o întrebare: Luați istoria României de dincoace și de dincolo de Milcov, căutați paginile ei, și se va găsi oare vreun Domn care să se poată compara cu Vodă *Cuza*? Nu! Nu poate fi comparație între faptele foștilor Domni și ale lui *Cuza* făcute ca om, ca cetățean și ca ostaș.

I s'a mai zis lui *Cuza* că națiunea dorește ca prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituțiilor noastre, prin sentimente cu totul patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale națiunii noastre, când Alexandru cel Bun zicea imperatorului din Bizanț că *țara noastră nu are alt ocrotitor de cât pe Dumnezeu și sabia sa.*

Ei bine fraților, când România a ținut un mai mare limbăgiu în Europa, de cât acel ținut de Alexandru Ioan I?... Alexandru Ioan I ținea cheia Orientului și nimic nu se făcea în Orient, nu numai, fără știrea, dar fără voia Lui. El era gata a-și sacrifica tronul, persoana sa, numai să-și apere țara de orice pericol, pentru că El era conștiincios Națiunii Române.

Șapte ani ne-am odihnit, șapte ani n'a fost umiliațiune... dar a căzut silnic și România și-a întrerupt cariera sa... A! iertați-mă. Aici, în fața unui mormânt deschis, în fața acestei figuri care va rămâne pururea glorioasă, nu ne este permis să facem polemică, dar suntem datori să spunem că nu greșelele Lui l-au răsturnat, ci faptele cele mari.

Odată cu exilul a expirat emanciparea poporului

român, odată cu exilul vechile societăți retrograde și demagogice s'au aflat ; și când o zic aceasta, fraților, ca să vedeți dacă este așa, uitați-vă la cei 7 ani de exil care au trecut. Apoi care Domn a fost mai demn în exilul său, care Domn a apărat țara sa mai mult, pe acea țară care permisesese de a i se închide porțile ?

Țara va mărturisi și chiar mărturisește ; mărturisesc mulți din acei cari L-au răsturnat, că mai demn nu s'a purtat alt Domn ; pentru că să nu ne înșelăm fraților, Domnul Cuza Alexandru Ioan I, oricând voia, putea să fie Domnitor.

Alexandru Ioan I nu avea trebuință să zică, ca Alexandru Lăpușneanu, că dacă țara nu-L vrea, el o vrea. Cuza nu a voit, deși țara L-a voit, pentru că a vrut pacea acestei țări, pentru că a voit să fie demn de numele ce-L poartă.

Și acum, fraților ! După ce v'am spus aceste cuvinte, noi care suntem aci, unii mai bătrâni de cât Dânsul, unii luptători sub El, mulți adoratori ai Lui, alții amploiați ai Săi, alții cari s'au folosit de legile Lui, putem zice numai Dumezeu să-l erte ? Dar de aceasta nu are trebuință ! Căci șapte ani binecuvântat din partea a trei milioane de locuitori, pe care i-a făcut cetățeni, nu este oare de ajuns ?

Noi avem trebuință să ne rugăm pentru iertarea altora. De aceia noi, care am avut onoarea de a-i fi miniștri și funcționari, ne întrebăm : Nu avem nimic de făcut ? La 1859 Românii au dat dreptul lui Cuza să facă totul, și de aceia se zicea că unul lucrează pentru toți, era conștiința națională. Acel unul nu mai este astăzi, azi toți dar trebuie să lucrăm în spiritul Lui ; să fim oameni ai țării noastre, să ridicăm sus stindardul ei în afară, și întru principiul acela fără de care nu poate să fie un stat, prin instrucțiune,

prin administrație bună, fiecare prin exercițiul pașnic al drepturilor ce fiecare datorim lui Vodă Cuza.

Ilustră Doamnă, sfântă mamă a Românilor, nu plânge, căci Alexandra Ion I nu a murit; Alexandru Ion I nu poate să moară. Nu lacrimile acelor cari sunt aci vor putea dovedi aceasta, ci lacrimile tuturor; lacrimile unui popor întreg, lacrimi ce se varsă de ori unde se vorbește românește, dela Carpați la Marea Neagră și dela Tisa până la Nistru; nu este hotar politic pentru tristețea ce se poartă de soția lui Alexandru I... Și acum după ce biserica a zis veșnica pomenire în spiritul lui Alexandru I, veșnica lui amintire în spiritele noastre, nu se va șterge din inimile noastre și ale fiilor noștri, și cât va avea țara aceasta o istorie, cea mai frumoasă pagină ce va avea va fi aceia a lui Alexandru Ioan I“.

Pe marmora ce acopere mormântul lui Cuza-Vodă, în biserica dela Ruginoasa, sânt săpate următoarele versuri ale bardului nostru național, Vasile Alecsandri:

Văzutu-Te am în pace suind scara mării,
Și'n pace luând calea augustă — a nemuririi,
O, scump amic, Domn mare, O! nume cu splendoare,
Sădit pe miriade de libere ogoare!

O clipă apărut-ai în plaiul veșniciei,
Și veșnice mari fapte lăsat-ai României,
'Nălțând din părăsire antica-i demnitate,
Prin magica unire și sacra libertate.

Ca norul plin de mană ce trece și revarsă
O ploae roditoare pe brazda care i arsă,
Și apoi stând de-o parte în urma lui privește,
Cum brazda se deschide și câmpul înlorește,

Așa și Tu din Ceruri ai dulcea mângâiere,
Să vezi a trece toate, frumoasă Re'nviere,
Tu, ce-ai stârpit—cu sceptorul, unelta de robire,
Din suflete și câmpuri, sămânța de șerbire.

Acum Te odihnește gustând eterna pace,
In taina măestoasă a morței care tace!
Lăsând o lume 'ntreagă la Tine să gândească,
Ș'a Ta legendă Cuza! — cu fală s'o rostească

Sunt nume destinate, ca numele Tău mare,
 Să stee neclintite pe-a timpului hotare,
 Și veșnic să răspândă o falnică lumină,
 Pe secolii ce'n umbră, trecând, și se închină! —

Oricum partea aceasta a istoriei este acoperită de un mister în a cărui umbră lumina n'a putut să pătrundă până acuma. Corespondența lui Cuza care a fost ridicată în noaptea dela 11/23 Februarie și care se găsea în mâinile lui Dimitrie Sturza, n'a fost publicată până acuma. Dacă se va publica vreodată ne va da poate cheia multor fapte care până acuma nu sunt lămurite.

Contele de Flandra refuză imediat tronul ce i se oferise. In acelaș timp Poarta protestă împotriva de-tronării lui Cuza și invită pe reprezentanții puterilor garante să se întrunească într'o conferință ; cerea chiar să se facă două adunări, una la Iași și una la București, și fiecare s'aleagă un domnitor ca înainte de 1859. De altă parte jurnalul *Le Journal de Saint Petersbourg* protesta împotriva unui principe străin în România și împotriva revoluțiunei ce se ivise la București. Alegerea contelui de Flandra cauzase o mare nemulțumire în cercurile politice din Rusia care o considerau ca o uneltire a Angliei.

In ziua de 12/24 Martie guvernul român luă pentru prima oară cunoștință de candidatura principelui Carol de Hohenzollern printr'o telegramă adresată de agentul României la Paris, I. Bălăceanu și confirmată în ziua de 14/26 de către Ion Brătianu, care se găsea și el la Paris. Secretul fusese păstrat de C. A. Rosetti, care singur știa de această candidatură, fiind pus în curent cu demersurile făcute de către doamna Cornu. In ziua de 20 | 1 Martie Ion Brătianu anunța dela Berlin că principele Carol primește coroana.

În aceeași zi conferința care se întrunise la Paris luă hotărârea următoare: „Guvernul provizoriu din București provocând printr'un plebiscit recent numirea unui principe străin, a călcat convențiunea dela 7/19 August 1858 care prin articolul 12 conferă Adunării dreptul alegerii Domnitorului.

Conferința hotărăște, referindu-se la deciziunea de la 23/4 Iulie, că va fi lăsat Adunării ce se va întruni, să rezolve chestiunea menținerii unirei.

Dacă majoritatea, fie a deputaților din Moldova, fie a deputaților din Muntenia, va cere să voteze separat, o vor putea face și unii și alții.

În cazul când majoritatea, fie în Moldova, fie în Muntenia, s'ar pronunța împotriva unirei, acest vot ar avea ca consecință despărțirea Principatelor. Odată această chestiune lămurită, Adunarea va proceda la alegerea domnitorului, care, după articolul 13 al Convențiunii, nu poate să fie decât pământean.

Consulii sânt însărcinați de a veghea, de acord comun, ca emisiunea voturilor să fie liberă și să semnaleză imediat conferinței orice atingere a acestei dispozițiuni“.

Cu toate protestările acestea, eră de prevăzut că nu se va lua nici o măsură în România spre a împiedeca alegerea unui principe după dorința și placul poporului. Europa se va mărgini la protestări platonice, mai cu seamă că o parte din marile puteri erau de acord să favorizeze alegerea unui principe străin. Alesul lui Napoleon al III-lea, principele Carol de Hohenzollern, în urma relațiilor ce existau între Berlin și Petersburg, trebuia însăfârșit să obție și aprobarea Rusiei, cu toate că aceștia i-ar fi convenit mai bine să fie un principe aliat de mai aproape cu familia Țarului.

Însă unirea eră așa de bine înjghebată, încât n'a

putut nimica s'o distrugă. Realizată de către Cuza, după voința poporului român care a aclamat-o, ea a fost consolidată pe urmă prin domnia glorioasă a princepelui Carol de Hohenzollern care, sub numele devenit istoric de Carol I, a răușit să creeze, cu ajutorul a două generații de bărbați de stat distinși, România Modernă, care joacă un rol așa de minunat și de respectat astăzi în Orientul Europei. ¹⁾

1) Epoca din 1848—1866 este, în cea mai mare parte, rezumată sau tradusă după cartea lui Fred. Damé „La Roumanie contemporaine”, cu date luate din lucrările d-lor Xenopol și N. Iorga.

CONCLUZIE

PRIVIRE RETROSPECTIVĂ ASUPRA EVOLUȚIUNEI PARTIDELOR DELA INJGHEBAREA LOR PÂNĂ LA CONSTITUANTA DELA 1866

Termenii de conservatori și de liberali nu sânt tocmai vechi în istoria românească. Denumirea de *conservatori* apare pentru prima oară, după cum am văzut, într'o scrisoare a lui Mihail Sturza către un agent rus, la 1 Februarie 1823, dar atunci eră mai mult vorba de-a caracteriza principii reacționare, decât de a desemna un adevărat grup politic. Mult mai târziu, în 1858, Teodor Balș, într'o scrisoare către Aali-Pașa, vorbește despre partidul nostru conservator. Este caracteristic dealmintrelea că ziarele opoziționiste nu întrebuițează decât foarte rar numele pe care conservatorii și-l dădură ei înșiși; termenii pe care îi întrebuițează mai mult aceste ziare sânt: *retrograzi, aristocrafi, reacționari, oamenii trecutului*. *Tribuna* dela Iași este cel dintâi organ liberal care desemnează pe partidul advers subț numele de *conservatori*. În toată perioada aceasta însă diplomații și organele străine numesc pe conservatori cu adevăratul lor nume de *conservatori*. Pe de altă parte conservatorii înșiși, târâți în mișcarea de propășire a ideilor venite din Franța, s'au văzut nevoiți să adauge la un jurnal al lor adjectivul de progresist, numindu l *Conservator progresist* făcând astfel o concesie tim-

purilor noi și apelând prin ziaristică la opiniunea publică.

Partidul *liberal* ia acest nume mult mai târziu, cu toate că ideile de libertate și de egalitate frământase spiritele mult mai înainte. Adversarii lor îi porecleau de *ciocoi*, de *bonjuriști*, de *carbonari*, de *novatori*. Revoluția dela 1848 pune în circulație cuvintele de libertate și de liberal. Vasile Boerescu de pildă vorbește despre instituții liberale. *Steaua Dunării* vorbește de o majoritate fie *liberală* fie reacționară. „Numele însă de *Partid liberal* nu-l întâlnim nicăeri înainte de 1866, căci până atunci liberalii se numesc pe ei înșiși *democrați*, *partid democratic*, *partidul patrioților* sau *partidul* național. Cea întâi dată, zice d-nul Xenopol, când am întâlnit termenul de *liberali* în debaterile parlamentare, este în ședința dela 21 Martie 1862 când deputatul Cernătescu spune: „cealaltă parte de țară este compusă din *liberali* și conservatori“. Ziarele începură într'adevăr mai înainte a se folosi de acest termen. Costaforu scrie în *Ordinea*, ziar conservator din București, încă la 1860, despre acei ce subț nume de *liberali* și de *conservatori* se sfâșie în lupte ¹⁾.

Ceia ce este mai însemnat de cât chestiunea întrebuirii denumirilor de liberali și de conservatori este seria mișcărilor și faptelor cari se referă la aceste denumiri. Am văzut înființându-se o mișcare națională împotriva apăsătorilor străini și paralel cu aceasta, dela începutul secolului XIX, o mișcare internă spre a lărgi drepturile poporului și spre a îmbunătăți soarta țăranilor.

Influența ideilor franceze pătrunde chiar în mințtea câtor-va boeri mari ca Vasile Malinescu în Moldova și Const. Radovici în Muntenia.

1) Rezumat după D. Xenopol p. 548 - 549.

Consecințele politice mai însemnate ale acestui curent din apus se manifestară mai întâi în Moldova, deocamdată în sânul boerimeii mici care începuse lupta cu marii boeri în jurul vestitei Constituții din 1822 a domnitorului Ion Sandu Sturza. Alături cu mișcarea aceasta, cu tendința de-a lărgi reprezentatiunea națională, se ivește și chestiunea soartei muncitorilor de pământ. Pe când boerii cei mici amenințau pe cei mari cu grozăviile revoluției franțuzești, țărani amenințau deja dela 1805 de a nu se supune boerescui. Această mișcare țărănească se încheie prin revoluția lui Tudor Vladimirescu, care, după cum am văzut, luase la început un caracter social îndreptat contra marilor boeri, și care pe urmă fu schimbată într'o mișcare împotriva apăsătorilor străini spre a restabili domnitori indigeni.

Chestiunile agrare avură de pe atunci ca consecință despărțirea partidului național în două tabere cunoscute mai târziu sub numele de *conservatori* și de *liberali*.

Partidul conservator din Moldova, dela 1821 încoace, cere un guvern aristocratic compus dintr'un număr de boieri cu un baș-boer în frunte; iar acel din Muntenia merse așa departe în supunerea sa către ruși că ceru contopirea desăvârșită a țării în împărăția rusească. Când veni la domnie Ion Sandu Sturza în Moldova, el își întemeie puterea pe partidul novatorilor care voia să rupă din privilegiile boerilor mari. Acești din urmă, care trăiau în exil, căutară și ei la ruși apărarea împotriva pericolului de care erau amenințați. Principalul pentru ei era să împiedice emanciparea țăranilor și împărțirea ocârmuirei cu micii boeri noi veniți. Este de notat că recurgerea aceasta la străinătate, boerimea Țărilor Române o făcea numai când interesele ei, privilegiile ei sociale și politice erau

atinse. De altfel au știut și ei să protesteze în mai multe rânduri în contra înjosirei țării față de străinătate. Astfel îi vedem, în timpul Regulamentului Organic, protestând tot așa ca și progresiștii contra acestui amestec al rușilor în organizarea internă a țării. Dar tot aceiași boeri se arată mai târziu foarte mulțumiți când se văd menajați de ruși cari, spre a-i avea cu ei, nu s'au atins de privilegiile lor. Ba chiar Kisseleff se vede nevoit a lupta contra boerilor spre a obține câte o concesie în favoarea populațiunei rurale.

Se produce însă, sub domnia lui Alex. Ghica, o mișcare prin care liberalii și conservatorii reîntregesc din nou partidul național. Este vorba de opozițiunea contra introducerii articolului fraudulos în Regulamentul Organic. Intre boerii mari cari au protestat, ca un bun patriot, figurează și Emanoil Băleanu, cel mai protivnic emancipărei țăranilor și prin urmare un conservator înfocat. Aceiași unanimitate, fără deosebire de idei, o găsim cu prilejul concesiei minelor companiei rusești Trandafiroff, când toți s'au ridicat spre a apăra proprietatea moșiilor ce o credeau amenințată.

Deasemenea în ce privește mișcarea culturală și cultivarea românismului și limbei naționale, vedem reacționari atât în Moldova cât și în Muntenia—de pildă Mihail Sturza—favorizând propășirea cugetării și literaturii românești. Și numai când au văzut că școalele, pe lângă cultivarea românismului, sânt și focar de idei revoluționare, s'au împotrivit și, sub îndemnul Rusiei, le-au închis.

Însă chestiunea arzătoare, asupra căreia divergențe de idei împărțeau oamenii politici în două grupe deosebite, eră chestiunea agrară. Elementele liberale erau pentru împământenirea țăranilor, pe când elementele

conservatoare se opuneau din răspuțeri la orice reformă agrară. Dar conservatorii trebuiră, vrând ne vrând, să renunțe la privilegiile lor politice când tratatul dela Paris (1856) și mai târziu convenția dela Paris (1858), impuseră Țărilor Românești regimul constituțional și principiile vieții moderne. Altmintrelea convențiunea dela Paris mențineă privilegiile politice, asigurând prin legea electorală clasei boerești conducerea țărilor Românești.

În tot timpul domniei lui, Cuza-Vodă a avut de luptat cu oligarhia boerească. Boerii se împotriveau mai cu seamă la impunerea și plata dărilor. Când fu vorba să se voteze o lege definitivă de impozite, conservatorii s'au silit să reducă procentul la cât mai puțin. Mai cu seamă nu voiau nici să audă de îmbunătățirea soartei țăranilor; ea nu se putea înfăptui decât cu sacrificii din partea lor. Domnitorul Cuza, care ținea foarte mult la regularea chestiunei agrare, a avut mult de luptat cu boerimea care ținea morțiș să nu piardă nici unul din privilegiile ei. El veni hotărât să aplice pe de-a'ntregul toate reformele formulate de convențiunea dela Paris. (Egalizarea drepturilor și îmbunătățirea soartei muncitorilor plugari). Avea să lucreze în două direcții: cea națională, spre a libera țara cu totul de influența străină (și aceasta convenea partidului conservator), și cea liberală, legea rurală și legea electorală, care nu era pe placul lor. De aceia vedem cum conservatorii aduc mulțumiri Domnitorului pentru înfăptuirea Unirei și pentru secularizare. Dar îndată ce se punea la ordinea zilei chestiunea țărănească sau introducerea egalității politice, conservatorii se împotriveau. Această opoziție a conservatorilor contra Domnitorului Cuza se manifestă în mai multe ocaziuni. Kogălniceanu, în primul său minister, dela 1 Iunie 1860 până la 17 Ianuarie

1861, oprise bătaia țăranilor; aceasta le era de ajuns conservatorilor ca să ceară darea lui în judecată, mai cu seamă că era momentul ca legea rurală să vină din sânul comisiunii centrale în desbaterea Adunării. După realizarea unirei și deschiderea Adunării comune în București, legea rurală venită din comisia centrală fu votată contra convingerilor Domnitorului, fiindcă era întemeiată pe o înțelegere mutuală între muncitor și proprietar. Cuza refuză să sancționeze, ceiace aduse isbucnirea unei lupte aprige între domnitor și partidul conservator. În această luptă conservatorii răușesc să atragă de partea lor și pe liberali nemulțumiți și ei din alte motive cu purtarea lui Cuza-Vodă.

Însă domnitorul nu se lasă și prezintă o nouă lege rurală. Kogălniceanu este din nou expus la un vot de blam și în 2 Mai 1864 Adunarea refuză a debate și legea electorală. Domnitorul cu ministrul său se hotărăsc să calce Constituția, printr'o lovitură de stat decretând legea rurală în puterea statului, ceiace a avut, ca urmare din partea coaliției, răsturnarea Domnitorului prin complotul cunoscut.

Subt guvernul Locotenenței domnești iarăși se contopesc cele două partide unindu-se pe ideia de-a introduce dinastia străină după primejdia externă cauzată prin detronarea lui Cuza. Locotenența fu nevoită, tocmai din cauza introducerii dinastiei străine, a evita orice tulburări interne. Iată de ce a respectat statutul lui Cuza și a menținut legea electorală făcută prin lovitura de stat, care însă a avut marele folos de-a democratiza viața politică a României, desființând privilegiile politice ale aristocrației. Astfel s'a pregătit terenul pentru votarea constituției dela 1866 care este una din cele mai liberale din Europa, cu toate că a fost alcătuită și votată de către o Adunare în majo-

ritatea ei conservatoare. În ce privește dezvoltarea partidului liberal este greu la început de-a-l despărți de partidul național, cu toate că primele îndrumări spre ideile liberale și egalitare apar deja pe la 1805 cu Vasile Malinescu, care propune împroprietărirea țăranilor, o chestiune ce dă naștere la o minoritate progresistă în sânul partidului național.

Tot chestiunea agrară a fost punctul de plecare al răscoalelor conduse de Tudor Vladimirescu, cu toate că s'au schimbat în urmă, subt imboldul boerilor, într'o mișcare națională împotriva asupritorilor străini. De altă parte chiar prin boerime pătrunseseră idei egalitare, așa că unii boeri mici cereau să fie egalizați politicește cu boerii cei mari. Astfel vedem lupta între ei subt Domnitorul Ion Sandu Sturza, după stingerea revoluției grecești, și novatorii de pe atunci erau susținuți chiar de domnitor.

În Muntenia mișcarea egalitară nu s'a răspândit de cât pe o cale mai individuală, prin trimeterea în străinătate de bursieri cari s'au făcut pe urmă propovăduitorii ideilor de libertate, egalitate și fraternitate. Dacă în Muntenia tendințele acestea nu se întrupează într'un partid politic ca în Moldova, totuși Domnitorul Bibescu realizează până la un punct oarecare reformele cerute lui Sturza prin Constituția dela 1822. Lui Bibescu i se datorește măsura ca boerii, cari locuiau în capitală, să nu mai aibă dreptul să fie aleși deputați în ținuturi, dând astfel celor mici puțința de a-și pune candidaturile lor acolo. Deasemenea emanciparea țăganilor statului și a mănăstirilor constituie o altă măsură de egalizare pornită tot de la el.

Mișcarea aceasta liberală continuă mai târziu chiar sub un Domnitor reacționar ca Mihail Sturza, în Moldova, după cum ne-o dovedește conspirația comisului Leonte Radu; dar el merge mai departe în ce-

rerile lui, decât predecesorii săi dela 1822, mai cu seamă când reclamă primirea în tribunale și în funcțiunile țării și pentru oameni luați dintre răzeși și dintre țărani, cea dintâi propunere democratică spre a introduce elementele de jos, dar meritoase prin cultura lor, în conducerea țării.

O lovitură mai puternică este dată clasei privilegiate și deci partidului conservator de către Mihail Kogălniceanu care, cu toate că eră favoritul Domnitorului, nu se sfiă de a propaga și a susține sus și tare ideile tocmai contrarii acelor ale protectorului său.

Revoluția dela 1848 din Muntenia pune iară la ordinea zilei îmbunătățirea clasei țăranilor și, printr'o măsură radicală, împrumietărirea, idee care apăruse deja izolată în amândouă țările. Ea este susținută nu numai de boerii mici precum trații Brătianu, Magheru, Ipătescu, Pleșoianu și de oamenii culți eșiți din popor ca Tell, Eliade Rădulescu și alții — ci și de marii boeri liberali ca Goleștii, Grădiștenii, Câmpinenii, Krețuleștii și Filipeștii. Atunci, spre a discuta chestiunea proprietății care s'a ivit din antagonismul neîmpăcat dintre țărani și boeri, s'a constituit o comisie spre a-o studia cu scopul de-a împacă conservatorii recalcitranți cu ideea liberală a împrumietării.

Revoluția din 1848 fiind însă zdrobită, ideile liberale fură pentru moment înăbușite, dar reapărură mai târziu mai ales între românii cari erau în străinătate. Tratatul și Convenția dela Paris din 1856 și 1858 au pus ca bază la reorganizarea vieței popoului român tocmai aceste idei liberale pe care partidul liberal a putut, cu protecțiunea puterilor, să le introducă în Țările Românești, astfel că a putut să prefacă organizațiunea socială și politică tocmai după programul ce-l apăruse în 1848: anume un guvern

constituțional cu desființarea tuturor privilegiilor de clase și îmbunătățirea stărei populațiunii rurale. Dacă partidul conservator triumfase împotriva revoluției dela 1848, totuși după războiul Crimeei, care schimbase cu totul situațiunea, isbânda cea definitivă aparține partidului liberal.

Această victorie se mărește în timpul domniei lui Alexandru Cuza, bărbat, după cum zice d-nul Xenopol, cu vederi liberale, care era menit să prezideze el „om nou“ la aplicarea „ideilor noi“. Totuși puțin timp după întronarea lui liberalii înaintați, văzând că domnitorul nu era tocmai reprezentantul partidului liberal constituit și organizat în 1848, s'au opus de mai multe ori legilor și propunerilor guvernului său, astfel că s'a produs o ruptură între partidul liberal și domnitorul, deși acesta era adevăratul reprezentant al ideilor liberale. Ori cum Cuza a răușit să înfăptuiască unirea și secularizarea. Putem zice că pe cea dintâi un principe străin ar fi putut s'o realizeze, dar pe cealaltă numai un principe indigen și ortodox. De altă parte este adevărat că a vrut să conducă destinele României mai mult după cugetul lui de cât după teoriile liberale pe atunci la ordinea zilei, după cum o dovedește chiar următoarea lui declarațiune în Adunarea din Muntenia dela 1860: „Voi rămânea tare în linia mea de conduită care constă în a opri pe aceia care ar voi să prăvălească țara într'o cale hazardoasă, și să fac să meargă înainte pe acei care ar voi să împedice cursul progresului, ținând țara în vechea stare sau cugetând mereu a o face să meargă înapoi“ ¹⁾. Declarațiunea aceasta ne arată un suveran care e pentru progres, dar care caută să înainteze cu pași siguri, fără a compromite situațiunea dobândită a țării prin măsuri pripite și nechibzuite.

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, p. 406.

Cei moderați din minister au fost foarte des nevoiți să protesteze împotriva câtorva interpelări a liberalilor înaintați, C. A. Rosetti și Ion Brătianu. Acesta din urmă susținea într'o ședință din luna Mai 1869 că „*internunșiul Austriei, vizirul și ceilalți ambasadori nu au nici o autoritate în notele lor și că pentru onoarea noastră nici nu ar trebui cetite. Protestez de a se luă notele turcești ca acte într'o cauză ce înfierează drepturile române*“.¹⁾

Cu toate că protestarea aceasta era poate îndreptățită din punctul de vedere al onoarei naționale, totuși eră înoportună, astfel că ministrul Vasile Boerescu a fost nevoit, pentru a salva situația față de puterile străine și mai cu seamă față de Poartă, să explice că nu numai guvernul nu poate să le ia asupra-și, dar și protestează în contra lor.

În tot timpul domniei lui Cuza Vodă trebuie să constatăm o deosebire de păreri între ideile liberale mai moderate, reprezentate de domnitor, și acele mai îndrăznețe ale partidului liberal înaintat. Acesta din urmă era mai mult îndrumătorul libertăților politice și naționale (libertatea presei, dreptul de întruniri, neatârănarea țării), pe când cei moderați împreună cu domnitorul se preocupau mai mult de chestiuni sociale și agrare.

Și tocmai pe tema aceasta s'a accentuat disidența între domnitor și liberali, astfel că aceștia din urmă s'au unit cu conservatorii spre a scăpa de domnitor care nu reprezenta, după părerea lor, înfăptuirea completă a idealului liberalilor dela 1848. Așa se explică că și liberalii au ajutat la răsturnarea lui Cuza, cu toate că Constituția din 1866, care s'a făcut pe urmă, este tocmai conformă, în priincipiile ei, cu idealul politic al partidului liberal.

1) Vezi Xenopol, *Ibidem*, 409--410.

După ce se înfăptui unirea sub un domnitor băștinaș, chestiunea aducerii unui Domnitor străin strânse iarăși cele două partide laolaltă : pe boerii conservatori pentru că totdeauna se certaseră între ei pentru tron, căci ajunseseră la deviza „dece el și nu eu“, și pe liberali pentru că erau sături de aceste lupte zadarnice și cari împărțășeau formula lui Kogălniceanu care zicea „dacă nu eu, nici tu“.

Intr'adevăr Unirea Principatelor și înființarea noului regat sub domnia lui Carol I a necesitat concentrarea tuturor puterilor legislative și administrative într'o singură capitală, București, care din cauza aceasta a luat un avânt însemnat, pe când a doua capitală, Iașii, focarul atâtor mișcări patriotice și culturale, a fost nevoită să se jertfească. Această schimbare nu s'a înfăptuit fără ca să cauzeze câteva nemulțumiri cari au dat naștere la un partid separatist care de altfel s'a stins cu vremea sub domnia înțeleaptă a regelui Carol I.

BIOGRAFII 1)

V. ALECSANDRI poet, om politic. S'a născut la Bacău în luna Iulie 1821 și a murit la Mircești la 22 August 1890. A fost un mare poet național și un bărbat politic de seamă. A contribuit la regenerarea, dezvoltarea spiritului public, la introducerea și propășirea reformelor și a civilizațiunei în România. A studiat: medicina, dreptul, matematica și literatura la Paris și s'a întors în țară la 1839. El a dus o luptă împreună cu Rolla, Kogălniceanu și C. Negri împotriva domniei lui Mihail Sturza. Prima scriere a lui a fost *Buchetiera din Florența*; pe urmă *Doina Doiniță*, *Baba Cloanța*, *Andrii Popa-Groza* și altele. Prima sa carte poetică e intitulată: *Doine și Lăcrămioare*, publicată la 1852. Lucrarea poetică și dramatică ce ne-a lăsat e foarte voluminoasă. La 1878 o societate din Paris puse un premiu pentru cea mai frumoasă poezie asupra cântecului: „Ginta Latină“. S'au trimis atunci poezii din toate țările latine. Poezia lui Alexandri fu premiată și pusă în muzică de Marchetti (Roma). Ea s'a cântat pentru prima oară la 10 Mai 1888, la Montpellier în fața a 60.000 de oameni. Alecsandri a fost sărbătorit ca un rege. În politică, prin presa franceză, a susținut la 1848 aspirațiunile noastre și a dezrobit, cel dintâi în Moldova, pe țiganii de pe moșia sa.

A fost ministru al afacerilor străine, la 1858, sub Catargi, V. Sturza și A. Panu și tot la acel departament sub Cuza-Vodă, care l-a trimis în misiune extraordinară pe lângă Napoleon, Regele Victor Emanuel și guvernul Marii Britanii.

1) În acest capitol se găsesc datele biografice numai ale acelor personalități politice despre care nu s'au dat amănunte în text.

Biografiile sânt, în cea mai mare parte, rezumate sau transcrise după „Dicționarul contemporanilor din România“ de D. R. Rosetti.

În anii din urmă ai vieții sale, Maiestatea Sa regele Carol I-a trimis la Paris ca ministru plenipotențiar.

GHEORGHE ASACHE, literat distins, s'a născut în Martie 1788 în comuna Herța (Dorohoi) și a murit la Iași la 12 Noembrie 1869. Și-a făcut studiile de matematică, istorie și inginerie la Lemberg, Viena și Roma. La 1812 deschide un curs de inginerie la Iași, la 1817 organizează un teatru de diletanți în casele hatmanului C. Ghica, primul teatru în Moldova. Domnitorul Ion Sturza al Moldovei l-a numit ca reprezentant al țării la Viena, după potolirea Eteriei. A înființat în Iași o școală primară, una normală și un gimnaziu. După Regulamentul Organic a fost referendar al Eforiei școalelor din Moldova până la 1849. Prin stăruința lui s'a inaugurat Academia Mihăileană (1835). A înființat la Iași o școală de arte (1841). A fost ministru de externe la Iași în 1856, după care s'a retras din viața politică. A scris versuri, nuvele, calendare, teatru. Este întemeietorul presei române în Moldova, unde la 1829 a început a scoate foaia politică și literară *Albina Românească* care a trăit până la 1850. În 1890 i s'a ridicat un monument la Iași.

GHEORGHE BIBESCU, Domn al Munteniei, născut la Craiova în 1804, mort la Paris în 1873. A studiat la Paris. Sub Kisseleff a fost subsecretar de stat la justiție, apoi secretar de stat la externe. A fost deputat în Divanul ad-hoc și a redactat răspunsul la mesajul tronului în 1842, provocând căderea prințului A. Ghica. La 1 Ianuarie 1843 e ales domn al Munteniei. În urma revoluției demisionază. La 1857 e ales deputat. La 1862 se alege a doua oară, dar refuză mandatul și se stabilește în străinătate unde moare în urma unui accident de trăsură.

COLONELUL NICULAE BIBESCU, mare patriot, s'a născut la 1820 și a murit la 1888. A intrat ca voluntar în armată și fu înaintat la gradul de colonel. A demisionat și a ocupat diferite funcțiuni administrative; Prefect de poliție în 1862; s'a retras până la venirea la putere a liberalilor în 1876 și fu numit atunci vice-președinte al Senatului, mare efor al spitalelor brâncovenești și mare maestru-șef al vânătorilor princiare.

DIMITRIE BRĂTIANU, om de stat. S'a născut la 1818 și a murit la 1892. Unul din cei mai activi bărbați de stat din timpul renașterii României. Și-a început studiile în țară și le-a urmat la Paris, unde ia parte la mișcarea politică și literară pentru ridicarea Țărilor Românești, publicând sub pseudonimul Regnault numeroase articole. În revoluția din Februarie 1848 luptă pe baricadele Parisului, apoi se întoarce în țară și imediat trece în Transilvania unde organizează mișcarea națională ca delegat al comitetului revoluționar central. La 1852 se găsește la Londra, stăruiește și isbutește să atragă atenția asupra Principatelor Române. Lucrează ca deputat în Divanul ad-hoc. Sub Cuza Vodă își reduce activitatea. În 1867 însă îl găsim ministru al cultelor în cabinetul Ștefan Golescu. Este ministru plenipotențiar la Constantinopol dela 1878 până la 1881, când e chemat să formeze un minister care însă nu durează de cât câteva luni. În Iunie 1882 devine șeful dezidenței liberale, se întovărășește cu opoziția unită pentru răsturnarea fratelui său, Ion Brătianu. În acest timp fondează ziarul *Națiunea*. După moartea lui Ion Brătianu (1881) devine șeful partidului liberal reîntregit.

ION BRĂTIANU. Mare om de stat, născut la 1821 în orașul Pitești și a încetat din viață la moșia sa Florica (Argeș) la 4 Mai 1891. La vârsta de 17 ani a intrat în armată după cum se obișnuia în acele timpuri. După patru ani însă pleacă în străinătate spre a-și completa studiile la Paris unde a urmat cursurile școalei politehnice luând parte foarte activă la manifestațiunile studențești cari pregătiră revoluția dela 1848. În această epocă, reîntors în țară, se puse cu frații Golești, C. A. Rosetti, Câmpineanu, Mihail Kogălniceanu, Alexandri, C. Negri și alții în capul partidului național-liberal și după revoluția dela 1848 din Franța el răuși să introducă și în România ideile de libertate și de naționalism.

Revoluția din România odată potolită, Ioan Brătianu, după intrarea Rușilor în țară și în urma unei arestări de două săptămâni, se refugie din nou la Paris. În timpul șederii sale acolo, fu dat în judecată din eroare de autoritățile franceze în 1853, sub cuvânt că era șeful unei societăți secrete și deținătorul unei prese clandestine; însă fu achitat de jurați. În timpul șederii sale în străinătate, Ion Brătianu publică o mulțime de broșuri prin care arată suferințele și dorințele popo-

rului român, *Mémoires sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient* (1856), *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis la traité de Paris*. La 8 Ianuarie 1857 se reîntoarce în țară cu mai mulți alți refugiați și fu ales membru în Divanul ad-hoc unde a votat pentru unire și contra cămăcămiei de trei. Am văzut cum în ziua de 24 Ianuarie el merse în mijlocul mulțimei, adunată pe dealul Mitropoliei, gata a se răsvrăți și o chiamă la liniște până se va face alegerea Domnitorului Cuza. În timpul Domniei lui Cuza n'a luat aproape nici o parte activă la guvern, dar a publicat *Mémoire adressé au Prince Couza* (1859), *La Transylvanie, le Prince Couza et la Russie* (1859). Nemulțumit de administrația sa, a luat parte la complotul împotriva acestui Domnitor, în urma căruia fu detronat la 11 Februarie 1866. Atunci se duse la Paris și după avizul Împăratului Napoleon III, isbutește să hotărască pe Principele Carol de Hohenzollern, la Dusseldorf, să primească coroana României, onoare pe care o declinase principele Filip de Flandra. În ziua de 8 Mai 1866 Ion Brătianu intră împreună cu noul Domnitor în țară. În primul minister, ce se formează la 11 Mai 1866, el ia portofoliul finanțelor până la 15 Iulie acelaș an, când se retrage și scrie *Chestiunea religioasă în România*. La 2 Mai 1867 el luă portofoliul internelor în ministerul prezidat de C. Krețulescu și îl păstră până la 19 August când se retrase spre a lua portofoliul finanțelor în cabinetul format de Ștefan Golescu la 27 Octombrie acelaș an. A ocupat ministerele internelor, finanțelor și războiului în diferite cabinete formate de Ștefan și Nicolae Golescu până la 16 Noembrie 1868 când veni la cârma statului cabinetul Principelui Dimitrie Ghika. În urma coalițiunii dela *Mazar-Pașa*, Ion Brătianu luă portofoliul finanțelor în cabinetul Manolache Costache Epureanu la 27 Aprilie 1877 și-l păstrează până la 24 Iulie acelaș an, când deveni președintele consiliului. În această calitate a guvernat țara 12 ani cu o mică întrerupere în 1881, când fu înlocuit prin fratele său Dimitrie. În perioada aceasta a jucat un rol de frunte în toate evenimentele istorice prin care a trecut România, precum războiul independenței, proclamarea regatului, etc. La 30 Martie 1888 Ioan Brătianu, care avusese mult de luptat în ultimii ani cu numeroasele grupări de opoziție, însfârșit coalizate într'o opoziție unită, demisionează și se retrage la

moșia sa Florica unde a murit și unde a fost înmormântat. În timpul guvernării sale a fost expus la două atentate care n'au isbutit : unul la 1880 de către Pietraru, iar cel de al doilea în 1886 de către Stoica Alexandrescu.

EUGENIU CARADA, mare financiar, născut la Craiova în 1836, a fost redactor-șef la *Românul* dela 1862—1871. Fu implicat în răscoalele dela 3/15 August 1865, în afacerea dela Ploești dela 8/20 August 1870 și în turburarea dela 10/20 Martie 1871. Se retrase la Paris după venirea la putere a conservatorilor (Aprilie 1871) și se ocupă de afaceri comerciale. Prieten intim cu Ioan Brătianu, se întoarse în România în 1876 și exercită o mare influență asupra lui Ion Brătianu și asupra partidului liberal pe care l-a îndrumat până la 1882 fără să facă parte din guvern. A fost numit director al Băncii Naționale dela înființarea ei, și până la moarte a avut o mare influență asupra partidului liberal.

PRINCIPELE ALEXANDRU GHICA. Născut la 1795. A fost Domn și Caimacam al Munteniei. A murit la 1862 la Torre del Monte, lângă Neapole. A fost comandantul mișcărilor la 1828. Kisseleff a stăruit la 1834 și l-a ales Domn al Munteniei.

S'a îngrijit de școală și armată, dar de preferință de teatru. Incepu dezrobirea țiganilor. Ajută înființarea partidului Național. La 1842 în urma intrigilor rusești, Poarta aprobă detronarea lui, mai ales pentru că Ghika Vodă reprimase cu energie toate mișcărilor întreținute de ruși. Detronat, se retrase la Viena, de unde se reîntoarse la 1853 ca Caimacam în Muntenia, până la 1856 când alături de V. Vogoridi și T. Balș e ales Caimacan.

ION GHICA, om politic, literat, s'a născut la 1814 și a murit la Ghergani, la 22 Aprilie 1897, A studiat în țară și pe urmă a plecat în Franța, unde a studiat la Școala Centrală. Când s'a întors în țară la 1841 a fost numit la Iași, profesor la Academia Mihăileană, unde a stat până la 1843. La Iași s'a împrietenit cu Costache Negri, Kogălniceanu și Vasile Alecsandri. La 1843 când a venit la București, s'a introdus prin societățile literare de pe atunci, în presă și a pregătit.

spiritele pentru ideile de progres și în favoarea redobândirii vechilor drepturi ale țărilor.

A fost contra legiuirilor impuse de străini.

A fost ministru al Țărei la Constantinopol.

Acolo a desfășurat o activitate extraordinară față de miștrii țărilor străine spre a-i convinge, că Țara Românească organizată, ar servi ca un bulevard al civilizațiunii europene în Orient.

Turcii l-au numit guvernatorul Insulei Samos.

Intors în țară, la 1859, i se refuzară drepturile cetățenești de către Căimăcamia din Muntenia.

În 1865 a făcut o călătorie prin Occident, spre a găsi pe membrul dinastiei europene care să primească a fi Domnul Țării, în locul lui Vodă-Cuza,—detronat cu concursul efectiv al lui Ion Ghica.

E prezident al Consiliului la 1866 și 1870.

Dela 1881—1888 a fost ministrul țării la Londra.

A făcut ziaristică (la ziarul „Progresul“).

A scris: Reorganizarea României, Convorbiri Economice, Amintiri din pribegie, Scrisori către Alecsandri, Vade mecum al inginerului și comerciantului. A fost și membru al Academiei Române.

ȘTEFAN GOLESCU, om politic. Născut în Câmpu Lung la 1809, mort la Nancy în 1874 Septembrie 8. Studiile și le-a făcut în Elveția. Intors în țară a fost numit aghiotantul Domnitorului Al. Ghika. Sub Bibescu părăsi armata spre a ocupa mai multe funcții publice. A luat parte, alături de Eliade, Rosetti și Tel, la Revoluția din 1848. A fost membru al guvernului provizoriu. După abdicarea Domnitorului G. Bibescu s'a refugiat în Franța, unde a stat până la 1857 și unde a muncit pentru realizarea aspirațiilor neamului.

A fost și prezident de consiliu (1867—68).

Ministru de externe sub Ion Ghica.

PAVEL KISSELEFF DIMITRIEVICI. Născut la Moscova la 1788. A murit la 1872. General și diplomat rus. A făcut parte ca juncher din armata rusă distingându-se la Eylau și Friedland. La 1812, la atacul Moscovei de Napoleon, asemenea s'a distins. Împăratul Alexandru al Rusiei îl trecu în statul său major și îl numi apoi general Adju-

tant. S'a distins sub împăratul Nicolae în lupta dela Șumla (1828). La 1829 a fost numit comandant al trupelor de ocupație rusească din Muntenia și Moldova. A fost un mare organizator. S'a interesat de administrația țărilor Românești și a impus ordinea și dreptatea. A pregătit *Regulamentul Organic*. Sub dânsul se deschise Divanul Ad-hoc. Boerimea, pentru meritele lui, îl împământenii și îi dete prerogativele boerești.

La 1834 părăsi țara. În Rusia a fost numit ministru al Domeniilor Impărătești și în urmă Director al Cancelariei Imperiale.

La 1856 a fost ministru al Rusiei la Paris, de unde revine la 1862.

Ca atenție, una din șoselele noastre începută de Kisseleff, îi poartă numele.

MIHAIL KOGĂLNICEANU, mare om de stat. S'a născut la Iași la 6 Septembrie 1817 și a murit la Paris la 1893. După ce își făcu prima învățătură în casă, fu internat în pensionul Lincourt din Iași și pe urmă trimes, pe cheltuiala Domnitorului Mihail Sturza, la colegiul Luneville (Franța). La 1835, spre a face pe placul Rusiei, care nu privea cu ochi buni creșterea românilor în Franța, Mihail Sturza îl trimese la Berlin. Acolo tipărește, fiind încă tânăr, trei lucrări însemnate: *Limba și literatura românească*, *Schițe asupra istoriei moravurilor și limbei țiganilor*; *Istoria Vlahiei și Moldovei* în două volume, primul apărut la 1837 iar al doilea în 1854. Reîntors în Moldova la 1838 a colaborat la Iași la *Alăuta Românească*, suprimată peste câteva luni, apoi la *Dacia Literară* (1840) și în acelaș an scoate primul volum al *Arhivei românești*. La 1843 i-se încredințează catedra de istorie națională la Academia Mihăileană și pronunță, la 26 Noembrie, faimosul discurs de deschidere al cursului său din pricina căruia s'a închis a doua zi cursul din ordinul guvernului. Impedicat, Kogălniceanu publică a treia revistă literară intitulată *Propășirea* despre care am vorbit în text. La 1845 începe publicarea *Letopisițiilor*, o adunare de cronici și de documente privitoare la istoria Românilor. Din momentul acesta părăsește literatura pentru politică și pleacă la Paris. Cea dintâi manifestare politică a lui a fost scrierea sa dela 1849, *Dorințele partidei naționale din Moldova*, în care arată în ce

fel ar trebui înlocuit Regulamentul Organic. Subt domnia lui Grigore Ghica termină publicarea operei sale *Letopisitele Moldovei* (1852) și apoi editează o publicațiune periodică *Albumul istorico-literar* (1854). Ca om de stat s'a distins mai cuseamă în Divanul ad-hoc unde cu talentul său extraordinar de orator a luptat pentru Unirea Principatelor care s'a realizat prin alegerea lui Cuza. Sfetnic și ministru al acestui domnitor a jucat un rol însemnat la secularizarea averilor mânăstirești și la împroprietărirea țăranilor. A fost ministru președinte al unui cabinet liberal moderat dela 12 Octomvrie 1863 până la 26 Ianuarie 1865. Subt domnia lui Carol I a fost ministru de Interne dela 15 Noembrie 1868 până la 24 Ianuarie 1870 și ministru de externe dela 3 Aprilie 1877 până la 14 Noembrie 1878, în timpul războiului independenței. Il găsim mai târziu la congresul dela Berlin unde a apărat cu patriotism interesele țării împotriva pretențiunilor Rusiei în chestiunea retrocedării Basarabiei. De atunci până la moartea sa a fost totdeauna un deputat de seamă, apărător convins al ideilor liberale.

NICULAE KREȚULESCU. Născut la 1 Martie 1812, în București. Studiile și le-a făcut la Paris unde a dobândit diploma de doctor în medicină. A fost profesor de anatomie. Exilat în timpul revoluției dela 1848 s'a retras la Constantinopol unde a fost numit medic-șef al spitalului Culeli.

La 1850 revine în țară unde e ministru de interne sub Știrbey, apoi de finanțe și instrucție, apoi prim-ministru. Sub Ghika Vodă ocupă aceleași demnități. După unirea Principatelor a fost prim-ministru dela Iunie 1862 și până la 12 Octombrie 1863, și apoi ministru de finanțe și interne—alternativ până la 11 Februarie 1866.

La 1871, sub guvernul L. Catargiu, a fost ministru de justiție și apoi de lucrări publice. E ministrul țării apoi la Roma, Petersburg și Paris. A fost membru al Academiei Române. A scris: *Tratat de anatomie descriptivă, Amintiri istorice.*

GHEORGHE LAZĂR. Născut în satul Avrig (Ardeal) la 1779, mort la 1833. S'a ocupat cu teologia. A venit în țară după nerăușita sa la scaunul de episcop al românilor din Ardeal. Cu concursul Banului C. Bălăceanu în-

fință colegiul Sf. Sava la 1818. Aci predă teologia și ingineria. La 1821 colegiul fu închis, când Lazăr se retrase în satul sau natal. A scris : *Cursul de matematici de Volff, Filosofia lui Kant.*

CEZAR LIBRECHT. Belgian de origină. A venit în Moldova la 1853 și fu numit seful serviciului telegrafic dela Galați. Prieten cu Cuza, acesta îl făcu, din simplu soldat, în trei zile, sublocotenent și-l luă ca aghiotant la 1860. Il numi în acelaș timp inspector general al poștelor și telegrafelor. Foarte inteligent și activ, Librecht organiză serviciul telegrafic și poștal și fu pentru Cuza un sfetnic foarte ascultat. Făcut maior el fu arestat în noaptea dela 11, 23 Februarie. Fu reformat și dat în judecată pentru delapidarea banului public. Condamnat de Curtea de Apel la 1868, fu achitat de Curtea de Apel dela Craiova după ce prima sentință fusese casată. Librecht se refugiază atunci în Spania unde deveni șeful statului major al generalului Pin și se distinse în bătălia dela Albeya. In 1870 se angajă în legiunea Garibaldi spre a lupta pentru Franța. După aceasta s'a ocupat de întreprinderi industriale și muri sărac la Londra.

C. NEGRI. Om de stat moldovean, născut la 1812. A studiat în Franța. A luat parte la mișcarea dela 1848. A petrecut anii de exil la Berlin și la Constantinopol.

A fost unul din cei dintâi partizani ai unirei Principatelor și ai secularizării mănăstirilor. A fost chiar propus candidat la tronul Moldovei, dar n'a primit și a susținut alegerea lui Cuza. Trimes ca agent al României la Constantinopol, a făcut să se aprobe de Poartă unirea și măsurile luate la secularizarea mănăstirilor. Patriot sincer, liberal din convingere, moderat și muncitor, Negri a muncit neîncetat ; a cheltuit averea lui pentru cauza națională și spre a ajuta pe amicii săi exilați. S'a retras după detronarea lui Cuza și a trăit uitat și sărac, fără chiar să aibă bucuria să asiste la proclamarea independenței, căci a murit la 1876.

N. PISOSKI. S'a născut în Moldova pe la 1812. A ocupat mai multe funcțiuni inferioare sub domnia lui Mihail Sturza. A fost prefect la Botoșani în 1849, și la Iași dela 1854 până la 1856. După alegerea lui Cuza a intrat

în armată. Domnitorul l-a înaintat, astfel că în 1863 ajunge locotenent-colonel. Prieten intim cu Cuza pe care nu l-a părăsit nici un moment. A doua zi după abdicarea lui Cuza, și-a dat dimisia și s'a retras pentru totdeauna din viața politică.

ELIADE RĂDULESCU, distins literat. S'a născut la Târgoviște 1803 și a murit la București la 1873. Și-a făcut studiile la Liceul S-tu Sava care era sub conducerea lui Gheorghe Lazăr și a fost cel mai distins elev al lui. Opera literară a lui Eliade Rădulescu este foarte bogată în toate genurile: scrieri didactice, poezii, publicațiuni politice, în tendințe liberale naționale, filozofii, lucrări teologice, scrieri în limba franceză pentru propagarea românismului. Subt auspiciile sale s'a dat în București, în 1834, prima reprezentațiune teatrală în limba românească. Ca om politic a fost unul din îndrumătorii revoluției dela 1847 cu Golescu, Magheru, Tell, Scurtu, n'a făcut parte din locotenența domnească. După moartea lui i s'a ridicat un monument, făcut de sculptorul Georgescu, în fața Universității.

C. A. ROSETTI, mare politician. S'a născut la București în anul 1816 și a murit tot la București la 19 Aprilie 1885. A făcut studiile la colegiul St. Sava și pe urmă a intrat în oștire la 1833 spre a demisiona peste trei ani, îmbrățișând cariera literilor. A debutat prin niște traduceri din Byron, Lamartine, Voltaire și publică la 1840 un volum de poezii, *Ceasuri de mulțumire*. La 1842 fu numit polițai al orașului Pitești, pe urmă procuror al Tribunalului din București, demisionând la 1845 spre a se stabili la Paris. Reîntors în țară la 1846 se căsătorește cu Maria Grant și deschide o librărie în Capitală. Membru în comitetul revoluționar dela 1848, este arestat la Iunie și liberat a doua zi de poporul răsculat. El devine atunci Prefect de poliție în București, apoi secretar al guvernului provizoriu și director la ministerul de interne. În acest an fondează ziarul „*Pruncul român*“. În luna Septembrie din acelaș an, fiind trimis în lagărul lui Fuad Efendi spre a protesta contra restabilirii Regulamentului Organic, e arestat dimpreună cu ceilalți emisari și trimis la Orșova. De acolo a răușit să-l scape soția sa îmbrăcându-se în haine de țărăncă. Scriitorul francez Michelet a istorisit dealungul această

tragică epizodă din viața Mariei Rosetti. Stabilit în Paris, C. A. Rosetti fondă în 1850 mai multe ziare politice și literare precum *România viitoare*, *Republica română*. În acelaș an publică *Apelul către toate partidele*, *Apologia revoluțiunei Române*, *Catechismul Săteanului*, *Scrisori către Principele Știrbey*, aceste două în 1852. Reîntors în țară e ales deputat în divanul ad-hoc, ia o parte însemnată la toate evenimentele cari aduc Unirea Principatelor, alegerea lui Cuza și fondează ziarul „*Românul*“. Deputat în mai multe legislațiuni, ministru chiar timp de o lună, după Unire, trece în opoziție și începe o campanie crâncenă contra guvernului lui Vodă Cuza, din care cauză este arestat și dat judecăței de două ori, suspendându-se și ziarul său *Românul* pe care îl înlocuește prin *Libertate* și *Conștiința națională*, cari și acestea sunt suspendate. C. A. Rosetti e atunci unul din membrii principali cari organizează detronarea principelui Cuza; în casele sale se face planul mișcării și la miezul nopței spre 11 Februarie 1866, pe când în etagiul de jos se tipărea proclamația viitorului guvern provizoriu, în etajul de sus se dansă spre a nu deștepta bănuelile poliției, deja încunoștințate prin denunțări, despre ce are să se întâmple. În primul guvern al locotenenței domnești, C. A. Rosetti, ia la 11 Februarie, portofoliul Cultelor și-l păstrează în guvernul de contopire al partidelor, dela 11 Mai până la 15 Iulie 1866 sub prezidenția lui Lascăr Catargi. După căderea guvernului liberal dela 1868, el trece iarăș în opoziție; după o ședere de câțiva ani la Paris, se întoarce în țară spre a organiza coaliția dela Mazar-Pașa care atrage după sine răsturnarea partidului conservator. Țara fiind în ajunul războiului dela 1877, C. A. Rosetti se arată cel mai înflăcărat partizan al intrării României în acțiune. La 1878, sub prezidenția lui I. C. Brătianu ia portofoliul ministerului de interne dela 26 Martie până la 17 Noembrie, când trece prezident al Camerei. Dela 9 Iunie 1881 până la 25 Ianuarie 1882 este iarăș ministru de interne. Cu ocazia revizuirii Constituției, din cauza unor abuzuri comise de unii liberali și nepedepsite, C. A. Rosetti dete semnalul dezidenței liberale, care trebuia să aducă mai târziu, după moartea sa, coaliția și opoziția unită, apoi formarea partidului liberal-conservator. C. A. Rosetti a fost toată viața sa dimpreună cu I. C. Brătiaau, conducătorul partidului liberal.

MIHAIL STURZA, domnitor, născut în 1795, încetat din viață în 1848 la Paris. Sub domnia lui Calimachi și Mihail Sutzu a ocupat diferite funcțiuni, iar sub Kisseleff a fost ministru de finanțe al Moldovei. A făcut parte din comisiunea de elaborare a Regulamentului Organic și a prezintat Țarului noua constituție împreună cu Villara, la 1830. Cu sprijinul Rusiei a fost numit domnitor al Moldovei la 1834 și a domnit până la 1849. S'a retras la Paris și a lăsat o avere colosală.

BIBLIOTECA C.C. P.M.R.

TABLA CLIȘEELOR

	<u>Pag.</u>
Tudor Vladimirescu	25
Gheorghe Lazăr	33
Gh. Asache	41
Generalul Kisseleff	72
Al. Ghica	89
V. Alecsandri	97
Gheorghe Bibescu	105
Mihail Sturza	113
Eliade Rădulescu	121
Mihail Kogălniceanu	129
Ion Ghica	145
Ion C. Brătianu	185
C. A. Rosetti	193
Domnitorul Cuza	204
Principele Carol	225

CUPRINSUL

	Pag.
Prefață	7
Introducere	10
Partidul național; boerii și țărani; regimul principelui electiv; regimul fanariot	13
Prima ocupațiune austriacă, pierderea Bucovinei; prima ocupațiune rusească, pierderea Basarabiei; protestarea partidului național; reîntoarcerea la suzeranitatea Turciei; starea politică și socială la sfârșitul secolului al XVIII-lea	19
Redeșteptarea conștiinței naționale; prima răscoală agrară; Tudor Vladimirescu; reîntoarcerea la regimul principelui indigen	28
Influența revoluției franceze; origina ideilor liberale	41
Ideile revoluționare; mișcarea eteristă și înrâurirea sa; naționalismul indigen	45
Partidul liberal și partidul conservator din Muntenia dela 1822—1828	61
Noul protectorat rus sub suzeranitatea Porții; Regulamentul Organic; tendințele conservatoare	71
Partidele în timpul Convenției dela Akerman (1826) și în timpul Regulamentului Organic (1828—1834)	78
Mișcarea liberală în Muntenia dela 1834—1842; partidele politice sub domnia lui Alex. Ghica	87
Mișcarea liberală în Muntenia dela 1842—1847, sub domnia lui Gheorghe Bibescu	99
Partidele politice în Moldova, sub domnia lui Mihail Sturza, dela 1834—1848	109
Partidele politice în timpul revoluției dela 1848 în Moldova; înființarea partidului liberal	129
Revoluția dela 1848 în Muntenia	142
Partidul Unirii în Moldova și Muntenia; urmarea protectoratului; persistența ideilor liberale	161
Războiul Crimeei; conferința dela Viena; ultimatul adresat Rusiei; ocupația austriacă; reîntoarcerea Domnitorului Știrbey și Grigore Ghica	167

Tratatul dela Paris dela 1856 ; urmările lui asupra Principatelor Române ; ideia Unirei ; caimacamia lui Alex. Ghica la București și a lui Teodor Balș la Iași	175
Comisia europeană trimisă în Principate ; caimacamia Principelui Nicolae Vogoride ; intrigile Porții și Austriei împotriva Unirei ; motivele acestei opoziției ; dorințele românilor	185
Caimacamiile din Moldova și Muntenia și certurile dintre partide până la alegerea Domnitorului Cuza	196
Legea rurală ; asasinarea lui Barbu Catargi ; cabinetul Krețulescu ; influența Rusiei	210
Ministerul Kogălniceanu ; coaliția partidelor ; secularizarea averilor mănăstirești ; lovitura de stat dela 2/14 Mai 1864 ; promulgarea legii rurale și legei asupra instrucțiunii publice	222
Conspirația împotriva lui Cuza ; răscoala dela 3 15 August 1865 ; complotul din armată ; abdicarea forțată a domnitorului Cuza	235
Concluzii	253
Biografii	265
Tabla Clișeelor	277

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

Lei 19